

ЮРИДИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

LAW HERALD

4'2018

Виходить чотири рази на рік

Засновник:
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Журнал зареєстровано в Комітеті у справах преси та інформації Одеської обласної державної адміністрації 12 листопада 1993 р. Свідоцтво: серія ОД № 189. Перереєстровано Міністерством у справах преси та інформації України 28 липня 1996 р. Свідоцтво: серія КВ № 2065 та Міністерством юстиції України 25 травня 2010 р. Свідоцтво: серія КВ № 16683-5255ПР. Перереєстровано Державною реєстраційною службою України 14 листопада 2011 р. Свідоцтво: серія КВ № 19241-9041 рп.

Президією Вищої атестаційної комісії України включено до наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних досліджень (Постанови від 9 липня 1999 р. – № 1-05 / 7, від 14 квітня 2010 р. – № 1-05 / 3).

Індекс міжнародного центру реєстрації періодичних видань (Париж, Франція): ISSN 1561-4999 (18 березня 1999 р.)

Передплатний індекс: 40318

Головний редактор

С. В. Ківалов

Редакційна колегія:

Ю. П. Аленін

М. В. Афанасьєва

(заст. голов. редактора)

Л. Р. Біла-Тіунова

Д. Я. Гараджаєв

В. М. Дрьомін

В. В. Дудченко

І. В. Ілієв

В. Я. Крижановський

Ю. М. Оборотов

Б. А. Пережняк

*(заст. голов. редактора –
відповідальний секретар)*

О. П. Подцерковний

П. М. Рабінович

В. О. Туляков

Є. О. Харитонов

Технічний редактор

К. М. Глиняна

Відповідальний за випуск

О. П. Головка

*Нормативно-правові акти,
розміщені у журналі, є неофіційною
інформацією.
Передрук матеріалів, надрукованих
у журналі, можливий лише з посиланням
на журнал*

*Рекомендовано вченою радою
Національного університету
«Одеська юридична академія»
29.12.2018 р., протокол № 4*

Редакційно-видавничий відділ НДЧ Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. П'юнєрська, 2, каб. 1007, м. Одеса, Україна, 65009
Телефон редакції: +38 066 821 82 28
Телефон заст. головного редактора-відповідального секретаря: +38 067 480 23 53
Електронна пошта: yv@yurvisnyk.in.ua
Електронна адреса: www.yurvisnyk.in.ua

Здано до набору 14.12.2018.
Підписано до друку 31.12.2018.
Формат 70x108/16.
Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,85.
Тираж 100 прим.
Зам. № 1019/230.

Друкарня ВД «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101
Тел. +38 (0552) 39 95 80
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Наукове видання

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК 4'2018

Укр., рос., англ. мовами

Одеса • ВД «Гельветика» • 2018

© НУ «Одеська юридична академія», 2018



До авторів і читачів

Редакція запрошує до співробітництва вчених, практичних працівників, студентів, читачів, що цікавляться проблематикою журналу. Матеріали для опублікування подаються (і публікуються) українською, російською і англійською мовами і повинні відповідати чинним стандартам для друкованих праць і вимогам ВАК України (див.: Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 5. – С. 26-30). Наукова стаття має містити постановку проблеми, оцінку стану літератури, завдання поданого матеріалу по обраній проблемі, висновки і перспективи подальших досліджень. Ліворуч від найменування статті вказується УДК. Обсяг статей, як правило, до 10 аркушів (кегель – 14, через 1,5 інтервалу), інші матеріали – до 6 аркушів – у 2 примірниках. Посилання по тексту оформлюються порядковим номером у квадратних дужках. Наприкінці тексту перед літературою вказуються ключові слова (до 5) мовою статті, резюме українською, російською та англійською мовами (всього до 15 рядків). Перелік джерел (література) розташовується після резюме і має містити вихідні дані джерел і сторінку, на яку зроблено посилання.

ДО МАТЕРІАЛІВ ДОДАЮТЬСЯ:

1. ФАЙЛ У ФОРМАТІ MS WORD З НАБОРОМ ТЕКСТУ, який висилається на адресу: yv@yurvisnyk.in.ua

2. СТАТТЯ У РУКОПИСУ – 2 прим.

3. РЕЦЕНЗІЯ-РЕКОМЕНДАЦІЯ особи, що має вчений ступінь за фахом, що відповідає предмету статті, чи відділу, кафедри науково-дослідного, вищого навчального закладу або органу, організації (у формі виписки з протоколу).

4. ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА:

Прізвище, ім'я, по батькові автора

Науковий ступінь, звання, почесне звання

Місце роботи і посада

Поштова адреса, телефони, факс, e-mail

Номер квитанції передплати на журнал (чи дата і місце передплати)

Найменування статті

Автори, на праці яких є посилання в рукопису

Дата відсилання рукопису

5. ЗАЯВКА НА ВИСИЛКУ АВТОРСЬКИХ ПРИМІРНИКІВ (післяплатою – не менше 5).

Резюме і рецензія не подаються за матеріалами для рубрик: «Проблемна ситуація», «Версія», «Публіцистика», «Наукове життя», «Прошу слова!», «Зворотний зв'язок», «Критика і бібліографія», «Ювілеї», «Персоналії».

При визначенні черговості публікації матеріалів перевагу мають передплатники журналу

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються автору. Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, без зазначених додатків, не приймаються до редагування, публікації і не повертаються автору. Тому після подання матеріалу до публікації доцільно запросити редакцію особисто чи по телефону про дотримання вимог редакції. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування.

Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор або особа, що надала матеріал.

Редакція веде листування тільки на сторінках журналу в рубриках «Проблемна ситуація», «Прошу слова!», «Зворотний зв'язок».

Журнал приймає замовлення на рекламу





ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

В. Завальнюк
*Юридична антропологія
державної влади*..... 4

РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Н. Аніщук
*Курс України на євроінтеграцію
у контексті гендерно-правових
реформ*..... 9

Ю. Балзій
*Шляхи вдосконалення системи
місцевого самоврядування в Україні:
перспективи використання
досвіду Грузії*..... 19

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

Є. Полянський
*Розуміння природи правової
доктрини в юридичній літературі*... 23

Т. Аверочкіна
*Щодо правового забезпечення
режиму виключної (морської)
економічної зони України*..... 29

М. Василенко
*Якість кібербезпеки
інформаційно-комунікаційних
систем (ІКС) та деякі законодавчі
питання щодо її підвищення*..... 35

К. Глиняна
*Формування концепції немайнових
прав батьків та дітей в Україні*..... 42

О. Приходько
*Аналіз стану
наукових досліджень представництва
в адміністративному процесі*..... 49

Л. Жураковська
*Деякі питання діяльності
арбітражного керуючого
щодо переліку осіб – платників ЄСВ,
визначених у Законі
«Про єдиний соціальний внесок»*..... 56

УКРАЇНА І СВІТ

Є. Стрельцова
*Міжнародна уніфікація окремих
інститутів процесуального права*... 64

О. Косілова
*Конституційні права та свободи:
україно-німецький правовий
дискурс*..... 70

Трибуна Молодого Вченого

О. Білий
*Системи єдиних вимог
із безпеки до продукції та процедур
оцінки відповідності в Україні*..... 76

Н. Лавренюк (Ігнатова)
*Поняття транспортної
інфраструктури в умовах
інтеграційних процесів
Україна – ЄС*..... 82

А. Катренко
*Інтерес як елемент змісту
суб'єктивного права та охоронюваного
законом інтересу (нематеріальний
і матеріальний інтерес)*..... 89

С. Кізлов
*Обмеження права власності
в суспільних інтересах*..... 95

О. Лавренюк
*Проблеми правового регулювання
відносин у сфері спорту*..... 100

Н. Петренко
*Періодизація розвитку
спільної аграрної політики ЄС*..... 106

Є. Романенко
*Актуальні питання розвитку правового
регулювання розроблення та реалізації
державних цільових програм*..... 115

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

В. Тіщенко, Ю. Гресь
*Міжнародна науково-практична
конференція «Сучасні напрями,
засоби та методи протидії
злочинності»*..... 121



людську істоту в системі споріднених зв'язків. Згідно із соціальною схемою Конфуція, правитель – «син неба» (знов-таки антропна характеристика державця) – лише на декілька сходинок підносився над главою сім'ї [3, с. 86]. Платон бачив в ідеальній державі справедливую людину, яка має ті ж інтелектуальні здібності та пристрасті, що й людина [4, с. 128]. І як тут не згадати знамените слівце Людовіка XIV, кинуте непокірному Паризькому парламенту: «Ви думали, панове, що ви – це держава? Помиляєтесь, держава – це я!».

Ототожнення державної влади (і навіть держави) і людини властиве було не тільки давньосхідним та античним авторам, не тільки диктаторам та абсолютним монархам, але й мислителям-раціоналістам, які започаткували модерне державознавство. Так, на обкладинці найбільш відомого твору Томаса Гоббса «Левіафан», присвяченого теорії держави, держава була зображена у вигляді велетня, який складається з маленьких людей. Антропологічним забарвленням просякнуті договірні та конституційні акти модерних держав. Так, угода «батьків-пілігримів» з «Мейфлауера» (1620 р.), що розглядається як ідеологічний фундамент США, проголошувала, що її учасники об'єднуються в громадянський політичний організм, тобто надають своєму колективу колоністів рис живої істоти.

Герберт Спенсер, критикуючи підходи Платона та Т. Гоббса, виробив власний, не стільки антропологічний, скільки органіцистський підхід до онтології суспільства та держави, згідно з яким жива істота, людина, суспільство та його політична організація, тобто держава, володіють рисами схожості та відмінності: «І ті, й інші поступово зростають у масі своїй, почасти ускладнюються, а частини їх приходять до все більшої взаємної залежності; ті й інші продовжують жити як цілі, між тим як покоління складових їхніх одиниць одно за одним з'являються та зникають, – усе це разучі особливості, які проявляються політичними тілами поряд з усіма живими тілами...» [5, с. 306].

І в наші дні антропологічний підхід до виявлення онтології державної влади проявляється в тому, що у суспільній правосвідомості їй приписуються властивості суто антропного характеру: наявність у держави власних інтересів (хоча в реальності у сучасної демократичної правової держави в принципі не повинно бути власних інтересів, відмінних від інтересів громадянського суспільства), здатність викликати почуття та емоції (повага, заздрість, любов, зневага, ненависть, сподівання тощо), здатність підтримувати дружбу з іншими державами або ворогувати з ними тощо. З позицій антропологізму формується те, що сьогодні отримало в політології та іміджеології назву «образ держави» (у державознавстві окремі спроби привнесення цього поняття до предметної сфери теорії держави належать Л.С. Мамуту та Ю.М. Оборотову). Л.С. Мамут іде навіть далі й говорить про те, що спостережувана людьми державність запам'ятовується в їхньому уявленні в одній із двох іпостасей: або у вигляді якоїсь асоціації (спільності) індивідів, або у вигляді окремої особи (групи осіб) [6, с. 85–97]. У свою чергу Ю.М. Оборотов підкреслює, що сформований образ сучасної держави транслює поширену ілюзію, нібито окрема людина може тримати в руках, контролювати та навіть змінювати державу, використовуючи інститути демократії. Таким чином, дослідник підкреслює міфічність образів держави, їх внутрішню незавершеність і одночасно тотальну комплексність [7, с. 4–8].

Походження держави є тим складовим елементом теорії держави, що зазнав найбільшого впливу антропологізму. Передусім, його рисами відмічена аристотелівська концепція, в якій людина, як політична, тобто здатна спілкуватися з іншими, тварина є початком усіх форм організації суспільного життя – від сім'ї до держави. Патерналістські та патріархальні теорії походження держави (Конфуцій, Р. Фільмер), різні варіанти органічної



теорії (Г. Спенсер, Р. Вормс та ін.), нарешті, психологічні теорії походження держави так чи інакше були людиноцентричними. Як уявляється, антропологічний підхід до виникнення держави певною мірою простежується також у багатофакторній та в олігархічній теоріях походження держави. Зокрема, їх представники (Ф.Ф. Кокошкін, М.М. Ковалевський, Б. Шантебу) повністю або частково пов'язували причини виникнення держави з тими здібностями, які первісна людина бачила у племінних ватажків, жерців, шаманів, чаклунів. Вони могли робити щось таке, на що були нездатні всі інші. Їхня «магічна сила» робила громаду залежною від їхньої діяльності, що й стало зародком державної влади.

З позицій юридичної антропології по-новому постає така усталена характеристика держави, як її форма. Загальновідомо, що формою держави є спосіб організації та функціонування державної влади, що зумовлюється багатьма різноманітними чинниками. Але, як правило, характеристика форм держави ніколи не включає антропологічного складника, що, як уявляється, суттєво її збіднює. Принаймні форма державного режиму суттєво від неї залежить. Так, тоталітарним прийнято вважати лише той державний режим, який передбачає певні людські властивості правителя, а саме – наявність у нього харизми лідера, здатності нав'язувати свою волю та свою ідеологію підвладним не тільки правовими, переважно раціональними, але й ірраціональними засобами. Слід зазначити, що обожнювання (неважливо, реальне чи удаване) правителя має не тільки суто психологічний, але й юридичний вимір, зокрема, може закріплюватися в антропоморфній титулатурі (батько народів, мати вітчизни, син бога, син неба та ін.). Так, Петро I у 1721 р. офіційно отримав від Сенату титул «Батька Вітчизни». У 1936 р. Сталін у передовій статті газети «Правда», яка була рупором державно-партійної влади, вперше був названий «Бать-

ком народів», і ця титулатура набула характеру офіційної.

Антропологічний портрет державної влади буде неповним без усвідомлення її моральних основ. Так, за часів Конфуція зародилось уявлення про моральні чесноти як неодмінну перепустку до державної посади. І хоча воно не повсюдно стало перешкодою для всіх негативних проявів державної влади, відзначимо, що в історії є багато прикладів прогресивного впливу саме загальнолюдської моральності на розвиток державних інститутів. Так, перший президент США Джордж Вашингтон з моральних міркувань відмовився стати довічним президентом і навіть балотуватися на третій строк. «Прецедент Вашингтона» заклав міцну підвалину інституту протидії диктатурі у США. Взагалі, та обставина, що батьками-засновниками США стали такі високоморальні, патріотично налаштовані та гуманні особистості, як Бенджамін Франклін, Томас Джефферсон, Джордж Вашингтон, Джон Адамс, безумовно, «підняла планку» вимог до людських чеснот державного діяча або чиновника в цій країні і, так би мовити, задала правильний тон процесу державотворення. По сей день Президент США усіма, навіть тими, хто за нього не голосував, вважається найбільш впливовим і шанованим політиком. Джордж Вашингтон, Авраам Лінкольн, Теодор та Франклін Рузвельти, Джон Кеннеді, Рональд Рейган, а тепер і Барак Обама (останній у першій своїй каденції навіть породив таке явище, як обамоманія) розглядаються не тільки як незаперечні лідери нації, але й як зразки для слідування.

Уявляється, що законодавче врегулювання питання про моральність претендента на державну посаду має високий рівень кореляції з процесами революційних змін у державному ладі. Так, не випадково в Албанії у 1995 р. був прийнятий Закон про верифікацію моральності посадових осіб та інших осіб, пов'язаних з обороною демократичної держави. Певною мірою до нього подібні закони про люстрацію, ухвалені в Чехії та Польщі [8].



Взагалі, антропологічний вимір державних інститутів та державної служби не є чужим і для законодавця. Це проявляється передусім у нормативних вимогах досягнення певного віку, наявності життєвого досвіду, розумності та моральності для зайняття певної посади. Так, за Законом про мирових суддів 1979 р. у Великій Британії переважна більшість мирових суддів (усього їх приблизно 30 тис. осіб) призначається на громадських засадах від імені королеви з урахуванням таких характеристик: середній вік (від 27 до 65 років), середній рівень достатку, бездоганна репутація, проживання в місцевості, де функціонує відповідний суд. Колегія для розгляду справ про правопорушення неповнолітніх призначається з урахуванням ще однієї вимоги – хоча б один суддя має бути жінкою [9, с. 89]. Взагалі, формування органів ювенальної юстиції й в інших країнах містить вимогу гендерного паритету.

Антропологічну природу має також проблема дискримінації відповідно до деяких соматичних ознак людини (раса, національність, стать, вік, стан здоров'я тощо). Зазначимо, що дискримінація може бути негативною або позитивною. Негативна дискримінація, тобто обмеження або позбавлення прав, заборонена на міжнародному, регіональному і національному рівнях, що ж до позитивної, то у вигляді пільг, привілеїв та імунітетів вона широко розповсюджена в сучасному світі.

Протокол № 12 до Конвенції прав людини та основоположних свобод зазначає, що «здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою» (ст. 1).

Одним зі складників юридичної антропології влади є вивчення міфу як частини державного життя. Міфічні уявлення про державну владу про-

стежуються не тільки в традиційних суспільствах (що майже вичерпно проаналізовані класиками антропології), але й у модерних і навіть постмодерних. Серед них – міфи про мудрого правителя – філософа на троні, про правову державу та демократію, про всемогутність держави або правителя держави, про універсально-взірцевий або, навпаки, унікальний характер своєї державності тощо. Як приклад такого універсалістського державницького міфу можна навести слова Президента Джорджа Буша, сказані ним перед випускниками Вест-Пойнту в 2002 р.: «На кінець ХХ століття вижила і виявилась дієздатною тільки одна-єдина модель прогресу людства», тобто західна демократія. І – прямо протилежний приклад – наголошування багатьма політиками і політологами на унікальності Російської держави як багатонаціональної, полірелігійної, розташованої у двох частинах світу та ін.

Особливо слід зупинитись на міфологізації державного правителя, яка, як уявляється, найбільш потужний потенціал має в суспільствах із досучасною політичною культурою (культурою підданства – за типологією Г. Алмонда [10, с. 599] або в суспільствах із державним апаратом, який ще не сформувився на майже автоматично працюючий бюрократичний механізм. Таким є феномен Чингізхана в Імперії Монголів, Сталіна в Радянському Союзі і, як найкращий зразок, Кім Ір Сена у Північній Кореї, який має всі ознаки героїчного міфу (дивне або принаймні незвичне народження, важке дитинство та/або юність, вигнання за межі свого соціуму, випробування та боротьба з ворогами, знаходження вірних соратників, дивовижні подвиги, загадкова смерть) [11, с. 23–35].

Але й демократична державність, для якої характерна інша політична культура – «культура участі», за типологією того-таки Г. Алмонда, не є чужою антропологічній темі. В основі сучасної демократичної теорії лежить вироблений А. Геленом концепт відкритої людини. На його думку, біоло-



гічна недосконалість людини зумовлює її відкритість до світу, пластичність, здатність до змін та діяльності, в тому числі політичної. Такий погляд на людину лежить в основі максимальної демократизації суспільного життя, розвитку «демократії участі». Такий розгляд відносин людини та держави через антропологічну призму дозволяє «зняти» нібито вічну суперечність «особистість-держава». Ці одвічні конкуруючі та ворогуючі сутності проявляються з іншого боку: особистість як один із варіантів самореалізації людини, а держава – як своєрідне дзеркало людської особистості, в якому відображені людські, антропні риси [12].

Уявляється, що антропологічний підхід до держави та державності на відміну від соціологічного або суто юридичного підходу дозволить актуалізувати проблеми гуманізації державної політики, захисту людини від жорстких політичних технологій, бездушної машини влади, з одного боку, і побачити «людське обличчя» у держави – з іншого. Такий підхід відкриває нетрадиційні шляхи до осмислення відносин особистості та державної влади й утвердити, нарешті, гасло, яке поки що залишається декларативним – про те, що не людина існує для держави, а держава для людини. Як видається, осмислення феномена демократичної правової держави може бути плідним напрямом для подальших пошуків у сфері антропології держави та державної влади.

Ключові слова: антропологія, юридична антропологія, державна влада, демократія.

Актуальність теми дослідження свідчить про складну ситуацію щодо можливості державної влади за допомогою наявних засобів впливати на поведінку людей, тому що юридичні аспекти проблематики антропології влади практично не вивчалися.

Актуальность темы исследования свидетельствует о сложной

ситуации касательно возможности государственной власти с помощью имеющихся средств влияния на поведение людей, так как юридические аспекты проблематики антропологии власти практически не изучались.

Background research indicates a complex situation regarding the possibility of the government using the funds available to influence the behavior of people as the legal aspects of the problems of anthropology of power almost not been studied.

Література

1. Халипов В.Ф. Кратология как система наук о власти : монография. Москва : Республика, 1999. С. 248.
2. Ясаи Э. Государство ; пер. с англ. Г. Покатовича ; под ред. Ю. Кузнецова. Москва : ИРИСЭН, 2008. 410 с.
3. Переломов Л.С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. Москва : Наука, 1981. С. 86.
4. Платон. Государство : Собрание сочинений в 4 т. Москва : Мысль, 1994. Т. 3. С. 128.
5. Спенсер Г. Опытты научные, политические и философские ; пер с англ. под ред. Н.А. Рубакина. Минск : Современный литератор, 1998. С. 306.
6. Мамут Л.С. Образ государства как алгоритм политического поведения. Общественные науки и современность. 1998. № 6. С. 85–97.
7. Оборотов Ю. Образы государств в глобализующемся мире. Закон и жизнь. 2004. № 8. С. 4–8.
8. Бойцова В., Бойцова Л. Люстрация в Центральной и Восточной Европе. Правозащитник. 1999. № 3.
9. Апарова Т.В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. Москва : Триада Лтд, 1996. С. 89.
10. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций. Антология мировой политической мысли : в 5 т. Москва : Мысль, 1997. Т. 2: Зарубежная политическая мысль XX в. С. 599.
11. Захаров А.В. Народные образы власти. Полис. 1998. № 1. С. 23–35.
12. Гелен А. О систематике антропологии : пер. с нем. Проблема человека в западной философии. Москва : Прогресс, 1988. С. 152–200.





РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

УДК 351.851

Н. Аніщук,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії держави та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КУРС УКРАЇНИ НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИХ РЕФОРМ

На початку ХХІ ст. в Україні європейська інтеграція визначена одним із головних напрямів вітчизняної державної політики. Прагнучи стати членом ЄС, наша держава розпочала проводити гендерно-правові реформи. Адже для країн Європейського Союзу питання гендерної рівності є пріоритетними напрямками гендерної політики. Гендерна проблематика сьогодні в демократичних спільнотах проголошується як одна з базових у вирішенні соціальних проблем. У процесах європейської інтеграції вирішення проблемних питань у сфері рівності прав і можливостей жінок і чоловіків є важливою складовою частиною.

Вважається, що вперше термін «гендер» був запроваджений у науковому обігу американським психоаналітиком Робертом Столлером, коли у 1968 р. вийшла друком його праця «Стать та гендер: про розвиток мужності та жіночості». З того часу гендер розглядається як поняття, що ґрунтується на психологічних та культурних поясненнях, досить незалежних від тих, що тлумачать (біологічну) стать [1, с. 10].

Гендерна рівність є метою Європейського Союзу. Гендерна рівність означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. Також вона передбачає рівний доступ та розподіл ресурсів між жінками та чоловіками [2].

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Утвердження гендерної рівності є одним з основних стандартів і одночасно одним із найважливіших показників демократичного поступу. Варто підкреслити, що сьогодні в країнах ЄС існують спеціальні закони про гендерну рівність. Серед країн Європи перші спроби створити національний механізм забезпечення гендерної рівності зробили Скандинавські країни. Так, у Норвегії (не є членом ЄС) у 1978 р. було прийнято Закон про рівність між статями, у Фінляндії в 1987 р. – Закон про рівноправ'я, у Швеції в 1991 р. – Закон про рівність.

Досвід країн Європи свідчить, що забезпечення рівності прав жінок і чоловіків не лише гармонізує розвиток громадянського суспільства, а й сприяє більш стабільному розвитку всіх галузей економіки. Саме тому забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним із провідних напрямів політики в діяльності Європейського Союзу.

Незалежна Україна обрала шлях до Європейського Союзу – міжнародного політико-економічного об'єднання європейських держав, до якого сьогодні входять 28 країн. Правовою основою створення цього об'єднання став Договір про Європейський Союз, підписаний у лютому 1992 р. 12 державами – членами Європейських спів-





товариств (Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція) у м. Маастрихт (Нідерланди). У цьому документі було зафіксовано положення щодо гендерної рівності. Так, у Маастрихтському договорі (1992), у статтях 2 та 3 зазначається ідея рівності жінок і чоловіків [3]. У відповідності до Амстердамського договору 1997 р. гендерна паритетність є фундаментальним принципом Євросоюзу. Проблемі гендерної рівності приділено увагу в статтях 118 та 119 цього договору [4]. У Хартії основних прав Європейського Союзу (2000) у ст. 21 йдеться про заборону дискримінації на основі низки ознак, у тому числі статі. Окрема 23 стаття документу присвячена тематиці рівності між чоловіками і жінками [5]. У Лісабонській угоді 2007 р. до тематики гендерної рівності входять, зокрема, такі питання: рівність на ринку праці (статті 1, 2), боротьба з дискримінацією за ознакою статі (ст. 5), подолання торгівлі жінками і дітьми (ст. 63, 69) [6].

Окрім того, низка резолюцій Європейського парламенту та директив і резолюцій Ради Міністрів ЄС містять інформацію про потреби гендерних перетворень і визначають норми стосовно їх забезпечення. Держави-члени ЄС зобов'язуються прописати ці положення у національному законодавстві.

Країни-члени Європейського Союзу входять до групи високого рівня гендерного розвитку. Найкраща ситуація у сфері забезпечення рівноправ'я жінок і чоловік простежується в Скандинавських країнах, які є лідерами не лише серед країн Євросоюзу, але й світу в цілому. Так, у 2015 р. було опубліковано The Global Gender Gap Report, який визначає індекс гендерного розвитку у світі. У топ-10 країн світу за індексом гендерної рівності увійшли такі Скандинавські країни: Ісландія, Фінляндія, Швеція та Норвегія (не є членом ЄС). Цікаво, що за цим рейтингом Ірландія і Словенія (член Євросоюзу) також увійшли до десятки

лідерів світу щодо вирішення гендерних проблем. До речі, Україна зайняла 67 місце серед 142 країн, погіршивши власний рейтинг 2014 року на 11 пунктів, коли вона посідала 56 місце [7].

Однією з умов прийняття Україною до спільного європейського дому є вимога нашій країні не лише визнати, але й утвердити на її теренах гендерну рівність та дотримувати права жінок і чоловіків. Курс України на європейську інтеграцію передбачає, зокрема, здійснення гендерно-правових реформ, спрямованих на забезпечення гендерної рівності.

Україна вже зробила певні кроки на шляху вирішення гендерної проблематики. Україна підписала міжнародні документи, в яких закріплено гендерну рівність, зокрема: Загальну декларацію прав людини (1948), Європейську конвенцію з прав людини (1950), Декларацію ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967), Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) тощо. Цим самим держава взяла зобов'язання щодо втілення міжнародних стандартів щодо дотримання рівних прав жінок і чоловіків у суспільстві. Отже, відповідно до зазначених документів як орієнтирів світового та європейського демократичного розвитку і національних потреб Україна здійснюватиме формування політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Основою формування політики рівноправ'я жінок та чоловіків є Основний Закон – Конституція. Цивілізована політика у сфері гендерної рівності в Україні гарантована Конституцією України, яка закріплює на найвищому рівні рівноправність жінок та чоловіків.

Конституція України, що втілила основні напрями і перспективи світового розвитку, юридично закріпила права та свободи громадян як рівні перед законом. У ст. 24 підкреслюється, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального



походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками [8].

Така правова норма є втіленням тисячолітніх традицій України. Згадаймо, що Київська Русь була єдиною країною в Європі, де жінка з початку другого тисячоліття нашої ери мала право наслідування власності після смерті чоловіка. Це яскравий приклад урахування позитивних історичних традицій, що сприяє розв'язанню гендерних проблем і може стати одним із цементуючих духовних чинників української держави.

Особливістю конституційної статті 24 про гендерну рівність є і те, що з-поміж прав і свобод виділяється окремо право жінки й чоловіка на рівність перед законом як самостійне основне право людини, поважання якого має бути гарантоване кожній людині. Це значний крок у становленні і забезпеченні гендерної демократії в Україні. Визначаються і гарантії цього права через створення можливостей. Цим самим у Конституції України відображені світові тенденції утвердження гендерної рівноправності. Таким чином, Україна в контексті світового розвитку і світових програм спільних дій, прийнятих міжнародними громадськими інститутами, вийшла на гуманістичний шлях розуміння рівності, розвитку і миру.

Отже, Україна створила основи для подолання гендерної асиметрії і розвитку паритетної демократії прийняттям статей 21, 23, 24, що конституційно закріпило рівні права чоловіків і жінок як громадян суспільства і представників двох різних соціальних груп. Концептуально, де-юре, держава вже сьогодні забезпечує розвиток обох статей і їх гендерних відносин як рівних.

Водночас конституційні положення не уникають деяких внутрішніх, теоретичних суперечностей, які витікають із застосування двох парадигм під час опису прав жінок, які отримали назви захисної (охоронної) та паритетної (рівних прав та можливостей). Такими нормами є деякі положення

ст. 24 (щодо державного захисту материнства та дитинства, без поділення уваги батьківству, ролі чоловіка в родині) та ст. 43 Конституції (заборона використання праці жінок на важких та небезпечних для їхнього здоров'я роботах). Наявність таких протиріч не можна розглядати як конфлікт, тому що в сучасних умовах вони створюють основи для розвитку, руху законодавчого забезпечення державної політики стосовно жінок в Україні та формування гендерної політики.

Законодавець підтвердив дотримання положень ст. 4 Конвенції ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» 1979 р. і не відніс спеціальні заходи, спрямовані на подолання фактичної нерівності можливостей жінок і чоловіків, до дискримінаційних заходів, тобто до «привілеїв та обмежень», які заборонені. Свідченням достовірності такого тлумачення категорій привілеїв та обмежень є ч. 3 ст. 24 Конституції, в якій зазначається: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям».

Таким чином, особливістю конституційно-правових норм, які є значним кроком у забезпеченні гендерної рівності в Україні, стало спеціальне виокремлення права жінки й чоловіка на рівність перед законом як самостійного основного права, повага до якого має бути гарантована кожній людині (частини 2, 3 ст. 24). Гарантії щодо реалізації цього права визначаються створенням і закріпленням рівних



можливостей. Положення щодо рівності прав чоловіка й жінки, гарантії їх забезпечення розвиваються і в інших статтях Конституції України про громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні права і свободи і ґрунтуються на принципі гендерної рівності, оскільки дискримінація з боку держави заборонена, будь-які обмеження щодо прав і свобод однієї зі статей відсутні.

Отже, Конституція України стала основою для розроблення всіх нормативно-правових актів у сфері гендеру.

Прагнучи стати членом ЄС, Україна розпочала реформування вітчизняного законодавства згідно з гендерною стратегією Європейського Союзу.

Гендерна стратегія ЄС насамперед окреслює ті сфери, в яких існує гендерна дискримінація, та пропонує специфічні механізми для її усунення:

- досягнення гендерної рівності у сфері зайнятості;
- рівна оплата за рівну працю;
- гендерний баланс у процесі прийняття рішень;
- гармонізація професійного і сімейного життя;
- гнучка система праці тощо [9].

Останнім часом в Європі розробляються стратегії, спрямовані на забезпечення гендерної рівності. Заслугує на увагу прийнята Радою Європи Стратегія гендерної рівності на 2014–2017 рр. Оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, доцільним є ознайомлення з основними концептуальними положеннями вказаного документа. Отже, загальною метою Стратегії є досягнення підвищення спроможності та надання повноважень жінкам і, відповідно, ефективна реалізація політики гендерної рівності у державах-членах Ради Європи шляхом підтримки впровадження існуючих стандартів. Це буде здійснено шляхом досягнення п'яти стратегічних цілей, які враховуватимуть питання багатосторонньої дискримінації та особливі права і потреби жінок та чоловіків протягом життя.

Стратегічна ціль 1: боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією.

Стратегічна ціль 2: запобігання та боротьба з насильством щодо жінок.

Стратегічна ціль 3: гарантування рівного доступу жінок до правосуддя.

Стратегічна ціль 4: досягнення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних і громадських рішень.

Стратегічна ціль 5: реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та всіх заходах [10].

Поза сумнівом, Україна є європейською державою, тому цінності, які об'єднують країни Євросоюзу, є природними і життєвими і для громадян нашої держави. Україна разом з іншими державами Європи й демократичного світу підтримує ідею гендерної рівності. У процесах європейської інтеграції вирішення проблемних питань у сфері рівності прав і можливостей жінок і чоловіків є важливою складовою частиною.

Стратегія ЄС щодо України на період 2007–2013 рр. у межах європейської політики сусідства відкрила нові перспективи для України з гендерної проблематики. Передбачено максимально інтегрувати гендерні проблеми як наскрізні в розроблення всіх програм у всі сфери життєдіяльності суспільства [11].

Досвід країн-членів ЄС у сфері забезпечення гендерної рівності має для України надзвичайну цінність. Важливим є те, що Україна, орієнтуючись на країни ЄС, розробила та прийняла Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) [12] у межах реалізації Плану Дій «Україна – Європейський Союз» на період 2005–2007 рр.

Слід зазначити, що цей План, схвалений Кабінетом Міністрів України від 12.02.2005 р., передбачає, що відповідно до міжнародних зобов'язань України та її стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції Україна продовжуватиме докладати зусилля для забезпечення рівності чоловіків



і жінок у суспільному та економічному житті. План дій «Україна-ЄС» містить три положення, які стосуються гендерної сфери. Так, частина 9 розділу 2.1. вимагає продовження зусиль на забезпечення рівності чоловіків і жінок у суспільному та економічному житті. Частиною 6 розділу 2.2. передбачено:

- 1) розпочати діалог з питань зайнятості та соціальної політики для аналізу та оцінки ситуації, визначення основних проблемних питань і шляхів наближення політики та практики, що існує в Україні, до стандартів ЄС (у тому числі щодо гендерної рівності);
- 2) здійснювати моніторинг відповідних законодавчих і політичних змін. Крім того, пріоритетними напрямками співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ (розділ 2.4.), серед іншого, мають бути боротьба з торгівлею людьми та сексуальної експлуатацією [13].

Отже, позитивним кроком на шляху вирішення гендерних проблем стало прийняття у 2005 р. Верховною Радою Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що став першим в історії вітчизняного гендерного законодавства правовим документом, в якому приділено значну увагу проблемі рівноправ'я статей. Структурно він складається з преамбули, семи розділів та 24 статей. У преамбулі розкривається мета закону – це насамперед досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У розділі I висвітлюються загальні положення, у розділі II – механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, у розділі III – забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільно-політичній сфері, у розділі IV – забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціально-економічній сфері, у розділі V – забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, у розділі VI – відповідальність за порушення законодавства України про забезпечення

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, у розділі VII – прикінцеві положення [14].

Наша держава йшла до прийняття цього закону шість років. Так, у жовтні 1999 р. до Верховної Ради України було подано законопроект «Про державні гарантії рівних прав і можливостей чоловіків та жінок», автором якого став народний депутат України П. Ковалко. У пояснювальній записці до проекту цього закону зазначалося, що представлений проект концептуально зумовлений конституційним підходом до розвитку українського суспільства, визначення ролі держави і місця Людини – Чоловіка і Жінки у цьому процесі як найвищої соціальної цінності. Представлений проект Закону зумовлений історично. Творення вільного суспільства можливе лише вільними людьми всього населення країни, а не її половини. Жіноча частина населення ще несе на собі риси традиційної дискримінації: жінка працює майже в дві зміни (на роботі і вдома – до 16 годин); жінка отримує в середньому зарплату майже на чверть нижчу, ніж чоловік; жінка залишається усунутою від прийняття державних рішень на вищих щаблях влади (лише 8,4% становлять жінки в парламенті України); жінка усунена від розподілу основних ресурсів у країні; дискримінаційна реклама поширена насамперед стосовно жінки; насильство стосовно жінки є в чотири-п'ять разів вищим, ніж стосовно чоловіка та ін. Крім традиційної дискримінації з'явилися нові форми дискримінаційного становища жінки в перехідний період. Далі зазначалося, що представлений проект Закону відображає міжнародні вимоги й стандарти з питань рівності чоловіків і жінок, що має сприяти входженню України до світового співтовариства і в європейський простір як цивілізованої країни. Проект Закону увібрав все краще, що напрацьоване у світовому законодавстві з проблеми рівності чоловіків і жінок, зокрема на основі порівняльного аналізу законів, прийнятих в останнє



десятиліття у Швеції, Норвегії, Фінляндії, Голландії, Литві, Ісландії, Японії, Франції, проекту аналогічного Закону, що готується до прийняття в Росії. При цьому Закон виходив з історичного розвитку України і враховував її національні особливості соціально-статевої структури і соціально-статевих відносин [15, с. 54].

Одночасно з вищезгаданим законопроектом до Верховної Ради України було подано й інший, підготовлений народним депутатом України В. Костицьким, «Про національну стратегію поліпшення становища жінок в Україні». У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначається, що Україна у 1980 р. ратифікувала Конвенцію ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок і тим самим підтвердила необхідність втілення в життя ідеї рівноправ'я між жінками й чоловіками в усіх сферах економічного, політичного, соціального, культурного і громадського життя. Але рівні права, які проголошуються в галузі освіти, праці та винагороді за неї, постійно порушуються. Існуюча система недопущення дискримінації жінок та її законодавче закріплення все ще залишаються неефективними. Із цього випливає основна проблема практичної політики з «жіночого питання»: нейтралізувати негативні наслідки ринкової модернізації щодо соціального становища жінок, щоб ці процеси не призвели до появи гендерного конфлікту в суспільстві, гендерної кризи, зберегти конструктивні традиції жіночості українського менталітету. У зв'язку з цим виникла потреба в розробленні Національної стратегії поліпшення становища жінок в Україні.

У вересні 2002 р. народний депутат України Р. Зварич запропонував Верховній Раді України прийняти його законопроект «Про забезпечення рівності прав жінок та чоловіків». У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначалося, що під час його підготовки розробниками було враховано досвід країн, де рівність прав жінок та чоловіків забезпечується саме законом:

Ісландія (Закон № 28/1991 «Про рівний статус жінок та чоловіків»), Литва (Закон від 01.12.1998 р. № VII-947 «Про рівні можливості»), Норвегія (Закон від 09.06.1978 р. № 45 «Про рівноправ'я між статями».

У березні 2003 р. народні депутати України О. Волков та О. Біловол подали до Верховної Ради України законопроект «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». У пояснювальній записці зазначалося, що цей проект розроблено і внесено з метою створення законодавчих механізмів дотримання положень ст. 24 Конституції України, згідно з якою «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок...», і Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Законопроект спрямований на забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків, на запобігання дискримінації жінок на основі статевої належності.

У грудні 2003 р. було подано до парламенту України інший законопроект «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», підготовлений народними депутатами України К. Фоменко, О. Білозір, Л. Супрун, А. Шкілем, В. Семенюк та ін. Цей законопроект був спрямований на правове забезпечення рівних прав, свобод жінок і чоловіків та створення умов для їх реалізації в усіх сферах життя суспільства, ліквідацію всіх форм дискримінації за ознакою статі, а також утвердження державних гарантій щодо формування паритетних відносин між жінками і чоловіками як умови розвитку громадянського суспільства [16, с. 55–56].

Проте, незважаючи на існування великої кількості законопроектів про гендерну рівність, Верховній Раді України знадобилося ще два роки для того,



щоб 8 вересня 2005 р. нарешті було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що став першим в історії гендерного законодавства правовим документом, в якому приділено значну увагу проблемі рівноправ'я статей.

Отже, наявність великого кола законопроектів у сфері гендера свідчить не тільки про зростання актуальності проблеми гендерної правотворчості, але й про можливі складнощі з проходженням законопроектів через Верховну Раду України. Саме пануванням в Україні традиційного підходу до оцінки соціально-статевих відносин можна пояснити несприйняття вітчизняними парламентаріями гендерної ідеології, що ускладнювало здійснення правотворчого процесу щодо розроблення та прийняття спеціального цілового закону у сфері гендера.

Слід відзначити велику заслугу в процесі гендерної правотворчості народних депутатів України, які усвідомили важливість гендерних перетворень у суспільстві і підтримали закон майже конституційною більшістю. Але не менш важливу роль відіграли в цьому процесі громадські організації, які були рушійною силою просування гендерного законодавства.

Отже, прийняття вищезгаданого Закону свідчить про визначення чітких державних гендерних стратегій і обрання курсу на побудову паритетної демократії, вироблення відповідної державної гендерної політики, що є однією з найважливіших ознак демократизації українського суспільства, його цивілізованості та прогресивності. Поява цього закону має сприяти досягненню паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства. По-перше, відтепер чинне законодавство й проекти нормативно-правових актів підлягають обов'язковій гендерно-правовій експертизі. По-друге, в органах виконавчої влади, на підприємствах, в установах та організаціях має бути спеціальний координатор з питань забезпечення гендерної рівно-

сті. По-третє, Кабінет Міністрів України тепер мусить приймати і забезпечувати виконання національного плану дій щодо впровадження принципу рівноправ'я статей. По-четверте, скарги на випадки гендерної дискримінації можна надсилати на розгляд безпосередньо до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Отже, прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» створило, нарешті, юридичне підґрунтя для реального здійснення гендерних перетворень, для переходу від декларацій до реальних дій. Поява цього закону свідчить про розвиток нашої держави в контексті загальноєвропейських процесів.

Отже, цілком позитивним є те, що Україна підписала найважливіші міжнародні документи світового та європейського значення щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і взяла на себе відповідні зобов'язання. Разом із тим слід зазначити, що на сьогодні в нашій державі поряд із позитивними аспектами щодо забезпечення рівноправ'я статей існують й негативні. На жаль, тривалий час законодавство України не було адаптоване до норм європейського права, бо не було сформовано національної нормативно-правової бази з гендерних перетворень. Усі документи носили здебільшого декларативний характер. Така ситуація простежується і зараз в Україні. Незважаючи на появу Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) й досі існує декларативність законодавчих гарантій в сфері гендерної рівності. Фахівці стверджують, що цей Закон недосконалий і потребує детального розроблення механізмів впровадження. У ньому відсутні санкції, які на даний час знаходяться на стадії розроблення. Без них закон, звісно, буде декларативний. Отже, можна говорити про те, що це рамковий закон, про декларативний характер значної частини його



положень, але беззаперечним є те, що прийняття цього закону є безумовним позитивом для процесу європейської інтеграції України.

Останнім часом розробляються певні заходи щодо вдосконалення гендерного законодавства України. Наприклад, у 2013 р. Кабмін підтримав новий законопроект щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Цей законопроект розроблено командою тогочасного Міністра соціальної політики Н. Королевської на виконання Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Мета законопроекту – подолання низки гендерних проблем. Серед них: низький рівень представництва жінок на керівних посадах в органах виконавчої та законодавчої влади, розрив в оплаті праці українських жінок і чоловіків та низький рівень економічної активності жінок та їх представництва у керівництві бізнес-структур. Законопроектом передбачається запровадження 30-відсоткових гендерних квот у виборчих списках політичних партій на виборах до Парламенту та місцевих рад. На відміну від більшості інших законопроектів, цей документ комплексний та має на меті забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків навіть у сфері бізнесу та працевлаштування шляхом підтримки менш представленої статі [17]. Безумовно, вдосконалення законодавства з гендерних питань є надзвичайно важливим у контексті запровадження європейських підходів до врегулювання проблем рівності прав і можливостей жінок та чоловіків.

Щоправда, нова редакція Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» так і не з'явилася, проте певні зміни було внесено до нього у 2014 р. (ст. 22, 23).

Важливо зазначити, що у 2012 р. було прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який визначає організаційно-правові засади запобігання

та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Структурно він складається з 4-х розділів та 16 статей: розділ I «Загальні положення», розділ II «Механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації», розділ III «Відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації», розділ IV «Прикінцеві положення» [18]. Цей Закон є важливим кроком України на шляху євроінтеграції, оскільки певна увага в ньому приділена і гендерним питанням, що є наслідком втілення гендерно-правових реформ у нашій державі.

Важливим є те, що у 2013 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.». Метою Програми є впровадження гендерних підходів у всі сфери життєдіяльності суспільства [19].

Слід зазначити, що Указом Президента України від 12 січня 2015 р. була схвалена Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [20], в якій обрано подальший шлях нашої держави на євроінтеграцію. Щоправда, на жаль, гендерна проблематика не знайшла свого відображення у вищезгаданій Стратегії.

Заслуговує на увагу Постанова Кабінету Міністрів України № 273 від 11 квітня 2018 р. «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р.» Ця Програма враховує міжнародні інструменти ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, рекомендації міжнародних моніторингових інституцій у сфері прав людини, а також положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [21].



Таким чином, дотримання Україною гендерних стандартів є не лише яскравим показником демократизації суспільства, а й необхідною умовою для вступу до Європейського співтовариства. Усвідомлюючи це, одним із важливих напрямів державної гендерної політики в Україні є вироблення відповідних правових засобів у сфері забезпечення принципу рівноправ'я статей, що полягає в такому: розроблення та прийняття гендерного законодавства, гендерна експертиза чинного законодавства, гарантування здійснення державної та правової політики щодо гендерної рівності. Безумовно, гендерне реформування законодавства в Україні сприятиме становленню соціальної і правової демократії, а також стане важливим фактором у захисті прав жінок і чоловіків, забезпечуючи їх рівноправність.

Ключові слова: гендер, гендерно-правові реформи, гендерна стратегія, гендерна рівність, євроінтеграція, Євросоюз, Україна.

У статті досліджуються гендерно-правові реформи України у зв'язку з обранням курсу на її євроінтеграцію. Аналізуються правові документи Євросоюзу з питань гендерної рівності. Досліджується відповідність законодавства України гендерній стратегії Євросоюзу.

В статье исследуются гендерно-правовые реформы Украины в связи с избранием ее курса на евроинтеграцию. Анализируются правовые документы Евросоюза по вопросам гендерного равенства. Исследуется соответствие законодательства Украины гендерной стратегии Евросоюза.

The article examines the gender-legal reforms of Ukraine in connection with the election of its course towards European integration. Analyzes the legal documents of the European Union on gender equality. The conformity of the legislation of Ukraine to the gen-

der strategy of the European Union is investigated.

Література

1. Аніщук Н.В. *Основи гендерного права України : підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Одеса : Фенікс, 2013. 208 с.

2. *Стратегія гендерної рівності на 2014–2017 р. Ради Європи*. URL: <https://rm.coe.int/...DisplayDCTMContent>

3. *Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 г.)*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994-029>

4. *Treaty of Amsterdam, signed in Amsterdam on 2 October 1997*. URL: www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf

5. *Хартия основных прав Европейского Союзу*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

6. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

7. Уварова О. *Права жінок і гендерна рівність в Україні*. URL: helsinki.org.ua.

8. *Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 141.

9. *Гендерна політика Європейського Союзу в Україні. Аналітична доповідь / за ред. Оксани Кисельової*. URL: <https://ua.boell.org/.../-gender-analyse>

10. *Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 Ради Європи*. URL: rm.coe.int/...DisplayDCTMContent

11. *Стратегія ЄС щодо України на період 2007-2013 р.* URL: sfs.gov.ua/diyalnist-mijnarodne-eisp

12. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

13. *План дій «Україна – Європейський Союз, схвалений Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 р.* URL: zakon5.rada.gov.ua

14. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

15. Аніщук Н.В. *Основи гендерного права України : підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Одеса : Фенікс, 2013. 208 с.



16. Аніщук Н.В. *Основи гендерного права України : підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Одеса : Фенікс, 2013. 208 с.
17. Львівська газета. 2013.23.10. URL: <http://lvivska.com/news/2013/10/23/17238>
18. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні від 6 вересня 2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.
19. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. : *Постанова Кабінету Міністрів України № 717 від 26 вересня 2013 р.* URL: zakon4.rada.gov.ua.
20. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: zakon5.rada.gov.ua
21. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : *Постанова Кабінету Міністрів України № 273 від 11 квітня 2018 р.* URL: kmi.gov.ua.



Ю. Бальцій,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ГРУЗІЇ

Побудова демократичної правової держави передбачає створення ефективної децентралізованої системи публічної влади, яка ґрунтувалася б на верховенстві волі народу та пріоритеті людини як найвищої соціальної цінності. Зазначені завдання неможливо реалізувати без розбудови повноцінної системи місцевого самоврядування.

Актуальність проблеми також підсилюється зовнішньополітичним пріоритетом державної політики України: взятий нею курс на вступ до Європейського Союзу зумовив необхідність приведення національного законодавства до рівня європейських та світових правових стандартів, та й тому, що саме сьогодні особливо гостро постало питання, в якому саме напрямі буде розвиватися місцеве самоврядування в пострадянських державах, у тому числі й в Україні, чи зможе цей інститут вирішити задачі, які на нього покладаються, і які проблеми необхідно вирішити для сприятливого розвитку органів місцевого самоврядування в нашій демократичній правовій державі.

Крім того, треба зазначити, що ратифікація Україною такого найважливішого документу, як Європейська хартія місцевого самоврядування, визначила нові принципи організації та функціонування всієї системи місцевого самоврядування, а також запровадила новітні демократичні напрями її вдосконалення та дієвого реформування в умовах побудови правової демократичної держави. Однак, незважаючи на значний обсяг нормативно-правових

документів, що регламентують процеси становлення та розвитку інституту місцевого самоврядування, дослідження сучасного стану місцевої демократії показують низький рівень ефективності діючої в Україні системи місцевого самоврядування.

При цьому питання вдосконалення сучасної системи місцевого самоврядування пов'язане передусім із внесенням змін як до чинної Конституції України, так і до профільного законодавства у сфері місцевого самоврядування, де досвід Грузії буде позитивно використано для дієвого реформування місцевого самоврядування в Україні.

Після проголошення незалежності України й становлення в національній юридичній науці сучасної школи муніципального права почався процес формування поглядів на муніципально-правову проблематику, зокрема на становлення та розвиток місцевого самоврядування. Ця проблематика знайшла своє особливе місце в працях Баймуратова М.О., Бальція Ю.Ю., Батанова О.В., Борденюка В.І., Кампо В.М., Козюбри М.І., Крусян А.Р., Копиленка О.Л., Мішина Н.В., Орзіха М.П., Пережняка Б.А., Пухтинського М.О., Шаповала В.М., Шемшученка Ю.С., Фрицького О.Ф., Юзькова Л.П. та багато інших. Що стосується вчених, які займалися муніципально-правовою проблематикою в Грузії, то треба відзначити таких як Апаکیدзе А.М., Бакрадзе Л.М., Бардавелідзе В.В., Гавтадзе Г.Н., Накашидзе Б.М., Чехладзе Л.Т. тощо.

селищні, міські ради та їхні виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють загальні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні й обласні ради. Сільські, селищні, міські ради можуть вирішувати за ініціативою жителів, чи створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» (ч. 3 ст. 143). Таким чином, законодавець на конституційному рівні здійснив закріплення кола основних суб'єктів місцевого самоврядування, функціонуючих у межах територіальної самоорганізації жителів на локальному рівні соціуму. Цей перелік знайшов своє розширювальне тлумачення і подальшу конкретизацію, що визначає правовий статус цих суб'єктів, у профільному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. [4]. Уявляється, що закріплення в Конституції України (ст. 140) правового положення територіальної громади відповідає міжнародній практиці, що склалася. Проте існуюча потреба в докладнішій її характеристиці, яка повинна була міститися у профільному законодавстві про місцеве самоврядування, на практиці реалізована не була.

На відміну від Конституції України, глава 7(1) Конституції Грузії визначає лише основні понятійні категорії стосовно місцевого самоврядування, які більш детально знаходять своє відображення в Кодексі про місцеве самоврядування [5].

З точки зору вдосконалення місцевого самоврядування в Грузії варто наголосити, що згідно з ч. 2 ст. 5 Конституції Грузії, «Народ здійснює свою владу за допомогою референдуму, інших форм безпосередньої демократії і через своїх представників». Водночас, побоюючись використання механізму референдуму або плебісциту сепаратистами, грузинське законодавство не передбачає його проведення на місцевому рівні, проте Кодекс про місцеве самоврядування дає можливість гро-

мадянам право участі в інших формах прямої демократії, таких як загальні збори жителів, петиція, ініціатива відставки управителя/мера.

Відповідно до ст. 2 Кодексу про місцеве самоврядування Грузії, під місцевим самоврядуванням розуміють право та спроможність громадян Грузії, зареєстрованих у самоврядній одиниці, вирішувати на основі законодавства Грузії питання місцевого значення за допомогою обраних ними органів місцевого самоврядування.

Щодо системи місцевого самоврядування Грузії хотілося б зупинитися на виборах до представницького органу місцевого самоврядування Грузії, який носить назву Сакребуло (рада) й обирається за змішаною мажоритарно-пропорційною системою. При цьому його членом може стати тільки громадянин Грузії, вік якого до дня виборів становив 21 і більше років, та який проживає в країні не менше 5 років, у тому числі 2 роки до призначення виборів. Тобто ми бачимо, що віковий ценз щодо членства в раді більше, ніж в інших пострадянських державах, наприклад, в Україні віковий ценз для обрання у відповідну місцеву раду згідно з чинним законодавством становить 18 років. Що стосується обрання мера/управителя в Грузії, то тут ми бачимо теж вищий віковий ценз на зайняття цієї посади, який становить 25 років і більше, на відміну від України, де він становить 18 років, як і для депутатів місцевих рад, тобто з моменту повної дієздатності.

Вважаємо, що встановлення вищого вікового цензу у сфері місцевого самоврядування України, а саме під час обрання відповідних депутатів місцевих рад, голів та старост в Україні, буде сприятливо впливати на вирішення багатьох питань місцевого значення.

Позитивним досвідом у сфері місцевого самоврядування Грузії є також те, що засідання колегіальних органів муніципалітетів (ради, її комісії і робочих груп, уряду Тбілісі) відкриті, кожен може бути присутнім на них



без попереднього на те дозволу. Для бажаючих у залі засідань повинні бути виділені місця, якщо ж місць на всіх не вистачає, апарат мера зобов'язаний технічними засобами забезпечити, щоб засідання чули всі бажаючі. З дозволу голови засідання присутні можуть звертатися з питаннями до виступаючих, робити оголошення, давати роз'яснення та надавати інформацію. Для участі в роботі комісій та тимчасових робочих груп ради можуть бути запрошені представники громадськості, експерти. Саме цього зараз, на жаль, не вистачає нашим сільським, селищним, міським головам України, а саме належного забезпечення участі громадськості на своїх засіданнях.

Таким чином, виходячи з вищесказаного, треба зазначити, що Україні як правовій демократичній державі вкрай необхідно проведення демократичних реформ, однією з яких повинна бути реформа місцевого самоврядування, де позитивний досвід побудови місцевого самоврядування в Грузії та в інших пострадянських державах буде сприяти її ефективнішому проведенню на правових демократичних засадах.

Ключові слова: Конституція України, Конституція Грузії, місцеве самоврядування, віковий ценз, мер, рада.

Стаття присвячена шляхам удосконалення системи місцевого самоврядування в Україні з використанням позитивного досвіду розвитку місцевого самоврядування в Грузії. Зазначено, що створення ефективної децентралізованої системи публічної влади неможливо реалізувати без розбудови повноцінної системи місцевого самоврядування. Наголошено на необхідності використання грузинського досвіду в реформуванні місцевого самоврядування в Україні.

Стаття посвящена путям совершенствования системы местного самоуправления в Украине с использованием положительного опыта развития местного самоуправления в Грузии. Отмечено, что создание эффективной децентрализованной системы публичной власти невозможно реализовать без развития полноценной системы местного самоуправления. Отмечена необходимость использования грузинского опыта в реформировании местного самоуправления в Украине.

The article is devoted to ways of improving the system of local self-government in Ukraine, using positive evidence of the development of local self-government in Georgia. It is noted that the creation of an effective decentralized system of public authority cannot be realized without the development of a fully-fledged system of local self-government. The necessity of using Georgian experience in reforming local self-government in Ukraine is emphasized.

Література

1. Бальцій Ю.Ю. Проект Муниципального кодексу України ; огляд підготовлено М. Орзіх. Юридичний вісник. 2001. № 2. С. 112–113.
2. Конституція України : Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Конституція Грузиї. URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?docid=548f04404>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Кодекс о местном самоуправлении. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2244429/4/ru/pdf>.





ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 343 2/7(73)

Є. Полянський,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблемні питання правової доктрини дедалі більше привертають увагу науковців. Більшість сучасних українських та інших пострадянських дослідників пов'язує підвищений суспільний інтерес до цього феномена зі змінами, що відбулися в національному праві після поступової відмови від «радянської» правової ідеології. На їхню думку, нормативізм та монізм радянського права фактично знищили доктрину як його джерело. В умовах сучасних українських правових реалій, коли суперечливість та надзвичайно низька якість законодавства стають на заваді нормальному функціонуванню права, дедалі більше сподівань юристів спрямовані саме на практичне застосування його доктринальних положень.

Водночас основна теоретична проблема полягає у відсутності єдиних підходів до розуміння природи правової доктрини. Як результат, науковці та фахівці невинно посилаються на неї в своїх працях, здебільшого не маючи уявлення про те, що насправді вони ототожнюють з доктриною. Тому природа правової доктрини потребує глибокого осмислення з метою уніфікації відповідного поняття в юридичній літературі, що і є метою дослідження. При цьому його об'єктом виступають форми прояву правової доктрини в об'єктивній реальності, а предметом — визначення поняття правової доктрини.

Доктрина як елемент правової реальності добре відпрацьована в пострадянській науці, зокрема в роботах сучасних російських та українських вчених, адже інтерес до цієї проблематики значно підвищився в останні роки.

Пострадянські науковці дотримуються приблизно єдиного підходу до загального розуміння правової доктрини, залишаючи для неї високий п'єдестал теоретичної моделі системи права. Більшість дослідників вбачає в доктрині певну ідею, правило, сталий шлях правозастосування, традиції, хоча в літературі на кожному кроці зустрічаються значно вужчі трактування цього поняття. Сам термін «доктрина» є досить багатозначним із лексичних позицій, тому включає і ті значення, які взагалі до права мають дуже віддалене відношення. Як певну демонстрацію зазначених вище тез можна навести цитування з праці сучасної української дослідниці М. Кармаліти, яка вважає, що правова доктрина є «документом, що містить концептуально оформлені ідеї, принципи, розроблені вченими з метою удосконалення законодавства та усвідомлені суспільством і визнані державою як обов'язкові. Однією з основних її характеристик є те, що правова доктрина виступає домінуючою науковою концепцією. Після офіційної апробації вона може бути документом імперативного характеру, який відповідає найвищому рівню в ієрар-



опрацювати термінологію, яка дасть змогу чітко відмежовувати неоднорідні форми прояву правової доктрини.

Доктрина в юриспруденції може розумітися в будь-якому сенсі, тобто як продукт творчості певної правової школи, як судова доктрина в прецедентному праві та ін. Але власне правова доктрина має розглядатися лише як базис правової системи. Варто зазначити, що доктрина як основа правової системи є імперативною та досить ригідною, тобто виключає протилежні позиції у сфері одного предмета правового регулювання та вимагає певного періоду часу для своєї перебудови.

Цікавим також є визначення Б. Малицького, адже автор пропонує розглядати доктрину як систему поглядів, що виражаються у вигляді програмно-декларативних політичних настанов, що визначають суспільний статус, цілі розвитку, принципи організації, роль української науки у становленні нової України та визнаються українським суспільством, державою, вченими [3, с. 19]. І, зрештою, російський дослідник Є. Мадаєв вважає правову доктрину порівняно самостійним, складним (багатоаспектним) елементом правової системи держави, який являє собою науково обґрунтовані, авторитетні погляди та теорії з приводу решти елементів правової системи та юридичної діяльності, які мають науково-прикладний характер і безпосередні регулятивні можливості. Доктрина реально впливає на правотворчу та правозастосовну практику також як джерело права.

Нескладно дійти висновків, що найбільш повне та точне визначення правової доктрини може бути сформульовано лише з урахуванням усіх її ознак. Водночас встановлення таких ознак значно ускладнене, оскільки доктрина як явище суспільної реальності має чимало форм прояву. Виникає колізія ознак правової доктрини, що потребує їхньої ревізії та виділення лише тих, які є найбільш загальними, тобто притаманні в будь-якому разі. Варто зазна-

чити, що той чи інший «набір» ознак зумовлюватиме різне формулювання поняття правової доктрини, цілком залежно від власного розуміння дослідника.

У будь-якому разі така ознака доктрини, як безпосередній зв'язок із наукою, цілковито підтримується в літературі. Зокрема, тими чи іншими словами про це пишуть С. Бошно, Є. Євграфова, А. Єгоров, Ю. Задорожний, М. Кармаліта, Є. Мадаєв, М. Мочульська, В. Нерсисянц, Р. Пузиків І. Семеніхін та інші. З приводу цього питання, зокрема, С. Бошно стверджує, що наукова праця набуває ознак доктринальності, якщо містить практичні рекомендації, коментарі до законодавства, прогнозує процеси правотворчості й правореалізації, а також заповнює прогалини законодавства. Ю. Задорожний справедливо зазначає, що «будь-яка доктрина є продуктом людського розуму і суб'єктивний фактор тут є беззаперечним». Таким чином, автор безпосередньо вказує на юридичну науку як на джерело правової доктрини. Досить абстрактно, але про похідний від юридичної науки характер правової доктрини пише І. Семеніхін: «Правова доктрина створюється на основі даних про об'єктивні закономірності існування, взаємодії й розвитку правових явищ <...> Йдеться, зокрема, про організовані в узагальнено-теоретичній формі юридичні знання: категорії й поняття, принципи, теорії, концепції, аксіоми, презумпції, преюдиції, юридичні конструкції, що відображають закономірності, логіку організації правової матерії та є формами вираження змістовної частини правової доктрини».

Немає жодних підстав не погодитися з домінуючою в літературі думкою про безпосередній зв'язок доктрини з юридичною наукою. Втім, як вже було розглянуто вище, ототожнення доктрини з наукою неприпустиме. Але не варто відкидати реальність, адже законодавство (навіть тенденційне та сповнене колізіями) та судова практика впливають на доктрину певною мірою. Тому варто



як явища об'єктивної реальності, а також взаємодії цих форм. Автор намагається випрацювати систему, завдяки якій можна чітко визначити структуру правової доктрини та систематизувати наявні теоретичні знання.

В статті розглядаються різні підходи к поняттю правової доктрини. Особое внимание уделяется множественности форм проявления доктрины как явления объективной реальности, а также взаимодействию этих форм. Автор делает попытку разработать систему, с помощью которой можно четко определить структуру правовой доктрины и систематизировать имеющиеся теоретические знания.

The article discusses different approaches to the concept of legal doctrine. Particular attention is paid to the multiplicity of forms of manifestation of the doctrine as a phenomenon of objective reality, as well as the

interaction of these forms. The author makes an attempt to develop a system with which you can clearly determine the structure of legal doctrine and systematize the existing theoretical knowledge.

Література

1. Кармаліта М. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 199 с.
2. Мадаев Е. Доктрина в правовой системе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Иркутск, 2012. 254 с.
3. Маліцький Б. Сучасний стан наукової сфери України та нова стратегічна доктрина її розвитку. Наука та наукознавство. 2006. № 2(52). С. 19.
4. Пряхина Т. Конституционная доктрина современной России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Саратов, 2004. 510 с.
5. Семеніхін І.В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.
6. Спасибо-Фатеева І. Доктринальне тлумачення. Вісник Акад. прав. наук України. 2005. №1 (40). С. 15–16.



УДК 342.951:341.225.5(477)

Т. Аверочкіна,

доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
доцент кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ ВИКЛЮЧНОЇ (МОРСЬКОЇ) ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Інститут виключної економічної зони (далі – ВЕЗ), що став компромісом у питаннях поширення юрисдикції держав на віддалені від їхніх берегів морські простори під час проведення III Конференції ООН з морського права, сьогодні є загальновизнаним та має правове забезпечення на міжнародному (Конвенція ООН з морського права 1982 р. [1] (далі – UNCLOS’82) та національних (Україна, Грузія, Туреччина, Болгарія, Румунія тощо) рівнях. Наприкінці ж минулого століття цей інститут був цілковито новим міжнародним політико-правовим явищем [2].

Питання, пов’язані з правовим режимом ВЕЗ, не втрачають своєї актуальності у зв’язку з розвитком наукових досліджень у сфері управління морськими біоресурсами [3, с. 176]. Розвиток світової економіки в цілому та процеси, які відбуваються у світі, свідчать про актуальність дослідження різних аспектів використання морських природних ресурсів. Вартісне вираження прибутків від діяльності у морських просторах, у т.ч. з використання морських природних ресурсів, щорічно зростає. Не зменшується й актуальність питань, що стосуються адміністративної юрисдикції прибережної держави [4, с. 55–56] у цьому морському просторі, оскільки ВЕЗ не належить до складу території держави, є зоною особливого виду і прибережні держави здійснюють у ній суворо обмежені цільові суверенні права стосовно розвідки та розроблення її природних багатств і захисту

навколишнього середовища [5]. Актуальними, особливо натеper, є також питання здійснення юрисдикції України щодо штучних установок і споруд, створених у ВМЕЗ, адже необхідність охорони суверенітету й територіальної цілісності держави зумовлює закріплення відповідних повноважень органів виконавчої влади під час заходження та перебування іноземних суден і суден під прапором України у ВМЕЗ, здійснення діяльності в її водах і на континентальному шельфі [3, с. 176]. Окремим питанням, пов’язаним із правовим статусом та режимом ВЕЗ, присвячували свої розробки А.Л. Колодкін, С.О. Кузнецов, С.П. Головатий, С.В. Молодцов, О.Л. Маковський та інші, проте аналіз внутрішньодержавного законодавства про ВЕЗ, зокрема українського, проведений не був, що й зумовило обрання теми цього дослідження, основою якого стали норми вітчизняного законодавства про режим ВЕЗ. Початок цьому дослідженню був покладений автором у статті «Lawful activity in an exclusive (marine) economic zone of Ukraine: the ways of improvement of legal regulation» [6], продовжений у докторській дисертації [7] та буде далі розвинутий у цій статті. Адже гармонізація вітчизняного законодавства з нормами UNCLOS’82, виправлення його вад та заповнення існуючих прогалин сприятиме відродженню України як потужної морської держави та стане розвитком оновленої наприкінці минулого року Морської доктрини України [8].

В Україні в 1995 р., ще до ратифікації UNCLOS’82, прийнято Закон України



«Про виключну (морську) економічну зону України» [9] (далі – Закон України «Про ВМЕЗ України»), який практично повністю відтворює норми її відповідної частини (V). Необхідно сказати, що норми UNCLOS'82 та Закону встановлюють правила здійснення адміністративної юрисдикції прибережної держави (України) у просторі відкритого моря, яким визнається ВЕЗ [10–13]. Крім того, у цьому морському просторі всі держави користуються свободою судноплавства і польотів, прокладання підводних кабелів і трубопроводів та іншими правомірними видами діяльності [4, с. 57; 14, с. 481]. При цьому необхідно пригадати, що в Законі України від 03.06.1999 р. «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» [15] зазначається про визнання України державою, яка знаходиться в географічно несприятливому положенні: «4. Як держава, що знаходиться в географічно несприятливому положенні та має вихід до моря, бідного на живі ресурси, Україна наголошує на необхідності розвитку міжнародного співробітництва щодо експлуатації живих ресурсів економічних зон на основі справедливих та рівноправних угод, які мають забезпечити доступ до рибних ресурсів економічних зон інших регіонів або субрегіонів». Відповідно до ч. 2 ст. 70 UNCLOS'82, держава, що знаходиться в географічно несприятливому положенні – це прибережна держава (зараховуючи державу, яка омивається замкненими або напівзамкненими морями), географічне положення якої робить її залежною від експлуатації живих ресурсів виключних економічних зон інших держав цього субрегіону чи регіону щодо адекватного постачання рибою її населення або його частини з метою задоволення потреб у харчуванні, а також прибережна держава, яка не може претендувати на свої власні ВЕЗ. Отже, UNCLOS'82 особливим чином захищає

права прибережних держав, які знаходяться в географічно несприятливому положенні, закріплюючи за ними право на експлуатацію живих ресурсів ВЕЗ сусідніх держав. При цьому формулювання згаданого Закону – «доступ до рибних ресурсів економічних зон інших регіонів або субрегіонів» – розширює тлумачення ст. 70 UNCLOS'82 за рахунок перекладу її англійською мовою – «...exploitation of the living resources of the exclusive economic zones of other States in the subregion or region for...», що, видається, не є правомірним, адже переклад цього тексту UNCLOS'82 свідчить, вірогідніше за все, саме про сусідній регіон (що отримало прояв у її тексті російською мовою: «...эксплуатации живых ресурсов исключительных экономических зон других государств этого субрегиона или региона в отношении адекватного снабжения рыбой...»). Зазначене, на наш погляд, потребує виправлення та приведення норми цього Закону у відповідність до UNCLOS'82. Крім того, Закон України «Про ВМЕЗ України» жодним чином не враховує та не містить норм, якими було би визначено права України як держави, яка знаходиться в географічно несприятливому положенні та має у зв'язку із цим певні привілеї щодо доступу до живих ресурсів ВЕЗ інших держав регіону. У Законі України «Про ВМЕЗ України» зазначається таке.

Україна у своїй ВМЕЗ має суверенні права щодо розвідки, розроблення і збереження природних ресурсів, як живих, так і неживих, у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами та щодо здійснення інших видів діяльності з економічної розвідки та розроблення зазначеної зони, у т.ч. виробництва енергії шляхом використання води, течій і вітру; юрисдикцію, передбачену відповідними положеннями цього Закону та нормами міжнародного права, щодо створення й використання штучних островів, установок і споруд, здійс-



нення морських наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища; інші права, передбачені цим Законом, іншими законодавчими актами України й загальновизнаними нормами міжнародного права. Суверенні права та юрисдикція України щодо морського дна ВМЕЗ і його надр реалізуються відповідно до законодавства України про континентальний шельф і КУпН [16] (ст. 4).

Україна у своїй ВМЕЗ має виключну юрисдикцію щодо штучних островів, установок і споруд, у т.ч. щодо митних, податкових, санітарних та імміграційних законів і правил, а також законів і правил, що стосуються її безпеки. Україна може встановлювати навколо штучних островів, установок і споруд зони безпеки і здійснює в цих зонах відповідні заходи щодо гарантування безпеки як судноплавства, так і штучних островів, установок і споруд. Ширина зон безпеки не повинна перевищувати 500 метрів, відлічених від кожної точки їхнього зовнішнього краю, за винятком випадків, коли інше дозволено загальновизнаними міжнародними стандартами або рекомендовано відповідною міжнародною організацією (ст. 11).

Норми цих та інших норм Закону України «Про ВМЕЗ України» є втіленням та основою здійснення адміністративної юрисдикції України у цьому просторі. Але тут виявляється той факт, що стосовно морських просторів адміністративна юрисдикція держави через здійснення владних повноважень спеціально уповноважених державних органів поширюється далеко за межі її суходільної території, внутрішніх вод і територіального моря.

При цьому слід звернути увагу на те, що відповідно до ст. 13 Конституції України «природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу...», а назва підзаконного нормативного акта викладена як «Положення про порядок охорони суверенних прав

України в її виключній (морській) економічній зоні», що, на нашу думку, не відповідає Конституції України (за змістом її норми охороні підлягає право власності, а не суверенні права), але відповідає нормам UNCLOS'82, де закріплено саме «суверенні права» прибережної держави на ресурси ВЕЗ. Крім того, в тексті Положення (що міститься на офіційному веб-порталі Верховної Ради України) зазначається про «органи рибоохорони Держкомрибгоспу і органи Мінекобезпеки», тобто реорганізацію цих органів згідно зі змінами (Указом Президента України «Про Державне агентство рибного господарства України» від 16.04.2011 р. № 484/2011 [17] Державне агентство рибного господарства України визнано правонаступником Державного комітету рибного господарства України (п. 2), Указами Президента України «Питання Міністерства екології та природних ресурсів України» від 29.05.2000 р. № 724/2000 [18], «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів» від 15.09.2003 р. № 1039/2003 [19], від 27.12.2005 р. № 1842/2005 [20], від 13.04.2011 р. № 452/2011 [21] та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» від 21.01.2015 р. № 32 [22] визначено правовий статус Мінприроди України) враховано не було та відповідних змін до Положення внесено не було, що варто визнати порушенням правил нормотворчої техніки, які можуть потягнути за собою неправильне розуміння норм чинного законодавства іноземними суб'єктами та ускладнити процес їх застосування.

Законом України «Про ВМЕЗ України» передбачено конкретні склади правопорушень і санкції за їх учинення:

– незаконна промислова діяльність (ст. 22; штраф або/та конфіскація засобів і знарядь, із застосуванням яких учинено порушення; залежно від



тяжкості, штраф 440–4400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– порушення правил безпечної експлуатації споруд (ст. 23; залежно від тяжкості, штраф 270–4400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– незаконна експлуатація природних ресурсів (ст. 24; штраф або/та конфіскація засобів і знарядь, із застосуванням яких учинено порушення, з безоплатним вилученням незаконно видобутих ресурсів; залежно від тяжкості, штраф 440–6600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– незаконне ведення морських наукових досліджень (ст. 25; залежно від тяжкості, штраф 90–2600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– забруднення морського середовища (ст. 26; штраф або/та конфіскація морського, повітряного судна або споруди, з якої вчинено забруднення; залежно від тяжкості, штраф 660–6600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Передбачені Законом України «Про ВМЕЗ України» санкції за вчинення правопорушень відповідають ч. 3 ст. 73 UNCLOS'82 в тому, що покарання, які накладаються прибережною державою за порушення законів і правил рибальства у БЕЗ, не можуть містити тюремного ув'язнення за відсутності домовленості заінтересованих держав про зворотне або будь-яку іншу форму особистого покарання. Останнє – «заборона особистого покарання» («личного наказания» – за офіційним текстом UNCLOS'82 російською мовою) – не цілком відповідає англomовному позначенню словосполучення, використаного у ст. 73 – «corporal punishment», перше слово якого («corporal») коректно перекладається не як «особистий» («личный»), а як «тілесний», «фізичний» [23, с. 175]. Враховуючи це, словосполучення «corporal punishment» має перекладатися саме як «тілесне покарання» або «фізичне покарання», адже зміст словосполучення «особисте покарання» («личное наказание»)

може бути розтлумачений також як покарання щодо «особи» («лица»), яка у правничій науці та законодавстві розглядається як фізична або юридична особа (наприклад, у розділі II «Особи» Цивільного кодексу України [24] містяться, зокрема, підрозділ 1 «Фізична особа» та підрозділ 2 «Юридична особа»). А настання відповідальності (у вигляді штрафу або конфіскації) за правопорушення у БЕЗ не забороняється UNCLOS'82, наприклад, щодо фізичної особи-підприємця, і щодо юридичної особи, проте містить заборону щодо саме «тілесного покарання», можливого щодо людини як живої істоти, що обмежує її свободу у вигляді, наприклад, тюремного ув'язнення (про яке зазначається в UNCLOS'82) чи зазнання іншого, саме тілесного (фізичного) негативного впливу. Це додатково підвищує актуальність перекладу UNCLOS'82 українською саме з використанням тексту саме англійською, яка була робочою під час роботи III Конференції ООН з морського права. Із цього приводу маємо підтримати також позицію С.В. Ківалова щодо необхідності налагодження робіт стосовно перекладів та опублікування в офіційних виданнях України всіх конвенцій з морського права, до яких приєдналася Україна [25, с. 34].

Ключові слова: виключна (морська) економічна зона, юрисдикція прибережної держави, відповідальність, порушення режиму морського простору, режим прибережних вод.

У статті досліджено національне законодавство України про правовий режим виключної (морської) економічної зони. Проаналізовано норму про визнання України державою, яка знаходиться в географічно несприятливому положенні, а також вади перекладу UNCLOS'82 щодо відповідальності за порушення у виключній (морській) економічній зоні України.





В статье исследовано національне законодавство України о правовом режиме исключительной (морской) экономической зоны. Проанализирована норма о признании Украины государством, находящемся в географически неблагоприятном положении, а также недостатки перевода UNCLOS'82 об ответственности за нарушения в исключительной (морской) экономической зоне Украины.

The article examines the national legislation of Ukraine on the legal regime of the exclusive (maritime) economic zone. The norm on recognition of Ukraine, that is in a geographically unfavourable position, as well as defects in the translation of UNCLOS'82 regarding liability for violation in the exclusive (maritime) economic zone of Ukraine has been analyzed.

Література

1. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982. URL: https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

2. Мировой океан и международное право. Правовой режим морских прибрежных пространств / отв. ред. А. Мовчан, А. Янков. Москва : Наука, 1987. 228 с.

3. Аверочкина Т.В. Юрисдикція України стосовно штучних островів, установок і споруд в її виключній (морській) економічній зоні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 176–178.

4. Аверочкина Т.В. Адміністративна юрисдикція України стосовно штучних островів, установок і споруд в її виключній (морській) економічній зоні. Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний і міжнародний вимір : зб. матеріалів юридичної наук.-практ. інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 24 лют. 2012 р.). Київ, 2012. С. 55–57.

5. Колодкин А.Л. Некоторые международно-правовые проблемы морской деятельности. Морское право. 2006. № 1. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1238251>

6. Averochnikina T. Lawful activity in an exclusive (marine) economic zone of Ukraine:

the ways of improvement of legal regulation. European Political and Law Discourse. 2015. № 6. Vol. 2. P. 38–42.

7. Аверочкина Т.В. Адміністративна юрисдикція України в прибережних водах : дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2018. 513 с.

8. Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року : постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108. Офіційний вісник України. 2019. № 2. Ст. 53.

9. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16.05.1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 21. Ст. 152.

10. Бараболя П., Молодцов С. Проблемы экономических зон в современном международном морском праве. Морской сборник. 1977. № 6. С. 77–81.

11. Калинин Г.Ф. Режим морских пространств. Москва : Юрид. лит., 1981. 192 с.

12. Ковалев Ф. Экономическая зона и ее правовой статус. Международная жизнь. 1979. № 1. С. 62–69.

13. Спивакова Т.И. Право и природные ресурсы прибрежных зон. Некоторые тенденции в международном морском праве ; отв. ред. А.П. Мовчан. Москва : Наука, 1978. 175 с.

14. Международное право : учебник / отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. Москва : Междунар. отнош., 1995. 608 с.

15. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України від 03.06.1999 р. Офіційний вісник України. 1999. № 24. Ст. 1088.

16. Кодекс України про надра, 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.

17. Про Державне агентство рибного господарства України : Указ Президента України від 16.04.2011 р. № 484/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 31. Ст. 1324.

18. Питання Міністерства екології та природних ресурсів України : Указ Президента України від 29.05.2000 р. № 724/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 22. Ст. 890 (утр. чин.).

19. Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів : Указ Президента України від 15.09.2003 р.





№ 1039/2003. Офіційний вісник України. 2003. № 38. Ст. 2023 (утр. чин.).

20. Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України : Указ Президента України від 27.12.2005 р. № 1842/2005. Офіційний вісник України. 2005. № 52. Ст. 3257 (утр. чин.).

21. Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: Указ Президента України від 13.04.2011 р. № 452/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 29. Ст. 1258.

22. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресур-

сів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 р. № 32. Офіційний вісник України. 2015. № 10. Ст. 266.

23. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. 70 000 слов и выражений. 16-е изд., стереотип. Москва : «Сов. энциклопедия», 1971. 912 с.

24. Цивільний кодекс України, 2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

25. Ківалов С.В. Нариси морської доктрини України : монографія. Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2017. 232 с.



УДК 347.77:(007:004.056)

М. Василенко,

доктор юридичних наук, доктор фізико-математичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
професор кафедри права міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЯКІСТЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ (ІКС) ТА ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в усіх сферах суспільного життя спонукає до вирішення питань кібербезпеки, передусім питань, пов'язаних із підвищенням її якості. Однак до останнього часу питання підвищення якості кібербезпеки в спеціальній літературі практично не розглядалося. Вперше це питання було поставлено та обговорено автором (М. Василенко) у роботі «Підвищення стану кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем: якість в контексті удосконалення інформаційного законодавства» [1]. Розуміючи складність поєднання знань із різних галузей науки, автор вважає за необхідне розглянути існуючу проблему всебічно, з різних сторін.

Метою статті є дослідження питання впливу якості та її складників на кібербезпеку ІКС з урахуванням колізій чинного законодавства та деякого світового досвіду.

Питання, що обговорюються, мають певні припущення, обмежені законодавчим, часовим та іншими чинниками. Безумовно, що кібербезпека пов'язана з інформаційною безпекою, доповнюючи залежність та вплив одна на одну. Так, можна погодитися із законодавцем, який визначає, що інформаційна безпека представляє собою стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність

інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [2]. Однак таке визначення має суттєве припущення, що, в решті-решт, не сприяє підвищенню якості кібербезпеки ІКС. Наприклад, до прийняття Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (05.10.2017 р.) (чинний від 09.05.2018 р.) [3] в інформаційному законодавстві було відсутнє визначення не тільки поняття «кібернетична безпека (кібербезпека)», а й таких понять, як «кібернетичний простір (кіберпростір)», «кібернетична загроза (кіберзагроза)», «кібернетична атака (кібератака)», «кібернетичний захист (кіберзахист)», «кіберзлочинність» тощо. Вказаний Закон визначає засади національної системи кібербезпеки як сукупності політичних, соціальних, економічних та інформаційних відносин разом з організаційно-адміністративними і техніко-технологічними заходами державного і приватного секторів та громадянського суспільства. Фактично ним визначено правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, повноваження й обов'язки державних органів,

захисту організації, про які їй самій не завжди відомо. До третього типу відносять такий тип атак, який можна назвати інноваційними. Це принципово новий тип атак, які проводяться з прицілом на уразливості в ІКС і зумовлені появою нових технологій. Як правило, на подібні атаки йдуть найбільш технічно підковані зловмисники, які наперед проводять ретельну підготовчу роботу, щоб мати можливість визначити слабкі ланки в системі захисту і скористатися ними. Не виключено, що незабаром на багато організацій обрушиться ціла хвиля хакерських атак, охоплюючи діапазон від найпростіших до найбільш витончених. Подібним атакам потрібно вміти давати відсіч, а без якісних засобів захисту це неможливо. У відповідь необхідно вживати рішучих заходів у всіх можливих випадках, починаючи з протистояння найбільш поширеним атакам і закінчуючи застосуванням «тонших» підходів для протидії просунутим і принципово новому інноваційному типу атак. Оскільки повністю захиститися від атак неможливо, і яка-небудь з них неодмінно знайде слабке місце в захисті, слід насамперед зосередитися на тому, як оперативно виявити таку атаку і ефективно подолати її наслідки. У цьому випадку доречні такі поради.

1. Захиститися від звичайних атак означає вміти тримати свою «межу» на замку. Ключовими складниками стійкості організації до подібних видів атак є такі традиційні засоби, як антивірусні програми, системи виявлення і запобігання вторгненням (IDS і IPS), регулярне оновлення програмного забезпечення, а також технології шифрування, що забезпечують цілісність даних навіть у тому випадку, якщо зловмисникам вдасться одержати до них доступ. Важливим елементом будовування надійної системи захисту також є інформування співробітників на всіх рівнях організаційної ієрархії з метою формування відповідального відношення до питань кібербезпеки,

включаючи забезпечення неухильного дотримання вимог паролльної політики.

2. Захиститися від складних атак означає визнати, що несанкціоноване проникнення може відбутися в будь-який момент, і бути здатним якомога раніше його виявити. Знаковим для ефективного виявлення кіберзагроз може стати створення центру забезпечення інформаційної безпеки (SOC), який повинен відігравати роль центрального штабу, що координує всю роботу в цьому напрямі. Сьогодні все частіше можна спостерігати трансформацію функцій SOC від пасивного захисту до активної оборони, ретельно спланованої, безперервної, націленої на виявлення і нейтралізацію прихованих зловмисників. Це забезпечить якість заходів у боротьбі з вірогідними загрозами за збереження найбільш важливих активів організації.

3. Захиститися від нових інноваційних атак означає визнати, що у ряді випадків походження загроз буде невідомим. Не дивлячись на всю невизначеність, найбільш інноваційно просунуті установи (компанії) можуть сформулювати для себе контур майбутніх загроз і виробити такий підхід, що дозволить ужити оперативні заходи реагування в потрібний момент. Установи, що володіють надійною системою корпоративного управління, можуть розробити системи та засоби, здатні ефективно реагувати на несподівані ризики і загрози, взявши на озброєння принципи «проектваної безпеки».

На наш погляд, слід розробити програму і план дій на випадок порушення кібербезпеки, усвідомлюючи, що рано чи пізно та або інша атака зловмисників завершиться успіхом. Попередня підготовка до таких атак разом із наявністю плану дій на випадок порушення кібербезпеки (cyber breach response plan, CBRP), який автоматично виконується в разі виявлення кіберпорушень, є найкращим засобом для зведення до мінімуму їх наслідків. Варто відзначити, проте, що подібну програму порушення кібербезпеки необхідно реалі-

пеки обговорено категорію «якість», розвиток якої щодо рівня безпеки регулюється трьома типами кібератак: стандартними, складними та інноваційними. Доведено необхідність використання державно-приватної співпраці в цьому секторі господарської діяльності.

Стаття исследует вопрос влияния качества и его составляющих на кибербезопасность информационно-коммуникационных систем с учетом коллизий действующего законодательства и некоторого мирового опыта. С позиций кибербезопасности обсуждена категория «качество», развитие которой по уровню безопасности регулируется тремя типами кибератак: стандартными, сложными и инновационными. Доказана необходимость использования государственно-частного сотрудничества в этом секторе хозяйственной деятельности.

The article examines the impact of quality and its components on the cyber security to information and communication systems, taking into account the conflicts of the current legislation and some world experience. From the standpoint of cyber security discussed the category of «quality», the development of which is regulated by three types of cybersecurity: standard, complex and innovative. The necessity of using public-private cooperation in this sector of economic activity is proved.

Література

1. Василенко М. Підвищення стану кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем: якість в контексті удосконалення інформаційного законодавства. Юридичний вісник. 2018. № 3.
2. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09 січня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.
3. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403.
4. Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України» від 27 січня 2016 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Створення глобальної культури кібербезпеки» від 20 грудня 2002 р. № 57/239. URL: http://www.un.org/ru/ga/second/57/second_res.shtml.
6. Женевська декларація принципів від 12 грудня 2003 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Туніська програма для інформаційного суспільства від 18 листопада 2005 р. URL: https://informationsociety.wordpress.com/basics/wsis_outcomes/tp/.
8. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки» від 08 липня 2009 року № 514/2009. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.
9. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.



УДК 347.63

К. Глиняна,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

На перших етапах формування приватного права немайновим правам приватної особи не приділялось суттєвої уваги. Немайнові блага – життя, недоторканість, свобода – охоронялись шляхом встановлення покарань за посягання на них. При цьому в цивільно-правовому аспекті вони розглядалися частіше як складова частина прав власника. Так, у Стародавньому Римі голова патріархальної сім'ї мав право витребувати будь-якого члена своєї «сім'ї» за речовим віндікаційним позовом. Він був наділений правом «життя» або «смерті» своїх підвладних. Підвладну людину можна було «видати головою для відшкодування шкоди», що означало передачу людини в кабалу кредитору.

Разом із тим уже в римському приватному праві існували норми, спрямовані на регулювання та захист деяких особистих немайнових прав фізичних осіб. Зокрема, передбачалося право на винагороду за немайнову шкоду, наприклад, у випадку так званої «особистої образи» (асію іцигіашт).

У першій збірці писаного давньоруського права «Руській правді» передбачався захист права на життя шляхом покарання порушника, хоча само право не проголошувалось.

У Російській імперії використовувалася конструкція групової, сімейної честі, згідно з якою вважалося, що порушення певних правил поведінки ганьбить честь усієї сім'ї. Поняття честі було пов'язано з родом, походженням, розглядалось як привілей дворянства, хоча селяни були безправними.

До окремих питань закріплення немайнових прав звертався видатний

цивіліст, історик права І.А. Покровський (1868–1920). Досліджуючи питання про те, яким має бути право, що відповідає сутності і природі людини, він звертав увагу, що ще представники старої природно-правової школи – Гуго, Грацій, Томазій, Вольф тощо – побудували вчення про права особистості, стверджуючи, що з народженням людина набуває природне право на захист життя, свободи, тілесної недоторканості. В Австрійському Цивільному кодексі окремим параграфом було визначено: «Кожна людина має природжені права, що диктуються самим розумом, і внаслідок цього вона має поважатись як особистість». Проте в першій половині XIX ст. на зміну природно-правовій доктрині прийшло «реалістичне» вчення, згідно з яким суб'єктивне немайнове право в окремій особі може виникнути лише в разі порушення закону, посягань на її життя або недоторканість тощо. І тільки тоді виникає право на відшкодування.

Але вже наприкінці XIX ст. знов виникла потреба в регламентації немайнових прав. Германське та Швейцарські Уложення визнавали право на ім'я та інші «особисті відносини», юриспруденцією напрацьовувались питання охорони особистого життя, честі [1, с. 121–125]. Досліджуючи тенденцію цивільного права до визнання особистості як такої, Покровський наголошував, що суспільство не є стадом однорідних особнів, а є союзом самостійних особистостей, що мають право на індивідуальність. Будучи прихильником захисту духовного, немайнового інтересу окремої особи, він був прибіч-

ником введення в законодавство права на відшкодування немайнової шкоди. Противники відшкодування немайнової шкоди посилалися на те, що вона не може бути оцінена грошима, а, крім того, небажана, оскільки принижує ті самі духовні блага, які має охороняти і звеличувати. Відстоюючи власну точку зору, Покровський посилався на те, що «навіть недосконалий захист містить нагадування про необхідність бережливого ставлення до немайнових інтересів людини».

З перших років існування радянської держави законом не заперечувався захист немайнових прав на загальних підставах, разом із тим інтереси окремої особистості тривалий час розглядалися під кутом зору її співвідношення з інтересами колективу і суспільства. Визнавалось, що використання особистих прав і задоволення духовних потреб може здійснюватись лише відповідно до суспільних інтересів. Головним мірилом було виконання суспільного, трудового обов'язку, взаємозв'язок людини з колективом, де будь-яке безчестя спричиняє шкоду честі й гідності всього колективу. Так, наприклад, у перші роки радянської держави відкрито проголошувалась боротьба з лікарською таємницею. Мотивуючи свої переконання, перший нарком охорони здоров'я РРФСР Н.А. Семашко говорив, що в капіталістичних країнах немає точного обліку венеричних захворювань лише тому, що лікарі укривають їх. А роблять вони це з єдиною метою – за нерозголошення таємниці отримують від пацієнта посилені гонорар. За його висловом, «питання так званого збереження лікарської таємниці для радянського лікаря вирішуються просто: інтереси колективу вище за інтереси окремого лікаря». Згодом Велика Медична Енциклопедія хоча й містила статтю про лікарську таємницю, але лікарям рекомендували не розголошувати професійні таємниці лише з метою того, щоб вони не уникали відвідування лікаря.

За радянські часи вперше Основи цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік (1961 р.) і прийняті на їх підставі цивільні кодекси радянських республік закріпили регулювання окремих особистих немайнових прав. Це право на честь і гідність (ст. 7 Основ, ст. 7 ЦК УРСР, ст. 7 ЦК РРФСР), право на власне зображення (ст. 514 ЦК РРФСР), право на приватні листи (ст. 491 Казахської РСР, ст. 540-1 Узбецької РСР). Інші немайнові права підлягали захисту з урахуванням загальних норм.

Тривалий час особисті немайнові права людини в цивільному кодексі УРСР не містили позитивного регулювання, тобто не визначався їх зміст. Навіть право на захист честі, гідності й ділової репутації, передбачене в ст. 7, Цивільним кодексом не розкривалося повною мірою.

Ратифікація Україною 17 липня 1997 р. Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини зумовила необхідність розширення меж законодавчого регулювання особистих немайнових прав. Зміни в політичній, економічній і соціальній сферах життя, які відбулися у зв'язку з європейським вибором України, орієнтація законодавства на європейський рівень захисту прав людини призвели до докорінних реформ цивільного законодавства. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року, містить окрему книгу (книга друга), присвячену особистим немайновим правам людини.

Проблема особистих немайнових прав особи, громадянина (а не лише батьків і дітей) є однією з найважливіших у цивілістиці. Кожна особа у правовій державі має відчувати свою соціальну захищеність; повага до особистості є в такому суспільстві нормою повсякденного життя.

Діюча сьогодні конституційна формула на перший план висуває не потреби людини та їх задоволення, а саму людину як самостійну суверенну особистість, здатну турбуватися про саму себе. Для цього людині

Для дослідження особливостей правовідносин батьків і дітей необхідним є визначення поняття та сутності немайнових правовідносин взагалі. Насамперед слід звернути увагу на те, що особисті немайнові права є специфічними, оскільки, як випливає із самої назви, вони є немайновими. Вони позбавлені економічного змісту, не мають грошової оцінки. Проте це не означає відсутності будь-якого зв'язку між ними та майновою сферою.

З іншого боку, порушення особистого немайнового права примушує особу до витрат, завдає їй майнових та душевних збитків, які можуть вплинути на її майновий стан у майбутньому. Але при цьому обсяг та склад немайнових прав громадян не знаходиться в залежності від обсягу та складу майна [4, с. 254]. При цьому їх немайновий характер не означає, що вони взагалі не мають цінності, адже неможливо лише точно оцінити ті чи інші особисті права, в тому числі немайнові права батьків і дітей.

Тому особисті немайнові права не можуть сприйматися й аналізуватися поза іншими правами особи, вони є складовою частиною єдиної системи прав, якими особа володіє і які підпорядковує своїм інтересам. Усі немайнові права об'єднуються тим, що вони служать визнанню за особою її моральної цінності.

Інститут особистих немайнових прав дозволяє відрізнити одного суб'єкта права від іншого, охороняє їх самобутність та своєрідність. Особисті немайнові права належать усім без винятку фізичним особам незалежно від віку, дієздатності, національності та інших особливостей, зокрема від того, де та у зв'язку з якими обставинами життя вони опинилися.

Специфічним для особистих немайнових прав є момент їх виникнення. Основна частина цих прав виникає з моменту народження і у зв'язку з народженням людини в тому чи іншому суспільстві. Для інших моментів їх виникнення не має точної фіксації: він пов'язується з різними обстави-

нами, які зумовлюються багатьма чинниками.

Особисті немайнові права тісно і нерозривно пов'язані з особою їх носія. Вони не можуть бути в нього відібрані. Цих прав не можна позбавити.

Всі особисті немайнові права в юридичній літературі пропонується поділяти на окремі види. Так, В.А. Рясенцев пропонує систематизувати особисті права в залежності від інтересів, що становлять особисті права, від їх походження та зв'язку з тими чи іншими сторонами життя за такою схемою. Перша група – немайнові блага, невід'ємні від людського життя; друга – немайнові блага, які індивідуалізують громадянина в колективі; третя – немайнові інтереси у сфері шлюбного сімейного права; четверта – немайнові інтереси, що витікають з участі громадян у суспільній праці, з реалізації права на освіту та права на відпочинок; п'ята – немайнові інтереси у сфері майнових відносин [5, с. 26–27].

Згідно з іншою думкою, найбільш правильним критерієм для класифікації немайнових прав можуть бути духовні блага, невід'ємно належні особистості. На підставі цього критерію немайнові права поділяються на: а) права, що індивідуалізують громадян у суспільстві; б) права на особисту недоторканість; в) права на тайну особистого життя; г) права, що сприяють всебічному розвитку особистості та прояву її творчої індивідуальності.

Виказується думка, згідно з якою підставою для класифікації особистих немайнових прав є їхня юридична природа, галузева специфіка їх прояву, особливості засобів реалізації, духовно-моральні засади їх існування. З урахуванням вказаного пропонується класифікувати особисті немайнові права так: 1) права, невід'ємні від особи; 2) права на проявлення соціальних якостей особи; 3) права на недоторканість сфери особистого життя та його таємниці; 4) права на творчу діяльність та використання її результатів [6, с. 60–61].



2. Ромовська З.Р. Особисті немайнові права фізичних осіб. Українське право. 1997. Число 1. С. 48.

3. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. Москва : МГУ, 1972. С. 39–40.

4. Цивільне право України / за ред. Є.О. Харитонова. А.І. Дрішлюка. Одеса : Юридична література. Книга 1. 2006. С. 254.

5. Рясенцев В.А. Неимущественный интерес в советском гражданском праве. Уч. зап. Моск. Юрид. Ин-та. Москва, 1939. Вып. 1. С. 26–27.

6. Жакенов В.А. Личные неимущественные права в советском гражданском законодательстве и их социальное значение : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. С. 60–61.

7. Тагайназаров Ш.Т. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных прав граждан в СССР. Душанбе : Дониш, 1990. С. 102.

8. Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан СССР : дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1968. С. 29–30.

9. Советское семейное право / В.Ф. Маслов и др. Киев, 1981. С. 82.



О. Приходько,
здобувач кафедри адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

АНАЛІЗ СТАНУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Активізація наукових пошуків у напрямі адміністративної юстиції (судочинства) в Україні відбулася задовго до прийняття Кодексу адміністративного судочинства України [1] (далі – КАС України), але саме з цього моменту увага дослідників зосереджена на всіх ключових питаннях здійснення адміністративного судочинства. Ці тенденції в дослідженнях тривають в умовах оновлення процесуального законодавства, забезпечення сталої та єдиної судової практики тощо.

Не є виключенням і питання представництва, правового статусу представників в адміністративному процесі, з якими нерідко пов'язується можливість здійснення правосуддя, реалізація завдань адміністративного судочинства (ч. 1 ст. 2 КАС України), захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та втілення основних засад (принципів) адміністративного судочинства (ч. 3 ст. 2 КАС України), зокрема верховенства права, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Питання представництва в адміністративному процесі неодноразово ставали предметом наукових досліджень таких вчених, як О.В. Агеєв, О.В. Анпілогов, В.М. Бевзенко, І.І. Діткевич, М.В. Джафарова, В.С. Заяць, С.В. Ківалов, А.Т. Комзюк, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, Є.В. Курінний, Ю.О. Лисенко, М.І. Смокович та інші. Водночас з огляду на проведення цих досліджень в різні періоди розвитку процесуального законодавства є нагальною потреба в їх узагальненні

та систематизації та визначення напрямів подальших наукових розробок. Саме тому метою статті є аналіз стану наукових досліджень правового статусу представника в адміністративному процесі, визначення основних тенденцій та напрямів подальших досліджень у цій сфері.

Потреба комплексного дослідження правового статусу представника в адміністративному процесі вимагає, насамперед, узагальнення наукових розробок, що дасть змогу з'ясувати стан та тенденції сучасних досліджень, а також визначитись із напрямками подальших досліджень, їх науково-теоретичним підґрунтям. Крім того, це сприятиме підсиленню актуальності обраної проблематики, вірної розстановки акцентів і висвітленню раніше неосвоєних питань теоретичного та практичного характеру.

Встановлено, що лише в окремих працях, присвячених дослідженню представництва в адміністративному процесі, висвітлювались питання правового статусу представників. Так, І.І. Діткевич у монографічному дослідженні «Адміністративна процесуальна правосуб'єктність» присвятила окремий підрозділ адміністративній процесуальній правосуб'єктності представників, в якому виділяє два види представництва: законне та договірне. Авторка в договірному представництві виокремлює підвиди: 1) адвокатське представництво; 2) представництво працівниками інтересів юридичних осіб; 3) представництво, здійснюване іншими особами, допущеними судом до

статусу представника: 1) він наділений правом звернення до адміністративного суду не від свого імені, а від імені сторони адміністративного процесу чи третьої особи; 2) він захищає виключно права та законні інтереси осіб, яких представляє, а не особисті; 3) він діє на підставі договору (угоди) чи закону; 4) вимоги до представників та обмеження процесуального представництва викладені в статтях КАС України; 5) базуючись на вимогах ст. 59 КАС України, повноваження законних представників мають бути підтверджені у визначеному законом порядку; 6) його діяльність спрямована на надання кваліфікованої правової допомоги особі, яку він представляє.

Класифіковано повноваження представника залежно від умови представництва на договірні та за законом, а також охарактеризовано особливості юридичної відповідальності представника, контролю за його діяльністю та взаємодії представника з іншими учасниками адміністративного процесу [5, с. 8–9].

Окремі питання представництва в адміністративному судочинстві висвітлювала у своїх працях М.В. Джафарова. Так, у статті «Представництво в адміністративному судочинстві України» науковець зазначає, що процесуальне представництво в адміністративному судочинстві – це вчинення особою (представником) в межах наданих їй повноважень процесуальної діяльності від імені та в інтересах іншої особи, яку вона представляє, з метою захисту її прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин [6, с. 119]. У процесі визначення цілей та мети такого представництва висловлюється думка, що інститут представництва існує не лише для надання юридичної допомоги сторонам і третім особам, але й для того, щоб адміністративний суд отримав змогу швидше розібратись у взаємовідносинах учасників адміністративного процесу [6, с. 117]. У статті «Суб'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин при процесуальному

представництві» виокремлено представницькі процесуальні відносини, які мають свої специфічні передумови та підстави виникнення. До суб'єктів цих відносин зараховано адміністративний суд та представників [7, с. 77]. Автором розглядається питання можливості зарахування представників до категорії осіб, які беруть участь у справі, та охарактеризовано межі процесуального представництва, тобто змога певних учасників адміністративного процесу вести справу через представника.

Місце представників в класифікації суб'єктів адміністративного процесу (судочинства) розглянув О.М. Михайлов. Так, представники виокремлюються залежно від юридичної заінтересованості, від ініціювання, місця і ролі в адміністративній справі, що розглядається і вирішується судом, від можливості застосування заходу процесуального примусу, від первинності/вторинності функції – представництво інтересів громадянина або держави у суді у випадках, визначених законом, у діяльності особи (прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади та органи місцевого самоврядування), від наявності свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю, на основі договору з фізичною або юридичною особою [8, с. 136–137].

В.Б. Пчелін у статті «Поняття, види й особливості процесуального представництва в адміністративному судочинстві України» звертає увагу на дослідження змісту та видів представництва в адміністративному судочинстві. Авторем встановлюються підстави, особливості договірного та законного представництва, при цьому вказано, що до процедури здійснення представництва в адміністративному судочинстві висуваються загальні й, залежно від виду представництва, спеціальні вимоги [9, с. 144].

Про особливості реалізації учасниками справи права брати участь у справі через представника йдеться



в статті А.В. Пасічника «Представництво в адміністративному процесі: від усунення протиріч до нових інститутів адміністративного права» [10]. Автор акцентує на відносинах представництва прав та законних інтересів посадових та службових осіб органів виконавчої влади, а також проводить паралелі суб'єктного складу, передбаченого процесуальним та матеріальним законодавствами, в контексті відносин представництва.

Ще одним прикладом зміщення акцентів дослідження зі статусу представника на представництво є стаття І.В. Топора, в якій автор стверджує, що проблема процесуального представництва в судовому адміністративному процесі є складною і може бути предметом окремого наукового пошуку [11, с. 338], дослідження, і все ж таки схиляється саме до представництва в адміністративному судочинстві, його видів, порядку та підстав здійснення.

Окремі дослідження присвячувались питанням участі в адміністративному процесі окремих видів представників. Так, О.В. Агеев у роботі «Прокурор як суб'єкт адміністративного процесу» наголошує, що прокурор – це особливий суб'єкт процесу, який є представником держави, виражає державний інтерес та реалізує його під час вирішення конкретних справ, забезпечує законність прийняття по них рішень. При цьому прокурор не є обов'язковим суб'єктом адміністративно-процесуальної діяльності, його участь у процесі має факультативний характер і зумовлена можливостями ініціації провадження по адміністративній справі та вступу в процес, порушений з ініціативи інших суб'єктів. Прокурор не є стороною в процесі, а виступає як представник держави, носій державного інтересу [12, с. 9–10]. Хоча автор і розуміє адміністративний процес за широким підходом та розглядає участь прокурора у справах про адміністративні правопорушення, дисциплінарних провадженнях, провадженнях по зверненнях громадян, в окремому підрозділі

розглянуто і представництво прокурором інтересів громадянина і держави в адміністративних судах. На його думку, найважливішою передумовою реалізації представницької функції прокуратури в межах адміністративного процесу виступає формування системи адміністративних судів, становлення в Україні інституту адміністративної юстиції [12, с. 13].

Участі прокурора саме в адміністративному судочинстві присвячене дисертаційне дослідження О.В. Анпілогова «Правове регулювання участі прокурора в адміністративному судочинстві щодо захисту прав та свобод громадянина» [13], в якому автор визначає інститут участі прокурора в адміністративному судовому процесі в Україні складником міждисциплінарного інституту представництва. Прокурорське представництво розглядається як різновид законного представництва, здійснюваного органами та особами, яким законом надано право захищати в адміністративних судах «чужі» права та свободи і має такі особливості: а) здійснюється на підставі Конституції України, б) прокуратура завжди виступає на захист законності і не має приватного інтересу.

А.Е. Ганев у статті «Правові засади представництва прокурором інтересів громадянина або держави в адміністративному суді», здійснивши загальний аналіз законодавчих актів, якими визначаються представницькі функції прокуратури в адміністративному судочинстві, робить висновок, що правовий статус прокурора в адміністративному судочинстві багатоаспектний, що відрізняє його від правових статусів в інших видах судочинства, оскільки прокурор в адміністративному судочинстві представляє не лише інтереси громадян або держави в суді як законний представник, він також може набувати правового статусу позивача та відповідача [14, с. 227].

Правовий статус представників самоврядних професій, у тому числі адвокатів, розглядала Т.А. Остапенко



[15], зокрема акцентовано на тому, що особливістю адміністративно-процесуального статусу цих осіб є поєднання галузевого та спеціальних статусів.

На завдання та функції адвоката в адміністративному процесі звертав увагу М.Ю. Єфіменко, здійснюючи їх розмежування в адміністративному процесі [16]. Автор до функцій адвоката в адміністративному процесі зараховує представницьку та консультативну (інформаційну) функції.

Досліджуючи правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві, Н.О. Чудик констатує, що адвокат є самостійним учасником адміністративного судочинства із власними завданнями, функціями та повноваженнями [17].

М.М. Погребняк у статті, присвяченій деяким аспектам надання адвокатом правової допомоги в адміністративному судочинстві, зазначає, що правнича допомога адвоката в адміністративному судочинстві є одним з основних видів представництва. Моментом виникнення права на надання такої допомоги є залучення судом адвоката до участі у справі або вступ у справу адвоката [18, с. 97–98]. В іншій роботі, досліджуючи правовідносини представництва, авторка підкреслює, що у правовому регулюванні інституту представництва в адміністративному процесі спостерігається недосконалість адміністративної процесуальної форми, яка пояснюється такими прогалинами законодавства: щодо процедури залучення; щодо кількості можливих представників і їх службового статусу; щодо забезпечення права на безпеку в процесуальному й матеріальному сенсі, адже не розроблено законодавчі процесуальні запобіжники для усунення ризиків і загроз охороні матеріальних та процесуальних прав представником свого довірителя/представленого тощо [19, с. 113].

Також майже всі з розглянутих досліджень вже не відповідають положенням чинного процесуального законодавства, зокрема КАС України.

Установчий характер для подальших змін у законодавстві має Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [20], яким внесено зміни в статті Конституції України [21], присвячені: захисту прав, свобод людини і громадянина судом (ст. 55), професійній правничій допомозі (ст. 59), засадам діяльності та функціям прокуратури (ст. 1311), засадам організації, діяльності та завданням адвокатури (ст. 1312). Крім того, запроваджено «адвокатську монополію» на представництво іншої особи в суді (пп. 11 п. 161 Перехідних положень).

Відповідно до цих конституційних положень прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [22], ст. 10 якого присвячена професійній правничій допомозі у процесі реалізації права на справедливий суд, та Законом України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [23] викладено в новій редакції положення процесуальних кодексів, у тому числі КАС України, в якому змінено підхід до регулювання представництва та правового статусу представників.

За таких умов невивченими та остаточно невирішеними залишаються питання:

- зарахування до складу учасників справи представників;
- складу осіб, які можуть брати участь у справі, у тому числі через представника (ч. 1 ст. 55 КАС України);
- особливостей правового статусу адвоката як представника в адміністративному процесі;
- особливостей правового статусу та складу законних представників в адміністративному процесі (ст. 56 КАС України);
- правового статусу фізичних осіб як представників в адміністративному процесі (ч. 2 ст. 57 КАС України);
- представництва органів державної влади та місцевого самоврядування після 01.01.2020 р.;
- одночасного представництва декількох учасників справ в адміні-



стративному процесі (ч. 4 ст. 57 КАС України);

– оформлення та підтвердження повноважень представника в адміністративному процесі;

– обмеження та припинення повноважень представника в адміністративному процесі;

– особливостей правового статусу та складу осіб, які не можуть бути представниками в адміністративному процесі тощо.

Потребують перегляду теоретичні напрацювання щодо місця серед суб'єктів адміністративного процесу органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, зокрема можливості їх зарахування до представників в адміністративному процесі.

Необхідно констатувати відсутність комплексного дослідження правового статусу представника в адміністративному процесі. Наявні наукові праці, в яких здебільшого фрагментарно досліджуються окремі аспекти правового статусу представника, вже не відповідають положенням чинного процесуального законодавства, а отже, не сприяють вдосконаленню правового регулювання участі представників в адміністративному процесі.

Ключові слова: адміністративний процес, правовий статус, представництво, представник, судочинство.

Стаття присвячена аналізу результатів наукових досліджень представництва в адміністративному процесі. Акцентується на тому, що правовий статус представників в адміністративному процесі розглядався лише в окремих працях, присвячених дослідженню представництва в адміністративному процесі. Встановлено, що з моменту набрання чинності змін до Конституції України (щодо правосуддя), оновлення законодавства про судочинство, процесуального законодавства, у тому числі Кодексу адміністративного

судочинства України, дослідження представництва, правового статусу представника в адміністративному процесі не проводились.

Стаття посвящена анализу результатов научных исследований представительства в административном процессе. Акцентируется внимание, что правовой статус представителей в административном процессе рассматривался только в отдельных работах, посвященных исследованию представительства в административном процессе. Установлено, что с момента вступления в силу изменений в Конституцию Украины (относительно правосудия), обновления законодательства о судостроительстве, процессуального законодательства, в том числе Кодекса административного судопроизводства Украины, исследования представительства, правового статуса представителя в административном процессе не проводились.

The article is devoted to researching the results of scientific study of representation in the administrative process. The attention is drawn to the fact that the legal status of representatives in the administrative process was investigated only in few works devoted to the study of representation in the administrative process. It has been established that since the amendments to the Constitution of Ukraine (on justice) have entered into force, the updating of the legislation on the judicial system, procedural legislation, including the Code of Administrative Justice of Ukraine, the investigation of representation of the legal status of a representative in the administrative process was not conducted.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.





2. Діткевич І.І. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2011. 20 с.

3. Заяць В.С. Правове регулювання участі представника у судовому адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 23 с.

4. Будзан Л. Представництво в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 16 с.

5. Лисенко Ю.О. Представництво в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 22 с.

6. Джафарова М.В. Представництво в адміністративному судочинстві України. Форум права. 2010. № 2. С. 115–120.

7. Джафарова М.В. Суб'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин при процесуальному представництві. Право і безпека. 2010. № 5 (37). С. 76–80.

8. Михайлов О.М. Суб'єкти адміністративного процесу (судочинства): підходи до класифікації. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 6. С. 131–138.

9. Пчелін В.Б. Поняття, види й особливості процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Випуск 3 (9). Том 2. С. 141–144.

10. Пасічник А.В. Представництво в адміністративному процесі: від усунення протиріч до нових інститутів адміністративного права. Адміністративне право і процес. 2016. № 3 (17). С. 133–142.

11. Топор І.В. Процесуальний статус представника в адміністративному судочинстві. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 60. С. 337–343.

12. Агєєв О.В. Прокурор як суб'єкт адміністративного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 18 с.

13. Аннілогов О.В. Правове регулювання участі прокурора в адміністративному судочинстві щодо захисту прав та свобод громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.

14. Ганєв А.Е. Правові засади представництва прокурором інтересів громадянина

або держави в адміністративному суді. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 224–231.

15. Остапенко Т.А. Правовий статус представників самоврядних професій як учасників адміністративного судочинства. Європейські перспективи. 2014. № 10. С. 65–69.

16. Єфіменко М.Ю. Завдання та функції адвоката в адміністративному процесі. Форум права. 2012. № 4. С. 343–348.

17. Чудик Н.О. Правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 2. С. 77–82.

18. Погребняк М.М. Деякі процесуальні аспекти можливості та дійсності надання адвокатом правової допомоги в адміністративному судочинстві. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 6. Том 2. С. 92–99.

19. Погребняк М.М. Особливості юридичної конструкції та суті правовідносин представництва в адміністративному судочинстві: компаративістський аспект. Адміністративне право і процес. 2018. № 2. С. 108–114.

20. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532.

21. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

22. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

23. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.



(далі – Закон № 2343-ХІІ або Закон про банкрутство) [1] визначено, що арбітражний керуючий – фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор із числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Закон про банкрутство [1] встановлює правові засади, загальні правила і вимоги щодо правового статусу та організації діяльності арбітражного керуючого як суб'єкта арбітражного управління, що є інститутом права неплатоспроможності.

Поняття суб'єкта незалежної професійної діяльності впливає з абаз. 2 п. 14.1.226 Податкового Кодексу України [2] (далі – ПК України), яким визначено, що «незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією та ліквідаторів), аудиторів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотириох фізичних осіб».

За тлумаченням змісту пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК України [2], самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Отже, за таким визначенням, арбітражний керуючий – це професія однієї з категорій самозайнятих осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. У контролюючих органах така

фізична особа обліковується як фізична особа – підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності за Формою № 4-ОПП.

Відповідно до ст. 4 Закону № 2343-ХІІ [1] арбітражних керуючих віднесено до суб'єктів незалежної професійної діяльності, що стало підставою для здійснення органами доходів і зборів проведення обліку арбітражних керуючих як платників податків відповідно до ст. ст. 14.1.226 та 65.3. ПК України [2] та взяття арбітражних керуючих на облік платників єдиного внеску відповідно до ст. 5 Закону про ЄСВ [3], закріплюючи за ними поряд із відповідним правовим статусом суб'єкта незалежної професійної діяльності і характерну відповідальність платника єдиного внеску.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону [3] застрахована особа – це фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала), та/або за яку сплачується чи сплачувався, у встановленому законом порядку єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Згідно з частиною 2 та 3 ст. 9 Закону № 2464-VI [3] обчислення єдиного внеску здійснюється на підставі бухгалтерських та інших документів, відповідно до яких провадиться нарахування (обчислення), або які підтверджують нарахування (обчислення) виплат (доходу), на котрі відповідно до цього Закону [3] нараховується єдиний внесок. Обчислення єдиного внеску органами доходів і зборів у випадках, передбачених цим Законом, здійснюється на підставі актів перевірки правильності нарахування та сплати єдиного внеску, звітності, що подається платниками до органів доходів і зборів, бухгалтерських та інших документів, що підтверджують суми виплат (доходу), на суми яких (якого) відповідно до цього Закону нараховується єдиний внесок.

Відповідно до п. 4, п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону [3] платниками єдиного внеску є фізичні



особи-підприємці, в тому числі й ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності.

Законодавець розмежовує фізичних осіб-підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, при цьому порядок обліку та сплати єдиного внеску фізичними особами-підприємцями з ознакою провадження незалежної професійної діяльності Законом про ЄСВ [3] не передбачений.

Такої ж думки дійшли Одеський окружний адміністративний суд у рішенні від 30.03.2018 року по справі № 815/244/18 та П'ятий апеляційний адміністративний суд у постанові від 20.12.2018 року по справі № 815/244/18.

Серед переліку осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, віднесених до платників ЄСВ, діяльність арбітражних керуючих Законом

№ 2464-VI чітко не визначена, тому віднесення осіб, які провадять діяльність арбітражних керуючих, до платників єдиного внеску не відповідає вимогам Закону № 2464-VI [3].

Послатись на те, що діяльність арбітражних керуючих є подібною до наукової (КВЕД 74.90), літературної (КВЕД 92.31), артистичної (див. 74.90), художньої (КВЕД-2010: Розділ 90), освітньої або викладацької діяльності (КВЕД 85.59), а також медичної (КВЕД 86.90), юридичної практики, в тому числі адвокатської (КВЕД 74.11.1), нотаріальної діяльності (КВЕД 69.10 Діяльність у сфері права, який включає всі види економічної діяльності, які відносилися до позиції 74.11.1.) або діяльності осіб, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність (КВЕД 94.91), неможливо через відсутність подібності в діяльно-

сті арбітражних керуючих із зазначеними видами професійної незалежної діяльності.

Діяльність арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) включена до КВЕД-2010: Клас 70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й керування. Натомість цей клас не включає, зокрема, надання юридичних послуг та представництва КВЕД 69.10, у тому числі адвокатської діяльності КВЕД 74.11.1 тощо.

Головною особливістю обліку доходів є момент визнання доходів. Дохід визнається тоді, коли суб'єкту надходять економічні вигоди, і ці вигоди можна достовірно оцінити. Дохід має на увазі тільки валові надходження економічних вигід, отримані суб'єктом на його власний рахунок.

Сумою доходу (прибутку), що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб, відповідно до статті 178.3 ПК України [2] є сукупний чистий дохід, що визначається як різниця між загальним оподатковуваним доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності.

Базою нарахування єдиного внеску відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 7 для осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, що визначені п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону № 2464-VI [3], є сума доходу (прибутку), отриманого від їхньої діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому п. 2 ч. 1 ст. 7 зазначає, що сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску на місяць, який у свою чергу визначається за ст. 1 Закону № 2464-VI [3] як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця. Натомість чистий дохід не залежить від мінімального розміру заробітної плати.



Однак Закон про ЄСВ [3] фактично зобов'язав визначати базу оподаткування єдиного внеску мінімальний розмір заробітної плати, а не доходу, отриманого від діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб відповідно до статті 178.3 ПК України [2].

Крім того, абз. другий п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону [3] зобов'язує платника в разі неотримання ним доходу (прибутку) у звітному кварталі або окремому місяці звітного кварталу обов'язково визначити базу нарахування та нарахувати суму єдиного внеску, що не менший за розмір мінімального страхового внеску, який нараховується на мінімальний розмір заробітної плати.

Таким чином, абз. другий п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону [3] зі змінами в частині визначення бази нарахування та зобов'язання визначити базу нарахування в разі неотримання доходу мінімальний розмір заробітної плати суперечить вимогам абз. 1 п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону [3], за яким базою нарахування визначено дохід (прибуток), отриманий від діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб.

Крім того, зобов'язання платника у разі неотримання ним доходу (прибутку) визначити базу нарахування та нараховувати суму єдиного внеску, що не менший за розмір страхового внеску, визначений абз. 2 п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону [3], протирічить п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону [3], яка визначає платниками єдиного внеску осіб, які провадять незалежну професійну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності. Отже, норми Закону № 2464-VI [3] в частині визначення бази нарахування єдиного внеску мають неоднозначне та суперечливе тлумачення.

За встановленою практикою Європейського суду з прав людини, яка сформувалася з питань імперативності, правила про прийняття рішення на користь платників податків, у разі наявності норм законодавства, які допускають неоднозначне або мно-

жинне тлумачення, слідує, що в разі існування неоднозначності у тлумаченні прав та/чи обов'язків платника податків слід віддавати перевагу найбільш сприятливому тлумаченню національного законодавства та приймати рішення на користь платника податків (справи «Серков проти України» (заява № 39766/05), «Шокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06)), які відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] підлягають застосуванню судами як джерела права.

Необхідними умовами для сплати особою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є початок провадження такою особою, зокрема, подібної до зазначеного переліку незалежної професійної діяльності та отримання доходу від такої діяльності.

Окремо слід звернути увагу на те, що ні ПК України, ні Законом про ЄСВ [3] не врегульовано особливості сплати грошових зобов'язань самозайнятою особою в разі відсутності початку діяльності арбітражного керуючого.

По-перше. Питання діяльності арбітражних керуючих регулюються виключно Законом № 2343-XII [1]. Порядок отримання права на здійснення діяльності арбітражного керуючого у вигляді Свідоцтва визначено ст. 103 Закону [1], а вимоги до фізичної особи, яка може отримати право на здійснення такої діяльності, встановлені ст. 97 цього Закону. Отже, саме отримання фізичною особою Свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого та внесення інформації до Єдиного реєстру лише посвідчує право певної фізичної особи на здійснення професійної діяльності, однак не є підставою та доказом здійснення нею професійної незалежної діяльності арбітражного керуючого. Аналогічну думку виклав Касаційний адміністративний суд Верховного суду в постанові від 05.11.2018 року по справі № 820/1538/17.

По-друге. Закон № 2343-ХІІ [1] регулює питання припинення діяльності арбітражного керуючого (ст. ст. 112 та 113 Закону [1]), натомість не визначає порядку початку та зупинення його діяльності.

Зі змісту Закону [1] походить, що арбітражним керуючим є фізична особа, а не фізична особа-підприємець, призначена господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор із числа осіб, що отримали відповідне Свідоцтво про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України (ст. 1 Закону [1]). Таким чином, Закон № 2343-ХІІ [1] поділяє поняття «право на здійснення діяльності арбітражного керуючого» та «арбітражний керуючий».

У першому випадку фізична особа отримує Свідоцтво про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого із внесенням інформації до Єдиного реєстру. У другому випадку – фізична особа має бути призначена господарським судом у справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор виключно із числа осіб, які отримали відповідне Свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру.

Враховуючи вказану норму, діяльність арбітражного керуючого починається тільки після призначення господарським судом фізичної особи розпорядником, керуючим санацією або ліквідатором у справі про банкрутство, і тільки через установлений Законом № 2343-ХІІ [1] порядок.

Порядок призначення арбітражного керуючого розпорядником майна, керуючим санацією або ліквідатором передбачає в обов'язковому порядку винесення господарським судом ухвали (постанови) (ст. ст. 18, 28 та 41 Закону [1]). Про припинення повноважень також виноситься ухвала господарського суду. Із дня призначення до дня припинення виконання повноважень арбітражний керуючий прирівнюється

до службової особи підприємства-боржника (ст. 4 Закону [1]).

Статтею 114 Закону № 2343-ХІІ [1] встановлено додаткові умови призначення, які не передбачені в жодному з видів незалежної професійної діяльності, що обмежує доступ фізичної особи до початку провадження діяльності арбітражного керуючого та не залежить від неї.

Вказана норма Закону [1] передбачає різні підходи призначення осіб розпорядниками майна, керуючими санацією або ліквідаторами. Призначення арбітражного керуючого у справі про банкрутство здійснюється господарським судом у порядку, встановленому Положенням про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення розпорядника майна господарським судом у справах про банкрутство, затвердженого постановою Пленуму Вищого господарського суду України від 14.07.2016 року № 8 [5]. Кандидатура арбітражного керуючого для виконання повноважень керуючого санацією або ліквідатора визначається судом за клопотанням комітету кредиторів, а у разі відсутності такого клопотання – за ініціативою суду, з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру, крім випадків, передбачених Законом [1].

Недостатня законодавча урегульованість діяльності арбітражних керуючих та відсутність системного аналізу стану справ у цій сфері створюють умови для порушення законодавства та зловживань під час проведення процедури банкрутства, упередженості дій арбітражних керуючих, що у свою чергу здійснюється не від волі арбітражного керуючого і тягне за собою порушення вимог законодавства, а також виникнення конфлікту інтересів під час здійснення його повноважень, що є підставою для усунення його від виконання обов'язків арбітражного керуючого під час провадження у справі про банкрутство (частина 4 статті 98 Закону [1]). Поза здійсненням такої діяльності (до моменту винесення відповідної ухвали чи постанови або після закінчення про-

вадження у справі про банкрутство) особа не може мати статусу арбітражного керуючого.

За таких обставин постає питання: чи є все ж таки арбітражний керуючий самозайнятою, незалежною професійною особою, оскільки його призначення у справу про банкрутство цілком залежить від господарського суду.

По-третє. Україна разом із кількома іншими постсоціалістичними країнами визначила статус арбітражного керуючого як суб'єкта підприємницької діяльності, вказавши, що його «послуги» підлягають винагороді.

Новою редакцією профільного закону було значно змінено статус арбітражного керуючого, визначивши, що арбітражний керуючий є суб'єктом незалежної професійної діяльності та прирівнюється до службової особи підприємства-боржника під час здійснення повноважень.

Де-юре було змінено вектор розвитку інституту арбітражного керування, посилено систему допуску до професії арбітражного керуючого, введено дисциплінарну відповідальність та суворий режим із боку контролюючих органів, зроблено ставку на незалежне професійне саморегулювання замість введення ринкового регулювання професійного та публічного контролю за діяльністю арбітражного керуючого та визначення дієвих кроків на шляху до забезпечення гарантій діяльності, зокрема, оплати винагороди професіоналів – арбітражних керуючих, що породжує низку негативних проблем як у справах про банкрутство, так і з визначенням конкретних доходів арбітражних керуючих з урахуванням понесених ними витрат у справах про банкрутство та отримання останніми винагороди.

Нечітке правове регулювання в цій частині та значне податкове навантаження спонукає арбітражних керуючих до пошуку тіньових джерел додаткових доходів. Практика розвинених країн свідчить, що лише «справедливий» рівень оплати послуг конкурсних

(арбітражних) керуючих здатен забезпечити їх високий професійний рівень. Основу для «справедливого» рівня оплати має надавати ринок, а розмір доходів конкурсного (арбітражного) керуючого повинен не лише покривати витрати на забезпечення звичайного рівня життєдіяльності фізичної особи, але й суб'єкта незалежної професійної діяльності, що у свою чергу надасть можливість останнім стати сумлінними платниками єдиного внеску.

Закон [1] у статті 115 передбачає, що арбітражний керуючий виконує повноваження за грошову винагороду, розрізняючи при цьому розмір та умови оплати винагороди для розпорядника майна, керуючого санацією та ліквідатора, і разом із тим установлює за ним лише право вимоги грошової винагороди, яка виникає в арбітражного керуючого в останній день кожного календарного місяця виконання ним повноважень розпорядника майна керуючого санацією, ліквідатора.

Системний аналіз статті 45 Закону [1] призводить до того, що законодавець фактично відносить вимоги щодо виплати основної грошової винагороди, відшкодування витрат арбітражного керуючого, пов'язаних з виконанням ним повноважень розпорядника майна, керуючого санацією боржника або ліквідатора банкрута, вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди до вимог кредиторів. А імперативною нормою ч. 5 ст. 45 Закону [1] визначено, що вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Національне законодавство Законом [1] не гарантує арбітражному керуючому виплату грошової винагороди за виконання повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора у справах про банкрутство, а лише наділяє його правом виконувати повноваження за грошову винагороду та правом вимоги, а право вимоги на отримання винагороди не гарантує фактичне отримання цієї винагороди, що фактично створює критичну про-



блему загального низького рівня доходів арбітражних керуючих, а система зацікавленості взагалі не діє у правовому полі.

Важливим є і те, що до жодної з перелічених незалежних професійних видів діяльності, означених у п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону [3], не передбачена така складність та ризики в отриманні винагороди, як у незалежного професійного діяча арбітражного керуючого, і з цих причин вона також не є подібною.

Таким чином, установленим фактом є те, що фізична особа, яка має право на здійснення діяльності арбітражного керуючого, повністю усунута від впливу на початок здійснення (провадження) самої діяльності, призначається у справі про банкрутство виключно за рішенням господарського суду, а її доходи достовірно можна оцінити лише гарантованою, фактичною виплатою грошової винагороди арбітражному керуючому та відшкодуванням понесених витрат у справах про банкрутство, яка буде визначена та захищена на законодавчому рівні. Тому незалежна професійна діяльність арбітражного керуючого, котрий у контролюючих органах доходів і зборів обліковується як фізична особа – підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності, не є подібною до наукової, літературної, артистичної, художньої, освітньої або викладацької діяльності, а також медичної, юридичної практики, в тому числі адвокатської, нотаріальної діяльності, або діяльності осіб, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, та в розумінні п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону № 2464-VI [3], а порядок обліку та сплати єдиного внеску фізичними особами-підприємцями з ознакою провадження незалежної професійної діяльності Законом № 2464-VI [3] не передбачений.

Ключові слова: арбітражний керуючий, єдиний соціальний внесок, відповідальність платника єдиного внеску,

форми відповідальності, правовий статус арбітражного керуючого як суб'єкта незалежної професійної діяльності.

Стаття визначає арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора як суб'єкта, що поряд із відповідним правовим статусом самозайнятої особи, що провадить незалежну професійну діяльність, має і характерну відмінність від самозайнятих осіб, які здійснюють наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або від осіб, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності. Поряд із тим коментована стаття встановлює загальні правила і вимоги щодо правового статусу та організації діяльності арбітражного керуючого як суб'єкта права, що не входить у перелік осіб-платників ЄСВ, визначених Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 року № 2464-VI.

Статья определяет арбитражного управляющего (распорядителя имущества, управляющего санацией, ликвидатора) как субъекта, наряду с соответствующим правовым статусом самозанятого лица, осуществляющего независимую профессиональную деятельность, который имеет и характерное отличие от самозанятых лиц, осуществляющих научную, литературную, артистическую, образовательную или преподавательскую, а также медицинскую, юридическую практику, в том числе имеет отличие от адвокатской, нотариальной деятельности, или от лиц, осуществляющих религиозную (миссионерскую) деятельность, другую подобную деятельность и получают доход от этой деятельности. Вместе



с тем статья устанавливает общие правила и требования относительно правового статуса и организации деятельности арбитражного управляющего в качестве субъекта права, что не входит в перечень лиц – плательщиков ЕСВ, определенных Законом Украины «О сборе и учете единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование» от 8 июля 2010 № 2464-VI.

The article defines the arbitrator manager (property manager, rehabilitation manager, liquidator) (hereinafter – the arbitration manager) as an entity, which, along with the corresponding legal status of the self-employed person who conducts an independent professional activity, also has a real distinction from self-employed persons who carry out scientific, literary, artistic, educational or teaching activities, as well as medical, legal practice, including advocacy, notary activities, or from persons conducting religious (missionary) activities, other similar activities and receive income from this activity. At the same time, the commented article establishes general rules and requirements regarding the legal status and organization of the activity of the arbitration manager as an entity that is not included in

the list of USC payers who are defined by the Law of Ukraine «On the Collection and Registration of the Unified Contribution to the Mandatory State Social Insurance» dated July 8, 2010 No. 2464-VI (hereinafter the Law No. 2464-VI or the Law on USC).

Література

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-12. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 31. Ст. 440.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112.
3. Закон про ЄСВ : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464 «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».
4. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Рішення Європейського суду з прав людини Страсбурге від 14 жовтня 2010 року Справа «Шокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06) остаточне 14/01/2011.
5. Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення розпорядника майна господарським судом у справах про банкрутство, затвердженого постановою Пленуму Вищого господарського суду України від 14.07.2016 року № 8.



ська конвенція відносить до категорії рішень, що не потребують виконання, а лише визнання, зокрема рішення про розірвання шлюбу, які винесені установами юстиції кожної з Договірних Сторін і які *вступили в законну силу*, якщо: а) установи юстиції запитованої Договірної Сторони *не винесли раніше по цій справі рішення*, що вступило в законну силу; б) справа відповідно до законодавства запитованої держави *не відноситься до виняткової компетенції* установ юстиції цієї держави; в) рішення винесено *компетентними органами* відповідно до законодавства держави винесення рішення [8, ст. 52].

Відмітимо також, що провадження у справах про визнання рішень іноземних судів та інших компетентних органів про розлучення або окреме проживання подружжя поширені в судовій практиці України.

Загальний аналіз положень Конвенції та українського законодавства та судової практики з досліджуваного питання надає можливість зробити певні висновки. Перше. В Україні створено правову базу для визнання рішень іноземних компетентних органів про розлучення та окреме проживання подружжя (ст. 52 Мінської Конвенції 1993 р.), ст. 81-82 Закону про міжнародне приватне право, ст. 464-466, 468, 471-473 ЦПК та ін. Друге. Правовими умовами визнання в Україні «іноземних» рішень про розлучення або окреме проживання є *міжнародний договір*, яким передбачено визнання таких рішень і згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або *принцип взаємності*. Попри те, що Україна є учасницею міжнародних регіональних та двосторонніх договорів, у багатьох країнах Західної Європи, Канаді тощо, за відсутності укладених між ними і Україною міжнародних договорів, рішення українських судів, так само, як і рішення іноземних судів в Україні, можуть визнаватись лише виходячи із принципів взаємності та на умовах, передбачених внутрішнім законодавством відповідної держави, що досить часто є надто обтяж-

ливим із точки зору часових та фінансових витрат, юридичних особливостей тощо. Так, у судовій практиці деколи мають місце суперечливі ситуації, коли, наприклад, за відсутності міжнародного договору між Україною та Великою Британією зацікавлена особа мала довести факт наявності *взаємності* [8]; або було відмовлено у прийнятті клопотання про визнання рішення про «іноземне» розлучення на підставі відсутності міжнародного договору [9]. Зазначених проблем можна уникнути завдяки Конвенції. Приєднання України до Конвенції дозволить ставити питання про визнання рішень українських судів в інших юрисдикціях.

Наступний висновок полягає в тому, що в Україні наявні передумови для підписання та ратифікації Конвенції, тим більш, що не виникає потреба докорінної зміни законодавства України: із принципів питань відповідні норми законодавства України не суперечать положенням Конвенції (визнання інституту розірвання шлюбу та режиму окремого проживання подружжя; умови визнання «іноземних» розлучень; деякі підстави для відмови у визнанні «іноземних» розлучень тощо), так само, як і положення Конвенції не суперечать охоронюваним інтересам українських громадян та діяльності українських компетентних органів. На нашу думку, Україні слід розглянути можливість приєднання до Конвенції про визнання рішень про розлучення та окреме проживання подружжя, враховуючи інтереси українських громадян, із відповідним застереженнями, передбаченими, зокрема, ст. 19 п. 1: «Україна може залишити за собою право: 1) відмовляти у визнанні рішень про розлучення або про окреме проживання подружжя між подружжям, які під час винесення рішення про розлучення або окреме проживання подружжя були громадянами виключно України, та було застосовано право інше, ніж передбачене нормами міжнародного приватного права України, якщо досягнутий результат не є таким, який був би досягнутий у випадку застосування права, визначеного цими нормами ...» ; та ст. 24 п. 2: «Україна зали-





УДК 342.7

О. Косілова,

кандидат політичних наук, доцент,
науковий співробітник юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ: УКРАЇНО-НІМЕЦЬКИЙ ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

*Люди народжуються та залишаються вільними й рівними у правах; суспільні відмінності можуть ґрунтуватися лише на загальній користі.
Декларація прав людини і громадянина (1789 р.)*

Права та свободи людини є однією з найбільш важливих правових категорій, які перебували у центрі уваги дослідників ще з часів Античності. У сучасній юридичній науці права і свободи людини також займають одне з найважливіших місць, вони є основоположними категоріями для визначення соціального і правового статусу особи, відображають рівень її соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Права і свободи людини закріплені та гарантовані конституціями кожної держави, їх реалізація становить основу для всебічного задоволення інтересів та потреб кожної особи.

У зв'язку з процесами глобалізації у світі та посиленням тенденції до універсалізації прав, на наш погляд, є доцільним здійснення наукового аналізу конституційних прав і свобод у контексті їх порівняльного аналізу, зокрема між Україною та Федеративною Республікою Німеччина.

Серед сучасних вітчизняних науковців аналіз прав людини та громадянина здійснювала низка вчених, серед яких П.М. Рабінович, Р.С. Мельник, В.П. Колісник, Ю.Г. Барабаш, О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, Ю.І. Римаренко, У.В. Ільницька., А.С. Пазенок, Н.Г. Шукліна, А.М. Колодій, О.В. Совгіря, С. Головатий, А.Ю. Олійник, М.В. Савчин та ін. Серед сучас-

них німецьких дослідників у цій сфері варто зазначити Г.Д. Яраса, Г. Гезер, Б. Вілса, Ж.Шустера, П.М. Хюбер, М. Кюніха та ін.

Метою статті є аналіз концептуальних підходів щодо визначення природи прав людини і громадянина та їх нормативне закріплення у законодавстві України та Німеччини.

Розвиток сучасного світу в напрямі глобалізації та універсалізації, швидкий розвиток комунікацій та нових технологій змінює змістові та сутнісні характеристики прав та свобод людини. В юридичній літературі є багатоманітність визначень та підходів до розуміння природи прав і свобод людини. Каталог прав людини зафіксований у багатьох міжнародно-правових документах та вітчизняному законодавстві. Права і свободи нині набувають нових цінностей та ознак, зокрема універсалізму, невідчужуваності та невід'ємності, виражають приватну автономію свободи особи, гарантованості тощо. «Основні права і свободи визнаються нині надпозитивними цінностями, які становлять фундамент конституціоналізму і сучасних конституцій», – зазначає український конституціоналіст М.В. Савчин [1, с. 141]. Зміст цих тверджень відображено в тексті Основного Закону України у ст. 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні

визначені як вища соціальна цінність, а права і свободи людини та їхня гарантія визначають сенс і спрямування діяльності держави. Затвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

Відповідно до німецької правової доктрини, причиною існування прав всіх людини є людська гідність. У ст. 1 Основного Закону ФРН зазначено: «Гідність людини непорушна. Поважати і захищати її є обов'язком всіх державних органів». Цим твердженням починається преамбула не тільки розділу основних прав, але ним пронизано весь текст Основного закону [3]. Право гідності є «основою кожної людської спільноти, миру і справедливості в світі» [4]. Фундаментальні права в Німеччині є основоположними правами свободи та рівності, що надаються особам щодо держави. Основні права є невід'ємними, постійними і закріпленими. Кожен може посилатися на захист своїх прав проти держави. Ці права закріплено в тексті Основного Закону як права «кожного», «кого-небудь», «нікого» або «всіх людей» [5].

Найбільш поширеним у науковій літературі є поділ прав і свобод на позитивні та негативні. Як стверджує німецький дослідник Г.Д. Ярас, чинність всіх основних свобод, якщо враховувати тільки відповідні правові наслідки, є негативною. Громадянин може і повинен взагалі мати можливість позитивного використання своєї свободи, в тому числі з метою політичної співучасті [6, с. 631].

Щоб глибше зрозуміти сутність як позитивних, так і негативних прав, треба усвідомити, що немає прав без обов'язків. Право на життя пов'язано з обов'язком не позбавляти життя іншу людину; право на свободу зобов'язує свого носія не позбавляти свободи інших, а право голосу зобов'язує не порушувати ті ж права інших людей – не перешкоджати голосуванню інших. Таким чином, кожне право завжди має відповідати такому самому праву всіх інших людей, які є членами юридичної

спільноти. Це, звичайно, означає, що право громадянина на щось зобов'язує його поважати ті самі права всіх інших громадян [7].

Критерієм для визначення різних видів прав є тип обов'язків, який накладає кожне право на всіх інших членів юридичної спільноти. Негативні права дають людині право зберігати те, що вже є. Наявність у всіх громадян держави права на життя зумовлює обов'язок всіх громадян – не вбивати (заборона вбивства). Це положення зафіксовано у ст. 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [2]. Іншим «негативним» правом є право власності. Той, хто вже володіє майном, має право не втрачати його проти своєї волі, тобто не бути пограбованим іншою особою або позбавленим колективним рішенням у державі. Зокрема, у ч. 4 ст. 41 Конституції України зазначено: «Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [2]. Отже, негативні права містять заборону на щось: вони забороняють вилучення того, що власник права вже повинен мати для того, щоб використовувати це право. Таким чином, реалізація негативних прав здійснюється шляхом накладення до інших громадян юридичної спільноти зобов'язань утримуватися від вилучення захищеного блага.

На відміну від негативних прав, позитивні права структуровані зовсім інакше. Як зазначають німецькі дослідники, загалом позитивні права завжди стосуються «полегшення» чогось: освіти, медичного страхування, догляду за дітьми та багато іншого. Оскільки деякі люди вже мають змогу отримати поведінку або певне благо, це, в принципі, питання перерозподілу соціальних можливостей – загалом для досягнення більшої рівності можливостей [7].

Позитивні права надають власнику право на те, чого він навіть не



може мати. У Конституції України більшість соціальних прав є позитивними, вони закріплені у ст.ст. 48, 49, 46, 53 [2]. Наприклад, прихильники права на освіту вимагають вільного доступу до освіти для всіх громадян. Відповідно, забезпечення позитивного права вимагає активного державного втручання, зокрема, забезпечення вільної освіти для всіх через масову фінансову підтримку державою освітніх установ. Таким чином забезпечується також право на здоров'я (шляхом медичного страхування), пенсійне страхування («право на гідну пенсію») або «право на догляд за дітьми», яке забезпечується особі коштом платника податків тощо. Таким чином, концепція позитивного права спирається на твердження, що блага, які не належать особі від народження або не були набуті особою протягом життя, мають бути забезпеченими за допомогою держави. У зв'язку з цим, як зазначають німецькі науковці, є підстави говорити про «юридичні позови» у випадку позитивних прав, оскільки претензія не захищена, але вимагається позов [7].

Іншим поширеним підходом до розмежування прав і свобод є їх поділ на права людини і права громадянина. Права людини реалізуються в будь-якому громадянському суспільстві й існують незалежно від державного визнання та закріплення в законі, тоді як права громадянина охоплюють сферу правовідносин індивіда з державою, яка характеризується, насамперед, наявністю громадянства. М.В. Савчин зазначає: «Основні права притаманні будь-якій людині. Основні права становлять фундаментальну конституційну цінність; саме гарантії основних прав і свобод є змістом конституційної держави та критерієм легітимності дій органів держави» [1, с. 142]. П.М. Рабінович вважає, що основні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування й розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються

досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей [8, с. 12]. В.П. Колісник та Ю.Г. Барабаш ототожнюють конституційні та основні права: «Конституційні (основні) права і свободи людини і громадянина – це невід'ємні права і свободи, які належать особі від народження, є основою правового статусу, закріплені в конституції держави і мають найвищий юридичний захист» [9, с. 95].

У вітчизняній юридичній літературі під громадянськими правами найчастіше розуміють особисті права людини. До громадянських прав і свобод належать: право на життя, на вільний розвиток особистості, повагу гідності; право на особисту недоторканність; право на свободу думки і слова, світогляду та віросповідання; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право на судовий захист, справедливий неупереджений суд та правову допомогу; право захищати своє життя і здоров'я від протиправних посягань, свобода від катувань, незаконних затримань, арештів, позбавлення волі тощо [9, с. 96].

У Німеччині категорія особистих прав визначено як загальнолюдські, тоді як громадянські права стосуються німців. Згідно зі ст. 20 Основного Закону, джерелом державної влади є народ, а до (німецького) народу належать всі ті, хто має німецьке громадянство (ст. 116 Основного Закону) [3]. Перелік загальнолюдських прав у Німеччині є подібним до їх класифікації в Україні: право на свободу дій, на життя, на фізичну недоторканність, на вільний розвиток особи (ст. 2, ст. 104), право на рівність (ст. 3), свобода висловлення та поширення своєї думки; свобода преси та теле-, радіомовлення (ст. 5); право на шлюб та створення сім'ї, батьківські права, охорона материнства (ст. 6, ст. 7 (2)); свобода об'єднання (ст. 9 (3)), право на збереження таємниці листування та телекомунікації (ст. 10); захист від



примусової праці (ст. 12 (2) та (3)); недоторканність житла (ст. 13), майнове та спадкове право (ст. 14); право петицій (ст. 17), гарантії судового захисту (ст. 4), основні права в суді (ст. 103), право на притулок (для іноземців) (ст. 16а).

Відповідно до Основного Закону ФРН, громадянські права стосуються німців. Це видно з формулювання: «Усі німці мають право вибирати професію, робоче місце і навчальний центр» (ст. 12 (1)). Тим не менш деякими з цих прав можуть також користуватися іноземці, але обмежено. Частина свобод, зокрема свобода вибору професії, наприклад, також дає іноземцям право на загальну свободу дій згідно зі статтею [4]. Це ж стосується їх участі в демонстраціях та багатьох інших основних правах. У своїй класичній формі основні права – це рівні права і свободи. Поняття про те, що вони також мають право впливу (наприклад, коли хтось висловлює свою думку, наприклад, на демонстраціях або в листах до редактора), також повертається до генезису ідеї основних прав [4].

Загалом, як зазначає німецька дослідниця Г. Гезер, поділ прав у Німеччині на права людини та права громадянина є значною мірою умовним, тому що іноземцям доступними є більшість прав громадян Німеччини, за виключенням деяких. Виключно громадянам Німеччини належать такі права, як свобода зборів (ст. 8), свобода пересування в межах Німеччини (ст. 11), свобода вибору професії, робочого місця, навчального закладу (ст. 12 (1)), безперервність громадянства, заборона екстрадиції (ст. 16), право на опір (ст. 20), права рівності у громадянських правах та обов'язках, право доступу до державної служби та державних посад (ст. 33 (1)–(3)).

Іноземці в Німеччині не володіють виборчим правом. Єдиним винятком є мігранти з країн ЄС. В результаті Маастрихтського договору 1992 р. активне і пасивне право голосу на міс-

цевому рівні було включено до Основного закону громадянами тодішнього Європейського співтовариства. До 1995 р. муніципальні конституції та виборчі норми федеральних держав були відповідно адаптовані. З тих пір громадяни Європейського Союзу мають такі самі права, як і громадяни Німеччини на виборах до муніципальної чи міської ради, районної ради, міської ради або місцевої ради, а також до виборів мерів або округів і мають право голосувати і стояти на головному місці проживання. Лісабонським договором, який набув чинності в 2009 р., було закріплено це право для громадян ЄС у ст. 20 [10]. На додаток до муніципальних виборчих прав вони мають право голосувати на європейських виборах.

Варто зазначити, що відповідно до ст. 26 Конституції України «іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [2]. Тобто формулювання прав і свобод іноземців в Україні фактично є ідентичним із визначеними правами іноземців у Німеччині. Водночас є суттєві відмінності при їх більш глибокому аналізі.

Зокрема, аналіз відповідних положень Конституції України та Закону України «Про правовий статус іноземців» показує, що іноземці не обмежуються в праві: займатися інвестиційною та підприємницькою діяльністю; на приватну власність; на відпочинок; на соціальний захист (як правило, відповідно до міжнародних договорів України); на користування досягненнями культури; на свободу совісті; на свободу і особисту недоторканність, недоторканність житла, захист від втручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень; на повагу до гідності; на звернення до суду та, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, до

В статті проаналізовані основні підходи к определению содержания и сущности прав человека в современном мире. Особый акцент сделан на сравнительном исследовании прав человека и гражданина в Украине и Германии согласно конституции этих стран.

The article analyzes the main approaches to the definition of the content and essence of human rights in the modern world. Particular emphasis is placed on the comparative study of human rights and citizen in Ukraine and Germany, in accordance with the constitutions of these countries.

Література

1. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер 2019. 328 с.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> (дата звернення 03.06.2019)
4. Gudula Geuther Besondere Merkmale der Grundrechte Informationen zur politischen Bildung Nr. 305/2013. URL: <http://www.bpb.de/157699/grundrechte-in-der-europaeischen-union> (дата звернення 04.06.2019)
5. Grundrechte (Deutschland). URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Grundrechte_\(Deutschland\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Grundrechte_(Deutschland)) (дата звернення 03.06.2019)
6. Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte/ Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin. 2006. 1442 s.
7. Rechte und korrespondierende Pflichten. Libertar-konservative Betrachtungen uber die modern Gesellschaft. URL: <https://catocon.wordpress.com/tag/negatives-recht/> (дата звернення 01.06.2019)
8. Рабінович П.М. Основоложні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). С. 12.
9. Конституційне право України : Підруч. для студентів вищ. навч. закладів / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
10. Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union (AEUV) vom 30.11.2009. URL: <https://dejure.org/gesetze/AEUV> (дата звернення 19.06.2019).
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 19-20. Ст. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення 18.06.2019)
12. Римаренко Ю.І. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика. Київ : КНТ, 2006. 740 с. URL: https://pidruchniki.com/16011013/pravo/prava_inozemtsiv_osib_bez_gromadyanstva (дата звернення 18.06.2019)

досліджують Н. Нижник, Г. Ситник та В. Білоус [1, с. 25].

Цікавою є точка зору щодо безпеки Б. Демидова, А. Величка та В. Волощука. На їхню думку, безпека – це відсутність впливу на об'єкт будь-яких факторів небезпеки [2, с. 183].

Безпека, на думку В.М. Щербини [3, с. 222], «може бути визначена як комплексне поняття, котре включає відповідні системи інформаційно-аналітичного моніторингу, попереджувальних, профілактичних, поточних і прогнозованих заходів щодо впливу на можливі загрози і має на меті нейтралізацію можливих негативних наслідків. Комплексність завдань, які вирішуються у сфері безпеки, вимагає професійної підготовки фахівців, які за повної довіри сторін можуть розробити методику і кваліфіковано забезпечити достатній рівень безпеки».

С.М. Шкарлет структуру наукової категорії «безпека» розглядає з точки зору філософського та прагматично-прикладного аспектів. Причому з точки зору філософського аспекту безпека – це «філософія стану», «парадигма діяльності», «сфера існування», «філософське прагнення», «цілісність та гармонія». Прагматично-прикладний аспект поєднує в собі такі елементи, як: «відсутність ризику, загроз та небезпек», «властивість об'єкта», «стан захищеності», «відповідність певним критеріям і параметрам», «комплекс заходів або комплексна дія», «синергія динаміки певних заходів і впливів», «функція об'єкта», «детермінант стану» та «ідентифікатор галузі» [4, с. 12].

Безпека продукції – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища за звичайних умов використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції [5].

Наразі системи управління безпечністю харчових продуктів застосовують практично в усьому світі як надійний захист споживачів від небезпек, які можуть супроводжувати харчову продукцію. Запровадження систем управління безпечністю харчових продуктів вима-

гає законодавство Європейського Союзу, США, Канади, Японії, Нової Зеландії та багатьох інших країн світу. В Україні застосування систем безпечності харчових продуктів НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points) є обов'язковим для всіх підприємств, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів. НАССР є інструментом управління безпекою харчових продуктів, який, на відміну від традиційної перевірки і контролю якості, надає більш структурований підхід для контролю виявлених ризиків. Процес починається з розроблення продукту і надає засіб для визначення потенційних областей ризику, в яких ще не виникали несправності, і є особливо корисним для нових операцій під час виробництва як традиційних, так і нових, раніше не відомих споживачу продуктів харчування. НАССР забезпечує логічну основу для кращого прийняття рішень щодо безпеки продуктів і гарантує більший контроль над безпекою продуктів, ніж випробування кінцевого продукту. Система НАССР визнана в усьому світі як найефективніший засіб запобігання захворюванням харчового походження і схвалена об'єднаним комітетом FAO/WHO (Продовольча й сільськогосподарська організація ООН/Всесвітня організація охорони здоров'я) [6].

Концепція НАССР полягає у: 1) ідентифікації можливих причин небезпечності продукту; 2) встановленні того, де і як вони можуть бути усунуті, попереджені чи приведені до прийнятного рівня; 3) розробленні відповідних заходів і навчанні персоналу; 4) впровадженні заходів на практиці та документуванні.

Цього вимагають Закони України «Про безпечність та якість харчових продуктів» та «Про дитяче харчування» [7, с. 152]. В Україні питаннями впровадження системи НАССР почали цікавитися тільки з 2001 року у зв'язку з необхідністю виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2001р. № 462-р «Про затвердження плану першочергових заходів щодо впровадження систем управління якістю на підприємствах» та другої редакції Закону



України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» № 771/97-IV від 24 жовтня 2002 р.

Пропонуємо розглянути розроблену автором таблицю щодо поетапного запровадження системи НАССР в Україні.

Таблиця 1

Генезис системи НАССР в Україні

Етапи	Рік прийняття	Організація	Назва документу	Мета прийняття
1	2001	Кабінет Міністрів України	«Про затвердження плану першочергових заходів щодо впровадження систем управління якістю на підприємствах на 2001–2002 роки» від 26.09.2001р. № 462р	Сприяння впровадженню систем управління якістю на підприємствах закріплених галузей промисловості з урахуванням основних положень Концепції державної політики у сфері управління якістю продукції
2	2002	Верховна Рада України	Друга редакція Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 24 жовтня 2002 р. № 771/97-IV	Визначення правового порядку забезпечення безпечності та якості харчових продуктів
3	2003	Держспоживстандарт України	ДСТУ 4161–2003. Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги	Реалізація вимог Директиви Ради ЄЕС від 14.06.1993 р. № 93/43 «Про гігієну»
4	2004	Держспоживстандарт України	ДСТУ ISO 15161:2004. Настанови щодо застосування ДСТУ ISO 9001 – 2001 у виробництві харчових продуктів та напоїв	Сприяння використанню стандартів ДСТУ ISO серії 9000 у виробництві харчових продуктів та напоїв
5	2007	Держспоживстандарт України	ДСТУ ISO 22000:2007. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга	Гармонізація вимог до НАССР для підприємств усього харчового ланцюга
6	2015	Верховна Рада України	Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 20 вересня 2015 р. № 771/97-ВР	Гармонізація законодавства України із законодавством ЄС у сфері безпечності та якості харчових продуктів



Закінчення таблиці 1

7	2015	Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства	Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР №429 від 17 жовтня 2015 р.	Формулювання принципів та визначення основних вимог до розроблення та впровадження системи простежуваності харчового ланцюга
8	2016	Національне агентство з акредитації України	Системи менеджменту безпечності харчових продуктів. Вимоги до органів, що здійснюють аудит та сертифікацію систем менеджменту безпечності харчових продуктів (відповідно до ISO/TS 22003:2013). Наказ НААУ від 23 травня 2016 р. № 210	Гармонізація вимог, які використовуються для аудиту та сертифікації систем менеджменту безпечності харчових продуктів

Т. Оверковська на основі проведеного аналізу доктринальних положень і норм чинного законодавства України визначає такі правові ознаки безпечності продуктів харчування: 1) харчовий продукт має бути придатним для споживання; 2) не повинен справляти шкідливого впливу на здоров'я людини та на майбутні покоління, а також не повинен призводити до накопичувального ефекту токсичності; 3) у ньому відсутні сторонні речовини чи предмети, токсичні речовини, небезпечні для здоров'я мікроорганізмів, гормональні препарати, забруднюючі речовини або залишки у кількості, що перевищує рівень, установлений законодавством, а також харчові добавки чи домішки, що не дозволені до використання; 4) містить належне маркування продукції та повну інформацію про окремі види продуктів харчування, а також інформацію про кінцеву дату придатності до споживання; 5) відповідає вимогам чинного законодавства України та нормативним документам щодо споживних властивостей продуктів харчування та безпечності для життя

і здоров'я людини; 6) безпечність продуктів харчування має забезпечуватися системою заходів і технічних регламентів; 7) безпечний харчовий продукт не повинен впливати на особливу чутливість організму окремої категорії споживачів, для якої даний харчовий продукт призначений [8, с. 113].

У ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» міститься норма, згідно з якою продукція вважається безпечною, якщо вона відповідає вимогам щодо забезпечення безпечності продукції, встановленим законодавством.

У разі відсутності вимог щодо забезпечення безпечності продукції, визначених частиною першою цієї статті, відповідна продукція вважається безпечною, якщо орган державного ринкового нагляду не доведе, що така продукція є небезпечною.

Доказом безпечності продукції є її відповідність національним стандартам, що гармонізовані з відповідними європейськими стандартами. Перелік таких гармонізованих національних стандартів формується центральним органом вико-



навчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації. Цей перелік станом на 1 січня щороку оприлюднюється шляхом його опублікування в друкованому засобі масової інформації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації (у разі його відсутності – у друкованому засобі масової інформації, визначеному цим органом), та шляхом розміщення на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації.

Технічне регулювання становить сферу обов'язкового державного доринкового нагляду за безпекою продукції для споживачів і навколишнього середовища, гармонізовану з міжнародними стандартами та включає технічні регламенти, стандарти і процедури підтвердження відповідності, передбачені в них. При цьому технічне регулювання є основним складником національної політики у сфері якості, яка забезпечується «інфраструктурою якості» (QI). QI – це комплекс взаємопов'язаних складників: стандартизації, метрології, оцінювання відповідності, акредитації, ринкового нагляду, захисту прав споживачів, оцінювання якості [9, с. 49].

Система технічного регулювання в Україні, що залишилась у спадок від радянських часів, характеризувалася жорстким регулюванням. Застарілість вимог сильно ускладнювала розвиток та доступ до новітніх технологій. До недоліків пострадянської системи технічного регулювання слід також віднести непрозорість в її діяльності, дублювання функцій державних органів [10, с. 47].

Згідно з ч. 1 ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються такі нормативні документи: технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови. На нашу думку, саме в цих документах і повинні передбачатись вимоги до безпеки продукції.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» оцінка відповідності –

процес доведення того, що визначені вимоги, які стосуються продукції, процесу, послуги, системи, особи чи органу, були виконані, а процедура оцінки відповідності – будь-яка процедура, яка безпосередньо чи опосередковано використовується для визначення того, що визначені вимоги виконуються [11]. Також відмітимо, що Розділ VI Закону (статті 24–31) присвячений оцінці відповідності.

Постанова Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1184 «Про затвердження форми, опису знаку відповідності технічним регламентам, правил та умов його нанесення» присвячена знаку відповідності технічним регламентам, який наноситься на продукцію.

Процедура оцінки відповідності в законодавчо регульованій сфері є обов'язковою для виробника, поставщика або уповноваженого органу з сертифікації. Процедура підтвердження відповідності в законодавчо нерегульованій сфері здійснюється на добровільних началах. Відповідність продукції вимогам, встановленим технічним регламентом, засвідчує декларація про відповідність або сертифікат відповідності.

Отже, для України характерна така система безпечності харчових продуктів, як Hazard Analysis and Critical Control Points, яка встановлює певні вимоги щодо безпечності до продукції, а щоб вони належним чином виконувались, діє процедура оцінки відповідності.

Ключові слова: безпека, безпека продукції, продукція, система вимог до продукції, оцінка відповідності, процедура оцінки відповідності.

Стаття присвячена аналізу поняття «безпека» в контексті поняття «безпека продукції». Проаналізовано поетапне становлення системи безпечності харчових продуктів НАССР в Україні. Приділено увагу технічним аспектам безпечності харчових продуктів і процедури оцінки їх відповідності в Україні.



Стаття посвячена аналізу поняття «безпе́ка» в контексті поняття «безпе́ка продукції». Проаналізовано поетапне становлення системи безпе́ки пише́вих продуктів НАССР в Україні. Уделено ува́гу технічним аспектам безпе́ки пише́вих продуктів і процедурі оцінки їх відповідності в Україні.

The article is devoted to the analysis of the concept «safety» in the context of «product safety». The step-by-step formation of HACCP food safety system in Ukraine is analyzed. Attention is paid to the technical aspects of food safety and conformity assessment procedure in Ukraine.

Література

1. Баланда А. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку. Україна: аспекти праці. 2007. № 1. С. 25–29.
2. Демидов Б., Величко А, Волощук И. Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области. Кн. 1 : Концептуальные основы и элементы национальной безопасности. Киев : Технол. парк. 2004. 734 с.
3. Щербина В.М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств

і установ. Актуальні проблеми економіки. 2006 № 10 (64). С. 220–225.

4. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія. Київ : НАУ, 2007. 436.

5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ ІІ. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.

6. Дудко П.М. Переваги від впровадження системи НАССР на підприємствах харчової промисловості України. Економіка, фінанси і управління в ХХІ столітті: аналіз тенденцій та перспективи розвитку. Фінансова рада України, 2017. С. 69–71.

7. Білецький Е.В., Янушкевич Д.А., Шайхлісламов З.Р. Управління якістю продукції та послуг ; Харків. торгов.-економ. інститут КНТЕУ. Харків : ХТЕІ, 2015. 222 с.

8. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 109–114.

9. Бубела Т. Побудова національної системи оцінювання якості. Стандартизація Сертифікація Якість. 2013. № 1. С. 49–53.

10. Вишняков О., Хоменко О. Правове регулювання ринкового нагляду та безпеки нехарчової продукції: Україна та ЄС. Підприємництво, господарство і право. 2011. № 8. С. 46–49.

11. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 р. № 124-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.

і розвитку. Ці умови створюються комплексом галузей і сфер економіки, системою техніко-технологічних, організаційно-економічних, соціальних, комунікаційних взаємозв'язків усіх елементів інфраструктури [1, с. 16], а деякі експерти під інфраструктурою мають на увазі сукупність типів діяльності і відповідних суб'єктів, що займаються обслуговуванням суспільного виробництва. Поява інфраструктури вважається наслідком удосконалення продуктивних сил суспільства, поглиблення суспільного поділу праці. Інфраструктура високого ступеня розвитку дає змогу з найбільшою повнотою, сукупно застосовувати увесь виробничий потенціал, мінімізувати проміжки часу виробництва і прискорити перехід продуктів у сферу обігу, доправити матеріальні блага до споживача і задовольнити його попит.

На початку 1990-х рр. в Україні під транспортною інфраструктурою стали розуміти комплекс сфер діяльності, що обслуговують ринок, необхідних для переходу економіки до розвинених ринкових відносин. Разом із тим при визначенні нових економічних законів, понять та категорій у сучасній вітчизняній економічній енциклопедичній літературі наводиться така класифікація інфраструктури – інноваційна, міжнародна, в тому числі виробнича, ринкова та соціальна, тобто без окремого визначення транспортної інфраструктури (вона належить до елементів виробничої інфраструктури у складі міжнародної), що, на наш погляд, є певним упущенням та потребує доопрацювання й уточнення в подальшому [2, с. 51].

У сучасній економічній літературі термін «транспортна інфраструктура» трактується у трьох аспектах: 1) під транспортною інфраструктурою мається на увазі сукупність галузей і сфер діяльності, головне завдання яких зводиться до доведення товарів від виробників до споживачів; 2) транспортна інфраструктура розглядається як комплекс підприємств, установ,

організацій для обслуговування процесів обміну й руху товарів; 3) транспортна інфраструктура визначається як сукупність технічних засобів і устаткування, що забезпечують транспортні процеси [3].

О. Фастовець вказує, що транспортна інфраструктура включає до свого складу шляхи сполучення (автомобільні, залізничні, водні, повітряні тощо), комплекс інженерних споруд, будівель та відповідних пристроїв, який забезпечує функціонування елементів транспортної інфраструктури, а також необхідних засобів транспортування, керування та взаємного зв'язку [4].

О. Пікулик вважає, що транспортна інфраструктура – це сукупність транспортних комунікацій, об'єктів з обслуговування пасажирських і вантажних перевезень, об'єктів технічного обслуговування та ремонту, які забезпечують потреби в наданні транспортних послуг, тобто переміщення вантажів і пасажирів [5].

С. Максимова визначає транспортну інфраструктуру як один з елементів ринкової інфраструктури, метою якого є поєднання в єдине ціле виробництва, споживання, процесів розподілу товарів та їх обігу. При цьому транспортна інфраструктура розглядається з точки зору функціонування регіональної економіки, тобто вона має забезпечити максимально швидке обертання потоків матеріальних, фінансових і інформаційних ресурсів у рамках сформованої просторової (на рівні регіону) мережевої структури, враховуючи, що всі елементи, у тому числі транспортна інфраструктура, у цій структурі пов'язані один з одним як на регіональному, так і на вищих рівнях функціонування. Ключовими вузлами зазначеної просторової мережевої структури виступають підприємства з надання транспортних і логістичних послуг [6].

М. Потаєва наголошує на тому, що транспортна інфраструктура покликана забезпечити постійні та якісні перевезення вантажів і пасажирів у рамках національної економіки, спираючись на

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура»

№	Автор	Назва підходу	Визначення	Особливості
1	С.І. Пирожков	Організаційно-правовий підхід	Транспортна інфраструктура – це система організацій, що забезпечують взаємозв'язки між структурними елементами товарних ринків і сприяють вільному руху товарів, безперервному відтворювальному процесу і безперебійному функціонуванню сфер кінцевого споживання	Підкреслення основного призначення транспортної інфраструктури – забезпечення ефективних зв'язків між суб'єктами виробничих відносин
2	А.А. Бакаев, С.І. Пирожков, В.С. Ревенко, О.М. Ложацьська	Діяльнісний підхід	Транспортна інфраструктура – це спеціфічна діяльність із виробництва транспортних послуг	Розгляд із точки зору специфіки діяльності
3	О.Ф. Новікова, Р.В. Покопilenко	Інституціональний підхід	Транспортна інфраструктура – це комплекс інститутів, тобто суб'єктів економіки, що забезпечують нормальне, безперервне функціонування транспортного об'єднання виробників	Виявлення загальних закономірностей розвитку транспортної інфраструктури, що існують як за умов розвиненої національної економіки, так і в період формування нових (посткризових) відносин
4	Є.В. Крикавський	Логістичний підхід	Транспортна інфраструктура – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, що формує й організує транспортні потоки товарів і послуг на основі транспортної моделі, оптимально формуючи й управляючи транспортною інфраструктурою	Розгляд функціонування транспортної інфраструктури як адаптивної системи зі зворотним зв'язком
5	І.П. Садловська	Комплексний підхід	Транспортна інфраструктура відображає сукупність економічних відносин у національній економіці, що забезпечують формування і використання транспортно-економічних зв'язків між суб'єктами господарювання для безперебійного руху пасажиро- й вантажопотоків, а також надання комплексу супровідних послуг, що в сукупності сприяє відтворенню елементів національної економіки	Подвійність сутності транспортної інфраструктури як економічної категорії: як певного виду діяльності, так і певних економічних відносин



Закінчення таблиці 1

№	Автор	Назва підходу	Визначення	Особливості
6	В.В. Шемаєв	Безпеко-орієнтований підхід	Транспортна інфраструктура – це складова частина єдиної транспортної системи, що покликана забезпечити умови її функціонування, завдяки чому створює можливості зміцнення економічної безпеки держави (завдяки забезпеченню реалізації національних економічних інтересів) та гарантує спроможність держави до превентивного захисту від ризиків та загроз у транспортній сфері на національному та міжнародному рівні	Розгляд транспортної інфраструктури з точки зору джерела можливостей зміцнення економічної безпеки та інструменту нейтралізації загроз
7	Авторка	Євроінтеграційний підхід	Транспортна інфраструктура – це система обслуговуючих транспортні перевезення та послуги об'єктів і транспортної мережі, що забезпечують здійснення транспортної діяльності у процесі транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу в межах транспортної політики ЄС	Розгляд із точки зору інтеграційних процесів

С.І. Пирожков у межах організаційно-правового підходу дослідив взаємозв'язок транспортної інфраструктури та платоспроможного попиту [14].

Другий підхід до розгляду транспортної інфраструктури полягає в баченні її як специфічної діяльності з виробництва транспортних послуг (А.А. Бакаєв, В.С. Ревенко [15], О.М. Ложачевська [16]).

Інституціональний підхід до вивчення транспортної інфраструктури полягає у виявленні загальних закономірностей її розвитку, що існують як за умов розвиненої національної економіки, так і в період формування нових (посткризових) відносин. Немаловажна роль у цьому підході приділяється державному регулюванню. Так, А.М. Новікова в контексті інституціонального підходу визначає транспортну інфраструктуру як комплекс інститутів, тобто суб'єктів економіки, що забезпечують нормальне, безперервне функціонування транспортного об'єднання виробників [17].

Логістичний підхід до розгляду сутності транспортної інфраструктури вкрай актуальний для виявлення механізмів функціонування транспортної інфраструктури. Є.В. Крикавський розглядає стійке функціонування підприємства у транспортній інфраструктурі як адаптивну систему зі зворотним зв'язком. Фундаментальні наукові розробки математичного апарату дають змогу реально формувати й організувати транспортні потоки товарів і послуг на основі транспортної моделі, оптимально формуючи й управляючи транспортною інфраструктурою.

І.П. Садловська [3] запропонувала комплексний підхід, принциповим моментом у цьому визначенні вбачаємо подвійність сутності транспортної інфраструктури як економічної категорії. По-перше, вона розглядається як певний вид діяльності, що реалізується в специфічних транспортних зв'язках, які забезпечують ефективне переміщення товарів і послуг до кінцевого споживача. По-друге, тран-



спортна інфраструктура відображає певні економічні відносини, що складаються в активних до транспортування галузях, котрі виконують функцію щодо переміщення товарів. Ці відносини є базовими в системі економічних відносин, що характеризують міру розвитку транспортної інфраструктури.

Безпекоорієнтований підхід В.В. Шемаєва означає вплив транспортної інфраструктури на національну безпеку та її складники.

Проте жоден із розглянутих підходів до визначення поняття транспортної інфраструктури не враховує вплив інтеграційних процесів на транспортну інфраструктуру. Тому в роботі запропоновано євроінтеграційний підхід та авторське визначення транспортної інфраструктури – це система обслуговуючих транспортні перевезення та послуги об'єктів і транспортної мережі, що забезпечують здійснення транспортної діяльності у процесі транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу в межах транспортної політики ЄС.

На підставі аналізу дефініцій доходимо висновків, що транспортна інфраструктура є сполучним елементом між такими секторами економіки, як виробництво і споживання, і включає в себе транспорт (автомобільний, залізничний, водний, трубопровідний, авіаційний) і комунікації всіх видів, а також об'єкти, що обслуговують транспорт і комунікації (вокзали, станції, аеропорти, порти, ремонтні підприємства, депо, станції технічного огляду).

Ключові слова: транспортна інфраструктура, інтеграційні процеси, європейська інтеграція.

Стаття присвячена дослідженню категорії «транспортна інфраструктура» в умовах інтеграційних процесів Україна – ЄС. Виявлені підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура». Розроблено авторське розуміння поняття

«транспортна інфраструктура» в межах авторського євроінтеграційного підходу.

Статья посвящена исследованию категории «транспортная инфраструктура» в условиях интеграционных процессов Украина – ЕС. Выявлены подходы к определению понятия «транспортная инфраструктура». Разработано авторское понимание понятия «транспортная инфраструктура» в пределах авторского евроинтеграционного подхода.

The article is devoted to the study of the category “transport infrastructure” in the conditions of the Ukraine – EU integration processes. The approaches to the definition of the concept of “transport infrastructure” are revealed. An author’s understanding of the concept of “transport infrastructure” within the author’s Euro-integration approach has been developed.

Література

1. Шибя О.А. Вплив розвитку транспортної інфраструктури на економічне зростання країн-членів Європейського Союзу [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 201 с.

2. Шемаєв В.В. Управління розвитком транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки держави [Текст] : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01 / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2018. 382 с.

3. Садловська І.П. Стратегічне управління національною транспортною інфраструктурою України : монографія. Київ : ПП «Сердюк В.Л.», 2011. 356 с.

4. Фастовець О.О. Розвиток транспортної системи з найдавніших часів до початку ХХ ст. як чинник виникнення туристичної галузі. Туристично-краєзнавчі дослідження. Київ : Держ. підприємство «Національна туристична організація», 2002. Вип. 4. С. 418–443.

5. Пікулик О.Б. Пріоритетні напрями розвитку транспортної системи Західного регіону України в умовах європейської інтеграції. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2008. № 7. С. 284–291. (Серія: Економічні науки).



6. Максимова С.Ю. *Инновационные технологии в управлении развитием транспортно-логистической инфраструктуры региона. Инновации в экономике, управлении и образовании: монография. Ставрополь : СИЭУ ФПГТУ, 2009. С. 41–42.*
7. Потеева М.А. *Роль транспортной системы в устойчивом развитии экономики Крыма. Культура народов Причерноморья. 2004. № 56. Т. 2. С. 123–131.*
8. Медвідь Л.І. *Транспортна інфраструктура як важливий чинник розвитку туристичної галузі регіону. Геополітика і екогеодинаміка регіонів. 2014. № 10. С. 154–157. URL: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/029medv.pdf>*
9. Топчієв О.Г. *Територіальна організація портової діяльності регіону у контексті формування транспортно-логістичних мереж / О.Г. Топчієв, Н.Є. Нефедова. Український географічний журнал. 2013. № 1. С. 18–26.*
10. Бондар Н.М. *Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державо-приватного партнерства : монографія. Київ : НТУ, 2014. 336 с.*
11. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1562-12>
12. Кулаєв Ю.Ф. *Економіка залізничного транспорту : навч. посібник. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ : Фенікс, 2012. 240 с.*
13. Єрохін С. *Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Київ : Світ знань, 2002. 528 с.*
14. Пирожков С.І. *Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : НІПНБ, 2003. 42 с.*
15. *Международные транспортные коридоры Украины: сети и моделирование / А.А. Бакаев, С.И. Пирожков, В.С. Ревенко и др. Київ : КУЭТТ. 2003. Т. 1. 518 с.*
16. Ложачевська О.М. *Управління функціонуванням та розвитком транспортно-го комплексу регіону : монографія. Київ : НАУ, 2002. 248 с.*
17. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. *Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення : монографія / НАН України, ін.-т. економіки промисловості. Донецьк, 2006. 408 с.*



А. Катренко,

аспірантка кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ІНТЕРЕС ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗМІСТУ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ТА ОХОРОНЮВАНОВОГО ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСУ (НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ І МАТЕРІАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС)

Одним із проблемних для юридичної науки є питання про поняття законного інтересу і його співвідношення із суб'єктивним юридичним правом і юридичним обов'язком. Зумовлено це насамперед тим, що в законодавстві України термін «законний інтерес», незважаючи на часте вживання, офіційно ніде не визначено. Разом із тим у теорії права його зміст є дискусійним. Думки дослідників з даної проблеми можна поділити на три групи.

По-перше, законний інтерес як юридичне поняття пов'язують із наявністю прогалин у позитивному (об'єктивному) праві. Згідно з цією концепцією законний інтерес вбирає в себе все правомірні інтереси, які не враховані під час закріплення суб'єктивних юридичних прав, але при цьому мають істотне значення для окремих осіб і суспільства в цілому [1, с. 551–559]. Разом із тим відсутність юридичної норми регламентує конкретне суб'єктивне юридичне право, не міняє сутність останнього і не усуває можливість його закріплення в позитивному (об'єктивному) праві.

По-друге, деякі дослідники під законним інтересом розуміють інтерес, висвітлений у законі, або інтерес, що отримав визнання з боку закону шляхом надання його носію суб'єктивного юридичного права як засобу задоволення цього інтересу. Однак закон – це лише одно з джерел права. Крім того, існуючі в позитивному (об'єктивному) праві прогалини не дають можливості деяким законним інтересам і суб'єктивним юридичним правам, обов'яз-

кам отримати в ньому закріплення. До цього ж підходу можна віднести розуміння законного інтересу як визначеної за суб'єктом нормами позитивного (об'єктивного) права необхідності користування певним соціальним благом, що виражається в юридично закріпленім за суб'єктом дозволом вчиняти дії, спрямовані на користування зазначеним благом, а також у необхідних випадках звертатися за захистом до компетентних державних органів та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення такої можливості. Використання поняття «необхідність» (а не «прагнення»), на думку автора даної позиції, дозволяє відобразити об'єктивну природу потреби, що лежить в основі інтересу. Але з цією думкою навряд чи можна погодитися. Законодавець, як правило, прагне визначити інтереси суб'єктів з метою забезпечення їх відповідними суб'єктивними юридичними правами і обов'язками. Однак інтереси різноманітні, індивідуальні, виявити і передбачити їх усі неможливо. Крім того, чи будуть реалізовані конкретні суб'єктивні юридичні права та обов'язки, залежить тільки від інтересів певної особи, якій вони належать.

Тому «необхідність» у даному випадку можна розглядати лише з точки зору бажання суб'єктів задовольняти ці інтереси.

По-третє, поширене розуміння законного інтересу як можливості здійснення будь-яких дій, не забезпеченої конкретним юридичним обов'язком. Разом із тим дане подання більше

і тих самих наукових категорій у цивільних науках, оскільки вони не можуть змінювати свою сутність і якісно по-різному проявлятися [4, с. 121–126].

Загальнонаукова категорія «інтерес» дає уявлення про нього як про причину дій індивідів, соціальних спільнот (класу, нації, професійної групи), які визначає їхня поведінка. Це свого роду мотив, що спонукає суб'єкта реалізувати або, навпаки, не реалізувати свої суб'єктивні права або обов'язки. Правове поняття «законний» надає йому особливе юридичне забарвлення, показує специфіку його проявлення у правовій сфері суспільства. Так, у залежності від того, чи відповідає він чинному законодавству, чи ні, інтерес може бути законним або незаконним. А залежно від відповідності (невідповідності) юридичним нормам і принципам права інтерес є правовим або неправовим.

Варто зауважити, що деякі автори не розмежовують категорії законного інтересу й охоронюваного законом інтересу [5, с. 288].

Проте дані категорії не тотожні одна одній. Законний інтерес – більш широке поняття, ніж інтерес, що охороняється законом. Якщо виходити з того, що законним інтересом є такий, що не суперечить чинному законодавству, а суб'єктивні права та обов'язки можуть бути і неюридичними, то інтереси не обмежуються правовими межами. Тому вони можуть бути задоволені, наприклад, шляхом реалізації релігійних суб'єктивних прав або обов'язків, реалізація яких не гарантується державою і, відповідно, не охороняється законом, але й не порушує його.

Як зазначалося, в юридичних нормах часто використовується категорія «законний інтерес», причому зазвичай у словосполученні «права і законні інтереси» під час аналізу даної проблеми зазначається, що з даного словосполучення випливає, що «права можуть бути незаконними, тобто словосполучення «законних прав» досить невдале. Тому загальнонавживаним словосполученням

має бути «права і законні інтереси» [6]. Хоча під «законними правами» можуть матися на увазі закріплені в законодавстві суб'єктивні юридичні права, на відміну від тих, що закріплені іншими видами джерел права або в силу прогалин у праві поки в них не зафіксовані, вважаємо, що зауваження Конституційного суду України справедливі.

Резюмуючи вищесказане, ми можемо зробити висновок, що законним інтересом є усвідомлена потреба конкретної особи, яка мотивує її до певного варіанту поведінки і задовольняється в результаті здійснення заходів юридично можливої або належної поведінки та не суперечить чинному законодавству.

Поняття «суб'єктивне право» й «охоронюваний законом інтерес» активно використовуються як у нормативних правових актах, так і в юридичній літературі. Зокрема, в більшості статей Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) йдеться про інтерес, причому як у загальних положеннях, так і під час характеристики окремих цивільно-правових інститутів: опіки та піклування, патронажу, представництва, недійсності угод та ін. Не існує легального визначення жодного з даних термінів, що породжує відомі труднощі.

Важливо відзначити, що в нормативних і доктринальних текстах ці поняття дуже часто згадуються через кому, що говорить про їх споріднену природу. Проблема їх співвідношення не раз ставала предметом дослідження як загальної теорії права, так і різних галузевих юридичних наук, у тому числі цивільного права. Однак крапка у вивченні цього питання досі не поставлена, однозначної відповіді не отримано, що й зумовлює актуальність даної роботи.

Не можна не погодитися з А.В. Малько, який стверджував, що рішення даної проблеми в кінцевому підсумку «призведе до створення умов для підвищення ефективності правового регулювання в різних сферах нашої життєдіяльності» [7, с. 656]. Єдності в питанні про співвідношення інтересу

досягнення яких у кінцевому підсумку орієнтуються суб'єктивні права, в нормативних текстах неможливо, через їх величезне розмаїття, використовується конструкція законного або охоронюваного законом інтересу. Оскільки законодавець визнав важливим згадати в тексті Цивільного кодексу категорію «інтерес», отже, це не якась уявна абстракція, а важливий об'єкт цивільно-правової охорони, який має безпосереднє значення для права.

Звернемося до формулювання ст. 1 ЦК України про те, що громадяни (фізичні особи) і юридичні особи набувають і здійснюють свої цивільні права своєю волею і у своєму інтересі» [13, с. 1176]. Це є яскравим виразом принципу диспозитивності, що характеризує цивільне право. Під здійсненням суб'єктивних цивільних прав «своєю волею» розуміється здатність суб'єкта цивільного права свідомо керувати своїми емоціями і вчинками (для юридичних осіб це відбувається опосередковано через конкретних індивідів, що його представляють). «У своєму інтересі» передбачається спрямованість суб'єктивного цивільного права на досягнення конкретного результату, володіння певним матеріальним або духовним благом. При цьому аналіз положень ст. 13 ЦК України дозволяє зробити висновок про наявність стримуючого фактора у переслідуванні власного інтересу, здійснення свого права, а саме неприпустимість дій, що зашкоджують іншим особам. Тут і проявляється громадська грань інтересу, необхідність його узгодження з інтересами інших.

Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктивні цивільні права і законні (охоронювані законом інтереси) – дві однопорядкові категорії, які є об'єктами цивільно-правового захисту. При цьому інтереси – це не до кінця оформлені суб'єктивні права, які з часом у них трансформуються.

Суб'єктивне цивільне право – це вищий щабель на шляху правового опосередкування інтересу [14, с. 520]. Це якась техніко-правова оболонка, форма,

юридичний службовий засіб для досягнення мети – реалізації інтересу. Слід резюмувати, що категорія юридичного інтересу являє собою якусь еластичну, «каучукову» правову конструкцію, яка дозволяє охопити різні потреби, що виникають у результаті постійної динамічної зміни суспільних відносин, дозволяє забезпечити дієвість права в умовах сучасного світу.

Ключові слова: інтерес, цивільний інтерес, цивільне право, суспільні відносини, прагнення, благо, реалізація інтересу.

У статті досліджуються особливості поняття «інтерес», визначається його правова природа та значення в цивільних правовідносинах, виявляються прогалини в цивільному законодавстві України, що ускладнюють захист інтересів суб'єктів цивільних правовідносин. Визначено, що цивільний інтерес є об'єктивною категорією, а процес реалізації інтересу являє собою діалектичну єдність об'єктивних та суб'єктивних аспектів. Формою існування цивільного інтересу є суспільні відносини, змістом яких є прагнення суб'єкту до задоволення своїх суспільних потреб.

В статье исследуются особенности понятия «интерес», определяют его правовая природа и значение в гражданских правоотношениях, выявляются пробелы в гражданском законодательстве Украины, которые усложняют защиту интересов субъектов гражданских правоотношений. Определено, что гражданский интерес является объективной категорией, а процесс реализации интереса представляет собой диалектическое единство объективных и субъективных аспектов. Формой выражения гражданского интереса являются общественные отношения, содержанием которых является стремление субъекта к удовлетворению своих общественных потребностей.



The article explores the features of the concept of «interest», defines its concept and importance in civil relations, reveals gaps in the civil law of Ukraine, which complicate the protection of the interests of subjects of civil legal relations. It is determined that civil interest is an objective category, and the process of realization of interest is a dialectical unity of objective and subjective aspects. The form of expression of civil interest is social relations, the content of which is the desire of the subject to meet his social needs.

Література

1. Чепис О.І. Законний інтерес як категорія цивільного права. Форум права. 2009. № 1. С. 551–559.
2. Малько А.В. Проблемы законных интересов. Проблемы теории государства и права ; под ред. М.Н. Марченко. Москва : Проспект, 2001. 656 с.; Субочев В.В. Законные интересы. Москва : Норма, 2008. 496 с.
3. Малько, А.В., Субочев В.В. Законный интерес и юридическая обязанность. Госво и право. 2007. № 2. С. 30–36.
4. Венедіктова І.В. Цивільно-правові способи захисту охоронюваних законом інтересів. Форум права. 2011. № 2. С. 121–126.
5. Венедіктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 288 с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа

про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 р. Офіційний вісник України. 2004. № 50. Ст. 3288.

7. Малько А.В. Проблемы законных интересов. Проблемы теории государства и права ; под ред. М.Н. Марченко. Москва : Проспект, 2001. 656 с.

8. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356.

9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В.М. Коссака. Київ : Істина, 2004. С. 547, 623; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. : у 2 т. / за відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Т. II. С. 299.

10. Лушникова В.А. Соотношение интереса и субъективного гражданского права. Молодой ученый. 2016. № 22. С. 73–75. URL: <https://moluch.ru/archive/126/34987/> (дата обращения: 08.10.2018).

11. Иоффе О.С. Советское гражданское право (курс лекций). Ленинград, 1958. Т. 1.

12. Философия права : учебник / под ред. О.Г. Данильяна. Харьков : Прапор, 2005. С. 289.

13. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданника. 3-тє видання, перероблене і доповнене. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

14. Цивільне право України: Академічний курс : підручник : у двох томах / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 2: Особлива частина. 408 с. (2-ге видання). Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 520 с.



С. Кізлов,

аспірант кафедри цивільного права
 Національного університету «Одеська юридична академія»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСАХ

Проблема меж у здійсненні всякого суб'єктивного права органічно витікає з офіційно закріпленого визначення суспільних свобод та інтересів. На законодавчому рівні юридичне визначення свободи було уперше зафіксоване в ст. 4 французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р.: «Свобода полягає в змозі робити все, що не шкодить іншому: таким чином, здійснення природних прав кожного обмежене лише тими межами, які забезпечують іншим членам товариства ці ж права» [1].

Інститут обмеження права власності є класичним та має глибокі історичні витоки ще з права римської держави та досліджується протягом певного часу. У світовій цивілістиці існувало два найбільш поширених протилежних погляди на характер панування власника над річчю.

Представники одного напрямку стверджували, що право власності не можна вважати повним і винятковим через те, що воно завжди обмежене законами в інтересах суспільства загалом і окремих осіб. Дослідники визначали право власності як вище і найбільш повне, але все ж обмежене юридичне панування особи над річчю. До числа прихильників цього напрямку можна зарахувати таких вчених, як Брунс, Дернбург, Іеринг, Ранд, Ю. Гамбаров, Д. Мейєр та ін.

На думку вчених іншого напрямку, право власності являє собою повне, необмежене і виняткове юридичне панування особи над тілесною річчю (Савіньї, Пухта, Барон, Унгер, Віндшейд, Н. Варадинов, К. Победоносцев,

П. Цитович). Так, П. Цитович у своїй роботі зазначав: «так звані обмеження права власності неможливі: якщо обмеження є, то воно стосується власника, а не самого права власності» [2]. Савіньї стверджував, що право власності за своєю природою є необмеженим правом. Цю позицію потім розділили Пухта, Віндшейд, Зом тощо. При цьому вони допускали лише тимчасове обмеження права власності правами третіх осіб на те саме майно. Після припинення прав третіх осіб щодо майна власника право власності, на їх думку, відновлювалося в необмеженому об'ємі.

Класичні правознавці, навпаки, розкриваючи зміст права власності, чи не в першу чергу робили акцент на тому, що «не може бути необмеженого права власності» [3], що воно підлягає «обмеженням, які виникають з умов цивільного і суспільного життя» [4], «право власності ніколи не має вигляду безмежної свободи розпорядження річчю. Міркування про потреби осіб, що оточують власника, і про інтереси усієї держави або общини, до якої власник належить, завжди примушують право ставити свободу власника у відомі межі» [5] і т. п.

Заслуговує на увагу точка зору Р. Дерінга та інших авторів, які наполягали на тому, що право власності, згідно з Цивільним кодексом Франції від 1804 р., зовсім не було абсолютним, як стверджували більшість дослідників. Багато юристів Франції, Бельгії, Голландії вважали, що Кодекс Наполеона не встановлював абсолютного права власності. На їхню думку, в римському праві та праві середньовіч-

Ст. 1 Протоколу № 1 (1952 р.) до ЄКПЛ встановлено: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права». Прямо ст. 1 Першого протоколу № 1 не накладає на державу зобов'язань захищати право власності громадян проти зазіхань із боку приватних осіб. Цей захист непрямим чином реалізується через гарантії ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд), які зобов'язують державу дотримуватися процесуальних гарантій сторін і забезпечувати ефективно виконання судових рішень [9].

Обов'язок держави втрутитися в цивільно-правові відносини між приватними особами може виникати в ситуаціях, коли один з учасників угоди (особливо пересічний громадянин) ставиться законом в очевидно нерівні умови щодо інших учасників угоди, що діють прямо або побічно в інтересах держави. У цьому разі держава має створити такі умови, в яких учасники мають бути поінформовані про негативні наслідки своїх дій (бездіяльності) і можуть приймати рішення, виходячи з цієї інформації.

Під час встановлення наявності позитивного обов'язку держави щодо конкретного конвенційного права Суд дбає про забезпечення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та інтересами індивіда, пошук такого балансу притаманний усій Конвенції. При цьому він керується єдиними загальними позиціями, вирішуючи конкретні справи: позитивні обов'язки не можуть покладати на державу надто важкий тягар під час їх виконання або дотримання, вони також підлягають вузькому формулюванню настільки, наскільки це можливо, та мають стосуватися фундаментальних конвенційних цінностей.

Позитивні обов'язки держави полягають у вжитті певних заходів для забезпечення використання індивідами

їхніх прав; ці заходи також мають бути спрямовані на те, щоб користування цими правами не заважало іншим приватним особам (класична теорія Д. Мілля) та, навпаки, щоб приватні особи не заважали користуванню цими правами.

Європейський суд у своїх рішеннях зазначає, що, незважаючи на те, що держави мають широкі межі розсуду при визначенні умов і порядку, за яких приватна особа може бути позбавлена своєї власності, позбавлення останньої, навіть якщо воно переслідує законну мету в інтересах суспільства, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого Протоколу, якщо не була дотримана розумна пропорційність між втручанням у права особи та інтересами суспільства. Порушення ст. 1 Першого Протоколу матиме місце, якщо наявна непропорційність між тягарем, який довелось понести приватній особі, і переслідуваними цілями інтересів суспільства [10].

Механізм захисту права власності, передбачений Конвенцією, покладає саме на національні органи влади обов'язок оцінки як наявності проблеми суспільного значення, яка виправдовує заходи позбавлення права власності, так і проблеми необхідності та наявності заходів з усунення несправедливості.

Поняття «суспільні інтереси» завжди має широкий зміст. Зокрема, рішення щодо запровадження законів про експропріацію майна або надання державної компенсації за відчужене майно, як правило, ухвалюється з урахуванням політичних, економічних та соціальних факторів. Європейський суд визнає природною необхідність надання законодавчому органу широких меж самостійної оцінки у здійсненні ним соціальної та економічної політики, і тому Суд поважатиме рішення такого органу у визначенні того, що воно відповідає інтересам суспільства, але за винятком випадків, коли є всі підстави вважати, що воно не має відповідного обґрунтування.



Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. № 1559-VI закріплює категорії «суспільна необхідність» та «суспільна потреба». Так, згідно зі ст. 1 Закону, суспільна необхідність – зумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади виключна необхідність, для забезпечення якої допускається примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, у встановленому законом порядку. Суспільна потреба – зумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади потреба у земельних ділянках, у тому числі тих, на яких розміщені об'єкти нерухомого майна, викуп яких здійснюється в порядку, встановленому законом.

Визначення категорії «суспільний інтерес» сформулював А.А. Саурін: «Суспільний інтерес представляє собою сукупність приватних, що переростають у групові і далі переростають у загальні, інтересів, що збігаються. З юридичної точки зору суспільний інтерес є найважливішим елементом демократичного державного устрою, в тому числі невід'ємним елементом системи «стримувань і противаг»: видається, що різні інтереси мають поєднуватися і «збалансовуватися» як на рівні громадянського суспільства, так і на рівнях державної влади, і на рівні муніципальних утворень» [11].

Обмеження права власності може торкатись як права власності загалом, тобто встановлюватись щодо усього змісту правомочностей власника, так і окремих: володіння, користування і розпорядження. Обмеження можуть встановлюватись як у загальних інтересах (держави, суспільства), так і в інтересах окремих, приватних. Основною метою обмеження права власності є здійснення балансу між інтересами суб'єктів – учасників правовідносин, які мають як приватний, так і публічний характер.

Для різних епох і держав властивий певний рівень і характер обмежень особистого панування власника над річчю. У римському праві зміст права власності був менш обмежений, ніж у законодавствах іншого часу.

Обмеження права власності в суспільному інтересі може виступати в різних формах. Це націоналізація, експропріація як загальна категорія, відчуження майна та інші. Наприклад, дуже широкий перелік обмежень права власності для фізичних осіб встановлений щодо земельних ділянок Земельним та Цивільним кодексами України в суспільних інтересах. Так, обмеження прав власника щодо земельної ділянки визначається її цільовим призначенням. Так, відповідно до ст. 20 ЗК України, види використання земельної ділянки в межах певної категорії земель (крім земель сільськогосподарського призначення та земель оборони) визначаються її власником або користувачем самостійно в межах вимог, встановлених законом до використання земель цієї категорії, з урахуванням містобудівної документації та документації із землеустрою. Відповідно до ч. 3 ст. 325 ЦК України законом може бути встановлене обмеження розміру земельної ділянки, яка може перебувати у власності фізичної або юридичної особи. Такі обмеження передбачені ЗК України, де встановлено мораторій на придбання фізичними та юридичними особами земель сільськогосподарського призначення та інші обмеження.

Варто встановити, що оскільки право власності як суб'єктивне право виконує соціально-значиму функцію, воно не може мати того абсолютного і всеосяжного характеру, яким воно наділялося в теорії. Є іманентні самій природі цього права межі, у разі виходу за які особа діє вже поза своїм правом, здійснюючи не свої правомочності, а правопорушення. Таким чином, обмеження права власності встановлюється з метою дотримання належного балансу між інтересами приватними і суспіль-



ними, оскільки порушення інтересів однієї зі сторін під час здійснення права власності однаково не відповідає ні приватним, ні суспільним інтересам.

Ключові слова: право власності, обмеження права власності, суспільний інтерес.

Стаття присвячена дослідженню питання обмеження права власності у суспільному інтересі. Задля дотримання балансу між приватними та суспільними інтересами у процесі здійснення права власності законодавством можуть бути встановлені певні обмеження права власності.

Статья посвящена исследованию вопроса ограничения права собственности в общественных интересах. Для соблюдения баланса между частными и общественными интересами при осуществлении права собственности законодательством могут быть установлены определенные ограничения права собственности.

The article is devoted to the study of the issue of restriction of property rights in the public interest. It has been established that in order to maintain a balance between private and public interests in the exercise of property rights, the law may establish certain restrictions of ownership.

Література

1. Декларація прав людини і громадянина. URL: wikipedia.org/wiki/
2. Цитович П.П. *Лекции по гражданскому праву. (Имущественное и наследственное право)*. Одесса, 1879. С. 36.
3. Мейер Д.И. *Русское гражданское право*. В 2 ч. Москва, 1997.
4. Победоносцев К.П. *Курс гражданского права. Первая часть*. Санкт-Петербург, 1883.
5. Хвостов В.М. *Система римского права* : Учебник. Москва, 1996.
6. *Публічна власність : проблеми теорії і практики* : монографія / під заг. ред. В.А. Устименка / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів : Десна Поліграф, 2014. 308 с.
7. Харитонов Є.О. *Принципи цивільного права України: до постановки проблеми* / Є.О. Харитонов, Н.Ю. Голубева. *Часопис цивілістики*. 2007. Вип. 4. С. 12–18.
8. Маклаков В.В. *Конституции зарубежных государств*. Москва, 2010.
9. Шупінська О. *Міжнародні правові механізми захисту права власності: практика Європейського суду з прав людини*. Юстиніан. 2008. № 11.
10. Мармазов В.Є. *Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини* : навчально-практичний посібник / В.Є. Мармазов, П.В. Пушкар; ред. М.В. Оніщук. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. 156 с.
11. Саурин А.А. *Право собственности в Российской Федерации: конституционно-правовые пределы реализации и ограничения* : [монография]. Москва : Статут, 2014. 351 с.



УДК 347.774.028:796

О. Лавренюк,аспірант кафедри цивільного і господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ

В умовах інтегрування нашої держави до Європейського Союзу, розвитку основоположних прав та свобод громадян останнім часом акцентується на підвищенні ролі найважливіших для людини сфер діяльності та особистого життя. Так, відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт», який визначає правові, соціальні, економічні й організаційні основи розвитку фізичної культури та спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності є регламентованою та сприяє зміцненню здоров'я громадян, досягненню високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту.

Значення спорту для сучасного суспільства, широта та спектр проблем його правового регулювання, ускладнення його структури, розширення функцій зумовили потребу формування нової самостійної комплексної галузі права – спортивного, яка гармонізувала б розрізнений, але величезний за обсягом масив нормативно-правових актів у сфері фізичної культури та спорту.

Проблеми правового регулювання відносин у сфері спорту розглянуто у працях таких вчених: О. Алікової, С. Вавренюк, В. Гузар, Ю. Довгенького, М. Дутчак, В. Жукова, В. Затилкіна, В. Куделко, М. Олійник, В. Платонова, І. Рибач, М. Трубіної, Ю. Шкретій та ін.

Складовою частиною законодавства, що регулює відносини у сфері професійного спорту, є загальновизнані принципи і норми міжнародного права, що містяться у статуті ООН,

деклараціях та резолюціях Генеральної асамблеї ООН, багатосторонніх угодах, рішеннях міжнародних судів, документах міжнародних організацій із загальних питань міжнародного права та чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 11.12.1991 р. встановлено, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

До міжнародних договорів за участю України, які стосуються регулювання відносин у сфері професійного спорту, застосовують загальноприйняті принципи міжнародного права, у тому числі принципи, зазначені у нормах Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. (чинна для України з 13 червня 1986 р.), Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 р. (чинна для України з 26 листопада 1992 р.). Зазначені конвенційні норми за загальним правилом застосовуються до досліджуваних нами правовідносин безпосередньо, прикладом чого є: Міжнародна конвенція проти апартеїду в спорті (Нью-Йорк, 16.05.1986 р.), ратифікована Україною 08.05.1987 р.; Конвенція проти допінгу ETS No 135 (Страсбург, 16.11.1989), ратифікована Україною 15.03.2001 р.; Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів

під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів ЕТС № 120 (Страсбург, 19.08.1985 р.), ратифікована Україною 15.11.2001 р.; Угода про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 25.05.2007 р. тощо. Ратифікація Україною основних міжнародних конвенцій із питань спорту свідчить про значну роботу щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері світового спортивного права у вітчизняне спортивне законодавство, через що практично всі їх принципи і норми стали складовою частиною спортивного законодавства України. Прикладом міжнародних двосторонніх договорів у сфері професійного спорту слугують: Угода про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту між Міністерством України у справах молоді і спорту та Державним комітетом Китайської Народної Республіки з питань фізичної культури і спорту; Угода між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством освіти і науки Латвійської Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту; Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Федеральним Департаментом оборони, захисту населення та спорту Швейцарської Конфедерації; Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Державною адміністрацією у справах фізичної культури і туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни в галузі фізичної культури і спорту тощо. Отже, як вбачається із наведеного, доцільно підтримати зроблений у вітчизняній періодиці висновок, що Європейське Співтовариство серйозно сприймає міжнародний спортивний рух, опікується питанням нормотворчості в цій галузі та забезпеченням виконання зазначених нормативних актів на території всієї об'єднаної Європи [1].

Водночас закріплене у ст. 49 Конституції України загальне правило щодо загальнодержавного обов'язку розви-

вати фізичну культуру і спорт отримало своє детальне закріплення на рівні спеціальних нормативно-правових актів. Не секрет, що масове залучення населення до спорту є запорукою здорової нації. Відповідно, конституційно затверджене право кожного громадянина на охорону здоров'я, підвищення особистої фізичної культури може бути повною мірою реалізоване лише за умови впровадження новітніх технологій, інноваційних підходів до залучення молоді, розроблення, прийняття і впровадження управлінських рішень, їхнього наукового обґрунтування і впровадження в повсякденну діяльність. З цього приводу цікавими є пропонувані у проекті Закону України «Про фізичне виховання та спорт» принципи участі людини у сфері фізичного виховання та спорту: 1) принцип доступності кожного до фізичного виховання та спорту, що зумовлює розвиток особистості; 2) принцип розвитку фізичних, інтелектуальних та розумових здібностей через фізичне виховання та спорт; 3) принцип рівного доступу кожного до фізичного виховання, спорту [2].

Правове регулювання відносин у сфері професійного спорту знайшло своє закріплення на рівні найбільш базових законів у цій сфері: закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про антидопінговий контроль у спорті», «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні», «Про ратифікацію антидопінгової конвенції», «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті» тощо. Крім зазначених базових нормативно-правових актів, окремі питання правового регулювання професійних спортивних відносин, що відображається в діяльності спортсменів, тренерів та інших фахівців, отримали своє закріплення в інших нормативно-правових актах України: в Кодексі законів про працю (далі – КЗпП), законах України «Про громадські об'єднання», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про страхування», «Про

у розвитку системи спорту беруть і самі спортсмени, долучаючись до роботи різних комісій. Так, в Україні, запозичивши досвід зарубіжних країн, у спортивних федераціях утворюють комісії атлетів, які обговорюють і рекомендують шляхи розв'язання проблем, що постають у спорті.

Особливу увагу варто приділити Міжнародному олімпійському комітету (МОК), створеному в 1894 р. на паризькому конгресі «Відродження Олімпійських ігор» з ініціативи барона П'єра де Кубертена. МОК опікується загальною координацією діяльності спортивних організацій з олімпійських видів спорту та впровадженням однакової спортивної політики в усіх країнах світу – учасниках олімпійського руху.

Основними питаннями його діяльності, окрім загальних спортивних, які лежать у правовій площині, є: уніфікація законодавства з питань організації та проведення змагань із видів спорту на Олімпійських іграх (VI конгрес, 1914 р.); розвиток аматорського спорту, розширення участі жінок в Олімпійських іграх, налагодження взаємовідносин між МОК і Національними олімпійськими комітетами та міжнародними спортивними федераціями (VIII конгрес, 1925 р.); розширення міжнародного співробітництва у спорті (XII конгрес, 1981 р.); розв'язання соціальних, політичних та економічних проблем.

Кожна міжнародна спортивна організація має власні правила проведення змагань, вимоги до дочірніх організацій, умови вирішення спорів і т.д.

Спортивні конфлікти можуть виникати не тільки в рамках одного виду спорту, і не тільки за участю суб'єктів спортивної діяльності. Таким чином, виникає велика кількість колізійних питань у процесі визначення застосовного права. Акти спортивних організацій мають рекомендаційний характер, проте їх особливістю є те, що на практиці вимоги внутрішніх документів спортивних організацій є обов'язковими для її учасників.

Саме тому через неузгодженість між нормативними актами, що прийняті певними спортивними асоціаціями для більш детального врегулювання нагальних питань, та українським законодавством виникають конфлікти. У деяких видах спорту така проблема врегульована внутрішніми нормами національних федерацій та міжнародними правилами, проте в інших проблема стоїть набагато гостріше.

Загалом спортивне законодавство недосконале, а тому потребує істотного коригування, розширення. Навіть Конституція подає розпливчасті дефініції фізичної культури та спорту, що либонь створює юридичні перепони для розвитку галузі [3, с. 66]. Проте встановлено, що впровадження засобів фізичної культури і спорту в спосіб життя людей мусить бути кращим. Ідея розвитку фізичної культури і спорту ще не знайшла адекватного відгуку в суспільній свідомості як проблема загальнодержавного значення. У зв'язку з цим необхідно підсилити діяльність суб'єктів управління фізичною культурою і спортом шляхом інтенсифікації процесів управління, що дає нам змогу забезпечити більш ефективне функціонування галузі в нових умовах [3, с. 8].

Фахівці визначають, що чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт» не відповідає реаліям сьогодення. Оскільки в Україні проводиться робота, спрямована на інтеграцію й адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Співтовариства, назріла нагальна потреба викласти вищезазначений Закон у новій редакції. Новий Закон України «Про фізичну культуру і спорт» має відтворити сучасні підходи до розвитку фізичної культури і спорту, клубної системи, забезпечення збірних команд України тощо [4, с. 13].

Законодавство України не містить, приміром, чіткого визначення спортивної організації, цілковито не відображає завдань, функцій, прав, обов'язків такої структури. Відсутня науково обґрунтована класифікація спортивних

В статье рассмотрены проблемы правового регулирования отношений в сфере спорта и определены основные направления по развитию и совершенствованию законодательных актов, регулирующих указанные отношения.

The article deals with the problems of legal regulation of relations in the field of sports, and identifies the main directions for the development and improvement of legislation governing these relations.

Література

1. Гаро Г.О., Кушнір О.О. Спортивне право: огляд національного законодавства і міжнародних стандартів. URL: http://protokol.com.ua/ru/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ (дата звернення 30.10.2017 р.).

2. Гасюк І.Л. Механізми державного управління фізичною культурою та спортом в Україні : автореф. дис. ... докт. наук із держ. управління : 25.00.02. Хмельницький, 2013. С. 1; Проект Закону України «Про фізичне виховання та спорт». URL:

<http://www.kyshkar.com/zakon-ukrayny-sport-reforma/> (дата звернення 11.03.2018).

3. Олійник М.О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 / Нац. ун-т фіз. виховання та спорту Укр. Київ, 2000. 18 с.

4. Костенко М.П. Законодавче та нормативно-правове забезпечення розвитку спорту вищих досягнень в Україні / М.П. Костенко, В.П. Карленко, А.В. Домашенко, Є.В. Імас та ін. Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. 2003. № 1. С. 13.

5. Поташній Ю. Законодавчі амбіції спорту. Віче. 2009. № 4. С. 66–67.

6. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 14. С. 80. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/page>

7. Олійник М.О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 / Нац. ун-т фіз. виховання та спорту Укр. Київ, 2000. 18 с.

8. Ніколаєв О.А. Роль держави у розвитку фізичної культури і спорту. Вісник наук. праць ЧДУ ім. П. Могили. 2012. Вип. 182. Т. 194. С. 55–59.



УДК 339.972

Н. Петренко,аспірант кафедри міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

У розвинутих ринкових економіках, у тому числі державах-членах ЄС, постійно спостерігаються проблеми правового регулювання, зокрема, в аграрному секторі. З моменту свого виникнення аграрна політика ЄС зазнала неабияких змін. Із розвитком людства, впровадженням нових технологій та розширенням ЄС реформи потребували змін доробок та уточнень.

Створення аграрної політики не можна назвати затяжним процесом, вона була встановлена одразу після створення ЄС та замінила суттєві елементи історично сформованих систем аграрної політики в перших шести державах-учасниках ЄС. Наслідком цього став Римський договір 1957 р., за яким було визначено створення єдиної сільськогосподарської політики, незважаючи на те, що вона потребувала багаточисленного доробку, якою вона має бути як у правовому, так і в економічному аспекті. Становлення і розвиток аграрної політики ЄС – це досить складний і об'ємний процес, але він може стати вектором у створенні власної політики як державам-кандидатам, так і сусідам ЄС, яка буде базуватися на планах розвитку і задачах, запропонованих Європою.

Наука у сфері аграрного права ЄС постійно розвивається. Останнім результатом покращення аграрної політики на період із 2014–2020 рр. однозначно можна вважати нову європейську стратегію розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання». Генезис спільної аграрної політики ЄС досліджували такі вчені, як А. Лисситса [1],

Н. Юркенайте [2], О.М. Бородіна [3], О. Масловська [4], О.М. Могильний [5], О.Л. Попова [6].

У статті поставлена мета проаналізувати основні періоди становлення та розвитку спільної аграрної політики ЄС, розглянути основні положення, цілі та сценарії реформ у сфері аграрного сектору на період від створення і до 2020 р., визначити, як змінювалися пріоритети в поставлених задачах задля ефективного розвитку їх реалізації.

Спільна аграрна політика ЄС видозмінювалась щодо умов довілля та ринку впродовж багатьох років. Сучасна аграрна політика ЄС має забезпечувати розвиток сільських районів та підтримувати сільське господарство. З огляду на понад 50-річну історію аграрної політики є доцільним розкласти її на періоди. Періодизація дасть нам змогу ретельно дослідити зміст реформ, їхні спільні риси та відмінності. Зрозуміло, що для поетапного розгляду того, як народжувалася і розвивалася аграрна політика, однієї статті буде замало, але те, що можна зробити, – це визначити ключові політичні умови цілі та зміни, класифікуючи її на періоди.

Отже, критерієм періодизації пропонуються роки становлення та прийняття реформ та період, на який вона поширюється.

Пропонуються наведені нижче періоди становлення спільної аграрної політики ЄС.

1. Виникнення Спільної аграрної політики на період від 1957 до 1972 рр.

Основоположним документом аграрної політики вважають Договір

про заснування Європейського Союзу 1957 р. (Римський договір), в якому йшлося про необхідність врегулювання аграрної політики та підтримки сільськогосподарських товаровиробників [9]. Для того, щоб цілком оцінити наскільки успішне виникнення САП у період між 1957 та 1969 рр., важливо зрозуміти, наскільки слабкою була її база в рамках Угоди про заснування ЄЕС та якими несприятливими були всі прецеденти для сільськогосподарської інтеграції в Європі. Таким чином, ст. 39 виклала низку дуже загальних цілей для САП та не намагалася взагалі пояснити, яким чином можна вирішувати сутнісні протиріччя між «збільшенням індивідуальних заробітків осіб, зайнятих у сільському господарстві», стабілізації ринків, забезпеченням постачання та забезпечення «постачання поставок споживачам за розумними цінами» [7]. Проте цілі, визначені Римським договором у ст. 39 (підвищити продуктивність завдяки технічному прогресу та найкращому використанню факторів виробництва (наприклад, робочої сили), забезпечити справедливий рівень життя сільських громад, зайнятих у сільському господарстві, стабілізувати ринки, забезпечити наявність запасів і справедливі ціни [9]), стали основою для подальших реформ.

У 1962 р. було засновано Європейський фонд скерування та гарантій сільського господарства, метою якого було фінансове забезпечення ринкових режимів аграрної політики. Згодом фонд був розділений на два сегмента. Перший мав здійснювати гарантування, реалізовувати ринкову та цінову підтримку, а управлінський сегмент надавав структурну допомогу.

Меморандум, який стосувався реформування сільського господарства, був направлений до Ради Міністрів 21 грудня 1962 р., автором його був Сичко Маншольт. У ньому було закладено новий фундамент соціальної та структурної політики для сільського господарства ЄС. Серед пропозицій плану Маншольта

була модернізація способів виробництва, метою якої було заохочення майже п'яти мільйонів фермерів відмовитися від землеробства. Така політика дала б змогу перерозподілити землі на користь інших господарств.

Окрім цього, С. Маншольт пропонував річний дохід, який можна порівняти зі всіма іншими працівниками регіону. Окрім заходів щодо професійної підготовки, Маншольт також передбачав програми соціального забезпечення для перепідготовки та дострокового виходу на пенсію. Зрештою, він закликав держави-члени обмежувати пряму допомогу збитковим фермерам [11]. Результатом аграрної політики цього періоду стало зростання цін на європейські сільськогосподарські товари. Норми, які запровадили компенсацію частини вартості сільськогосподарської продукції та систему субсидювання, призвели до утворення надлишків продукції через її надвиробництво. Внаслідок цього запроваджені у 1967 р. системи квот на виробництво певних сільськогосподарських товарів, таких як цукор, тваринних корми і т.д.

2. Подальшим періодом розвитку можна вважати 1972–1992 рр.

Зважаючи на негативну реакцію щодо свого плану реформ, у 1972 р. Маншольт скоротив свій план, на основі якого було прийнято директиви, що стосувалися модернізації сільського господарства, припинення сільськогосподарської діяльності та підготовки фермерів.

Метою першої програми директиви, прийнятої 17 квітня 1972 р., була модернізація фермерських господарств. Відповідно до неї передбачалося введення інвестицій на підтримку перспективних фермерів, які показували високий професійний рівень у введенні сільського господарства та вели стандартний бухгалтерський облік (п. 1 ст. 2) (72/159/ЄЕС) [12].

Схеми раннього виходу на пенсію, за якими було передбачено єдину або щорічну фінансову підтримку фермерам віком від 55 до 65 років, які



вийшли на пенсію та погодилися звільнити сільські угіддя, були закріплені другою програмою директиви 17 квітня 1972 р. (72/160/ЄЕС) [13].

Третя програма стосувалася безпосередньо забезпечення соціально-економічного керівництва й набуття професійних навичок працівниками сільського господарства (72/161/ЄЕС) [14]. Відповідно до ст. 3 поданої Директиви, здійснювалася робота щодо консультування фермерів із питань розвитку їхньої фермерської діяльності, доцільність її продовження зміни чи припинення. Фермерам, які прийняли рішення про продовження своєї роботи у сільськогосподарській сфері, була передбачена допомога в підвищенні кваліфікації.

Отже, основним вектором вищезгаданих програм Директиви 1972 р. можна вважати удосконалення виробничих потужностей ферм, залучення кваліфікованої робочої сили та молоді до розвитку сільського господарства.

28 квітня 1975 р. (75/268/ЄЕС) [15] було прийнято Директиву, яка стосувалася діяльності фермерів у непридатних для ведення сільського господарства районах. Заради збереження сільської місцевості та кількості населення в деяких горбистих, гірських та інших несприятливих регіонах держави-члени можуть впроваджувати норми, які будуть спрямовані на збільшення доходів фермерів на цих територіях.

Як наслідок зростання сільськогосподарської продукції, на самміті, який відбувся у Штутгарті у липні 1983 р., було запропоновано запровадити індивідуальні квоти на молоко, а також податок на виробництво немасляних жирів [16]. Обмеження планували ввести на 5 років до 1989 р.

1988 р. став роком прийняття рішень, що стосувалися майбутнього розвитку аграрної політики. У рамках програми, яка започаткувала структурні зміни в сільському господарстві, спричинена перевиробництвом продукції, нерівномірності асигнування

фермерів, були впроваджені системи регуляторів, метою яких була стабілізація аграрних ринків. Ціни підтримки фермерів пропорційно зменшувались за умови, коли об'єм сільськогосподарського виробництва перевищував «максимально гарантовану кількість».

Впродовж періоду реформ із 1972 по 1992 р. спостерігався значний зріст та розвиток аграрної політики ЄС. Впроваджені зміни стали занадто ефективними, вони призвели до зростання структурного перевиробництва. Заходи, які б мали стабілізувати ринки, не стримали зріст перевиробництва. Продовження фінансування сільського господарства відбувалося пропорційно до обсягу виробленої продукції і тим самим збільшувало її надвиробництво. Крім того, інтенсивність сільськогосподарського виробництва спричинила екологічні наслідки, які призвели до збільшення використання ресурсів води і землі.

3. Наступним етапом реформування САП можна назвати період із 1992 до 1999 рр.

Вважається, що цей період – час реформ МакШеррі. Реформатором було запропоновано низку заходів, пов'язаних із навколишнім середовищем, охороною здоров'я та соціальним благополуччям. Основною метою була зміна підтримки ринку на користь виробників шляхом прямих виплат фермерам за гектар сільськогосподарських земель. Такі міри мали на меті стимулювати виробника раціонально використовувати природні та матеріальні ресурси. Для зернових культур прямі платежі були введені як компенсаційні виплати за скорочення адміністративних цін. Також пропонувалися платежі на одну тварину. Сума виплат була обмежена визначеною максимальною кількістю голів худоби. Прямі виплати стали основним інструментом політики в САП. Доцільно було визначити основні напрями програми реформи МакШеррі:

– відновлення балансу пропозиції та попиту в аграрному секторі;

– зниження цін як передумова до підвищення внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності;

– підтримка багатогранного розвитку сільськогосподарських територій;

– раціональний розподіл фінансової підтримки аграріїв ЄС;

– використання технологій для виробництва сільськогосподарської продукції, які б забезпечували охорону навколишнього середовища.

Під дію реформи потрапило 75% сільськогосподарського виробництва ЄС. Ціни на зернові культури були знижені на 30%, на яловичину – на 15%, на молочні продукти – на 5%. Запроваджено також компенсаційні виплати за виведення земель з обробітку у вигляді премій на гектар, котрі фермери отримували як компенсацію за зниження ціни та за землю, виведену з обробітку. Ці виплати ґрунтувалися на історичній врожайності та встановлених цінах [17].

Завдяки реформі МакШеррі було поставлено акцент на поліпшення сільських угідь та екології. Фермери мали дотримуватися стандартів екології та скоротити виробництво сільськогосподарських товарів. Незважаючи на те, що витрати на аграрну політику зросли завдяки введенню системи прямих платежів, структура фінансової підтримки аграріїв ЄС стала набагато прозорішою.

Спільна аграрна політика цього періоду розвивалася також завдяки таким нормативним актам, як Регламент Ради (ЄЕС) № 2079/92 від 30 червня 1992 р., який передбачав фінансову підтримку фермерам літнього віку після припинення ними своєї діяльності, рекомбінацію сільськогосподарських земель для введення іншого виду господарювання, відмінного від фермерського на непридатних для сільського господарства угіддях [18].

Наступним кроком спільної аграрної політики став «План дій 2000» або «Agenda 2000». Програма була прийнята 26 березня 1999 р. на засідання Ради ЄС у Берліні і розрахована на

шість років (2000–2006 рр.). Обговорення питань, пов'язаних із САП, відбувалося в рамках ширшого розгляду загального бюджету ЄС та в період одразу після приєднання 12 країн Центральної та Східної Європи.

Питання бюджету відігравало ключову роль, особливо в молочному секторі. Реформа порушувала питання обсягу внутрішньої підтримки та експортних субсидій і, крім цього, перехід від цінової підтримки сільської продукції до прямих платежів, а також передбачала модифікацію критеріїв контролю виробництва.

Програма «План дій 2000» мала на меті досить масштабні та рішучі цілі, серед них можна виділити забезпечення справедливого доходу для фермерів, спрощення аграрного законодавства та децентралізації його застосування, поліпшення безпеки харчових продуктів, зміцнення позиції ЄС у СОТ та стабілізації сільськогосподарських витрат.

Задля досягнення поставлених цілей планувалося ввести нові правила, які б змінили організацію ринків зернових культур, молока, яловичини, вина та заходи контролю державами-членами дотримання екологічних стандартів та меж зайнятості при наданні прямої фінансової підтримки фермерам. У молочній та зерновій галузі передбачалося скорочення інтервенційних цін, для виробництва яловичини та телятини інтервенційна ціна залишилась на тому ж рівні, а основна ціна мала зменшитись [19]. Для контролю ринку вина 23 регулятивних положення були об'єднані в єдине, яке закріплювало, в тому числі, заборону на нові насадження до 2010 р.

Правове регулювання реформи забезпечувалося Регламентом ради (ЄС) № 1257/1999 від 17 травня 1999 р. про підтримку розвитку сільських територій коштом Європейського фонду керування та гарантій для сільського господарства (EAGGF) [20] та Регламент Ради (ЄС) № 1259/1999 від 17 травня 1999 р. щодо встановлення спільних правил для схем державної

більш ефективною; адаптувати ринкові інструменти з урахуванням поточного процесу глобалізації; включити нові проблеми, такі як зміна клімату, управління водними ресурсами та зростаюче значення біопалива; краще реагувати на наявні виклики (наприклад, збереження біорізноманіття) [23].

Отже, реформа САП 2003 р. посилила тенденції переорієнтації фермерів на ринок, розірвавши зв'язок між субсидіями та виробництвом, а також спрямувала виробництво сільськогосподарської продукції на локальний ринок. Фінансування покривало такі цілі аграрної політики: підвищення конкурентоспроможності сільського господарства і лісництва, охорона довкілля, заходи щодо запобігання змінам клімату, відокремлення прямих платежів від виробництва, модуляція, підвищення вимог до умов господарювання.

4. Наступним періодом можна вважати реформи, які були запроваджені у 2014–2020 рр.

Світова економічна криза негативно вплинула, в тому числі, на аграрну політику ЄС. Через кризу наполовину зменшився потенціал ЄС до зростання. Без прийняття нових програм із реформування САП існувала загроза ще більшого зниження економічного потенціалу ЄС. Публічні дебати щодо реформи розпочалися у 2010 р., після чого було визначено виклики та пріоритети майбутнього аграрної політики ЄС. Прийнята у 2013 р. реформа строком до 2020 р. закріплювала низку положень для успішного розвитку аграрної політики. До основних цілей реформи можна зарахувати:

а) формування економіки ринків і створення нових робочих місць – так званий розумний зріст;

б) доцільне використання природних ресурсів – сталий зріст;

в) всеосяжний зріст – являє собою збільшення зайнятості населення.

Крім цього, є інші задачі, поставлені перед реформою, вони визначені у Повідомленні Європейської Комісії. «Європа 2020»: прибуток сільськогосподарського виробництва, спрямо-

ваного на стимулювання економічного зростання і збільшення зайнятості у селі; ефективніші і гнучкі інструменти кризового менеджменту для розв'язання нових економічних проблем; вдосконалення екологічних норм, метою яких є збереження екосистем; додаткове фінансування наукових досліджень та інновацій; забезпечення конкурентоспроможності та відповідності стандартам продуктів харчування; спрощення для молодих фермерів процедури створення господарств; приділення уваги розвитку економічно слабких регіонів [24].

Відповідно до Регламенту (ЄС) № 1307/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 р. фермери мали змогу скористатися обов'язковими та добровільними схемами виплат.

До схем по виплаті за прості земельні ділянки додаються компенсації молодим фермерам та «зелені виплати», передбачені за діяльність на користь природного середовища та екології. Зважаючи на дослідження європейського досвіду щодо надання прямих виплат, можна прослідкувати тенденцію підвищення ролі екологічних стандартів у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності. Багаторічний досвід творення спільної аграрної політики ЄС свідчить про те, що без державної підтримки будь-яка політика не буде ефективною. Введення схеми, результатом якої є припинення прямої залежності між субсидіями та обсягом виробництва, має забезпечити стабільний прибуток фермерам та стабільність європейського сільського господарства.

Із моменту свого заснування спільна аграрна політика мала достатнє фінансування. Незважаючи на те, що витрати на САП впродовж 2014–2020 рр. мають становити майже 363 млрд євро, планувалося скоротити бюджет на аграрну політику у період на 2014–2020 рр. з 39% у 2013 р. до 33% у 2020 р.

1 червня 2018 р. Європейська Комісія представила законодавчі пропозиції

сельской жизни, обеспечение качественными продуктами питания и улучшение экологии. Пропорциональное и своевременное регулирование этих вопросов позволяет нам сделать вывод об успешном реформировании совместной аграрной политики ЕС.

The article is dedicated to research the periodization of the EU agricultural policy. The basic periods of reformation from the moment of creation to the present time are determined. Every period of development of the EU agricultural policy is analyzed. It is substantiated that the goals since the beginning of the agricultural policy have not undergone significant transformations, the basis of which is primarily the improvement of rural life, the provision of quality food and improvement of the environment. The proportional and opportune regulation of these issues allows us to conclude that a successful reform of the common agricultural policy of EU has been completed.

Література

1. Лиситса А. Единая аграрная политика Европейского Союза – Путь становления и принципы функционирования / Лиситса А., Лука О., Гагалюк Т., Кваша С. Київ : ІАМО, 2006.
2. Юркенайте Н. Реформа Единой аграрной политики Европейского Союза на период после 2013 года. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2012. № 3. С. 26–30.
3. Бородіна О.М. Державне сприяння розвитку аграрного сектора економіки: виклики часу. Економіка та держава. 2006. № 5. С. 8–11.
4. Масловська О. Складові механізми спільної аграрної політики ЄС. Персонал. 2009. № 2. С. 18–25.
5. Могилний О.М. Спільна аграрна політика Європейського Союзу щодо сільськогосподарського розвитку: уроки для України. Економіка АПК. 2004. – № 7. С. 3–12.
6. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. Економіка АПК. 2013. № 12. С. 89–96.

7. LUDLOW, N. (2005). *The Making of the CAP: Towards a Historical Analysis of the EU's First Major Policy*. *Contemporary European History*. № 14(3). 347–371. DOI: 10.1017/S0960777305002493

8. *Agricultural Policy Perspectives Brief N°5** / December 2013. URL: https://eige.europa.eu/resources/05_en.pdf.

9. *Treaty establishing the European Economic Community, signed at Rome, 25 March 1957*. URL: http://www.ab.gov.tr/files/ardb/eot/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf

10. Rosemary Fennell. *The Common Agricultural Policy: Continuity and Change*. Oxford : Oxford University Press, 1997. P. 12.

11. *Memorandum on the Reform of Agriculture in the European Economic Community And Annexes (PDF)*. European Commission. Retrieved 14 April 2017.

12. *Council Directive of 17 April 1972 on the modernization of farms (72/159/EEC)*. OJ L 96. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

13. *Council Directive of 17 April 1972 concerning measures to encourage the cessation of farming and the reallocation of utilized agricultural area for the purposes of structural improvement (72/160/EEC)*. OJ L 96. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

14. *Council Directive of 17 April 1972 concerning the provision of socio-economic guidance for and the acquisition of occupational skills by persons engaged in agriculture (72/161/EEC)*. OJ L 96/15. 1972. 23 April. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31972L0161>.

15. *Council Directive of 28 April 1975 on mountain and hill farming in certain less-favoured areas (75/268/EEC)*. OJ L 128. 1975. 19 May. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

16. *The European Council [Stuttgart Summit 1983]*, Stuttgart, 17–19 June 1983, 1983, Archive of European Integration, University of Pittsburgh, accessed April 21, 2016. URL: <http://aei.pitt.edu/1396/>.

17. *Non-distorting farm support to enhance global food production / Aziz Elbehri, Alexander Sarris*. Food and agriculture organization of the United Nations. Rome, 2009 426 p.

18. *Council Regulation (EEC) No 2079/92 of 30 June 1992 instituting a Community aid scheme for early*



retirement from farming. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/44e54f75-c7e5-4388-a9a7-25387964f71b/language-en>.

19. Agenda 2000. European Commission European Commission Directorate-General for Agriculture. *The Common Agricultural Policy – 1999 Review*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2000. URL: <http://ec.europa.eu>.

20. Council Regulation (EC) No 1257/1999 of 17 May 1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) and amending and repealing certain Regulations. OJ L 160/80. 1999. 26 June. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

21. Council Regulation (EC) No 1259/1999 of 17 May 1999 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31999R1259>.

22. Council Regulation (EC) No 1782/2003 of 29 September 2003 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers and amending Regulations (EEC) No 2019/93, (EC) No 1452/2001, (EC) No 1453/2001, (EC) No 1454/2001, (EC) No 1868/94, (EC) No 1251/1999, (EC) No 1254/1999, (EC) No 1673/2000, (EEC) No 2358/71 and (EC) No 2529/2001. OJ L 270. 2003. 21 October. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

23. European Parliament (2008). “CAP health check: finding the right balance.” Press release, 17 November 2008.

24. Повідомлення Європейської Комісії. «Європа 2020». Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання. URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/31493>



Є. Романенко,

аспірант Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Сучасний стан економічного розвитку України, проблеми військово-політичного характеру, гостра потреба в забезпеченні результативного використання бюджетних коштів є серед тих основних об'єктивних обставин, що зумовлюють необхідність здійснення реформ у сфері публічних фінансів. Зважаючи на це, зупинимось на аналізі юридичної природи останніх.

В.Б. Авер'янов у своїх наукових працях [1] відзначає: «Державне управління, як слушно зазначається у правовій літературі, слід розглядати як певний вид діяльності органів держави, яка має владний характер і передбачає насамперед організуючий і розпорядчий вплив на об'єкти управління шляхом використання певних повноважень» [1].

Водночас у період з 2010 по 2014 роки відбувалось послаблення організуючого та розпорядчого впливу держави через тогочасні конституційні процеси та умови функціонування органів виконавчої влади.

О.Ф. Андрійко, В.П. Нагребельний та Л.Є. Кисіль у науковій доповіді [2] зазначали: «Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» повноваження уряду переважно мають спрямовуючий (забезпечувальний) та координуючий зміст. При цьому спостерігається послаблення ролі Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади і посилення впливу Президента на

вертикаль органів виконавчої влади в організаційному, функціональному та кадровому відношеннях» [2].

У свою чергу, зараз, виходячи із соціальної спрямованості держави, основним форматом реалізації державно-владних повноважень органів виконавчої влади є надання ними адміністративних послуг. Це відбувається в межах одночасно як закріплених за такими структурами повноважень, так і чинних державних цільових програм.

До характерних особливостей державних цільових програм відносять їхню роль як інструментів прямого державного регулювання економіки, їхню націленість на вирішення пріоритетних задач розвитку держави, а до характерних ознак державних цільових програм – терміни виконання (середньостроковий або довгостроковий), стабільність процесу реалізації (відсутність впливу на нього змін Уряду чи складу Верховної Ради), наявність конкретної мети у вирішенні певної проблеми, конкретно визначених замовника й виконавців [3].

Варто відмітити, що до когорти перших у незалежній Україні державних цільових програм увійшла Державна програма боротьби зі злочинністю, затверджена постановою Верховної Ради України «Про Державну програму боротьби зі злочинністю» від 25 червня 1993 р. № 3325-ХІІУ [4]. Цією програмою передбачалося, зокрема, створення як правових

грам. Разом із тим, виходячи із сучасного стану соціально-економічного розвитку держави, з потреб підтриманого суспільством реформування системи державного управління, зараз актуальності набуло питання про внесення відповідних змін у норми чинного законодавства, зокрема стосовно застосування програмно-цільового методу в бюджетній сфері.

У свою чергу, відносно розмежування державних цільових програм слід відзначити, що їхній поділ є достатньо обмеженим, ураховуючи те, що їхня кількість вимірюється десятками. Наприклад, у 2012 р. їхня кількість становила 89, із яких 44 виконувалися з використанням державного бюджету [7].

Зважаючи на вказане вище, на думку М.М. Коваленка, «було б доцільно державні цільові програми класифікувати значно ширше, зокрема: за спрямованістю програм; дієвістю; терміном і масштабом дії; об'єктами; джерелами фінансування; способом реалізації; характером дії; рівнем суспільної корисності; рівнем інноваційної складової тощо» [8].

У процесі підготовки й реалізації державної цільової програми можна схематично виділити такі основні послідовні кроки: спочатку відбувається відбір проблем для включення в програму; далі приймається рішення про розроблення цільової програми та її формування; після цього здійснюються експертиза та оцінка цільової програми; наступним кроком є затвердження цільової програми; нарешті, забезпечуються управління реалізацією цільової програми й контроль за її виконанням.

Цікавим є той факт, що, незважаючи на прийняті постанову Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» [9], а також постанову Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710 «Про ефективне вико-

ристання державних коштів» [10], положеннями яких зупинялись розроблення та державне фінансування нових державних цільових програм, у 2016 році було прийнято 2 нові державні цільові програми, а саме:

1) Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 роки [11]; та

2) Державна цільова програма розвитку аеропортів на період до 2023 року [12].

Метою Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки [11] Урядом України було визначено створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості.

Із метою раціонального використання ресурсів Програма [11] передбачає концентрацію зусиль на таких пріоритетних завданнях:

1) формування громадянської позиції і національно-патріотичне виховання – шляхом здійснення заходів, спрямованих на відродження національно-патріотичного виховання, утвердження громадянської свідомості й активної життєвої позиції молоді;

2) здоровий спосіб життя молоді – шляхом здійснення заходів, спрямованих на популяризацію та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я серед молоді;

3) розвиток неформальної освіти – шляхом здійснення заходів, спрямованих на набуття молодими людьми знань, навичок та інших компетентностей поза системою освіти, зокрема шляхом участі у волонтерській діяльності;

4) зайнятість молоді – шляхом створення умов та здійснення заходів, спрямованих на працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості молоді);

5) житло для молоді – шляхом створення умов для забезпечення молоді житлом;

сення змін до чинного законодавства України з питань застосування програмно-цільового методу в бюджетній сфері, враховуючи потребу повноцінного впровадження здійснення середньострокового бюджетного планування.

На думку автора, для досягнення позитивного ефекту на цьому шляху мають бути здійснені повномасштабні розроблення й закріплення на законодавчому (нормативно-правовому) рівні регламентації стосовно підготовки й впровадження на основі застосування програмно-цільового методу в бюджетній сфері державних цільових програм.

Ключові слова: державна цільова програма, правове регулювання, видатки, законодавство.

Стаття присвячена вивченню актуальних питань розвитку правового регулювання розроблення та подальшої реалізації державних цільових програм в Україні. У статті окреслено історичні факти запровадження державних цільових програм. Здійснено аналіз основних нормативно-правових актів у вказаній сфері. Досліджено питання розроблення та реалізації державних цільових програм на сучасному етапі, а також визначено окремі проблеми відповідного правового регулювання.

Статья посвящена изучению актуальных вопросов развития правового регулирования разработки и последующей реализации государственных целевых программ в Украине. В статье обозначены исторические факты внедрения государственных целевых программ. Осуществлен анализ основных нормативно-правовых актов в указанной сфере. Исследован вопрос разработки и реализации государственных целевых программ на современном этапе, а также определены отдельные проблемы соответствующего правового регулирования.

Article examines topical issues of legal regulation of the development and subsequent implementation of state-target programs in Ukraine. The article outlines the historical facts of the implementation of state-target programs. It is implemented the analysis of the main regulatory legal acts in this area. The question of the development and implementation of state-target programs at the present stage is investigated, as well as certain problems of the corresponding legal regulation are identified.

Література

1. Авер'янов В.Б. Місце категорії «державне управління» в теорії адміністративного права. Часопис Київського університету права. 2004. № 2. С. 3–8.

2. Система органів виконавчої влади України: правові проблеми удосконалення організації та діяльності: наукова доповідь / О.Ф. Андрійко, В.П. Нагребельний, Л.Є. Кисіль та ін. ; за заг. ред. О.Ф. Андрійко. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 56 с.

3. Березовська І.А. Правові засади сучасного бюджетного права. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал Порівняльно-правові дослідження. 2009. № 2. С. 62–67.

4. Про Державну програму боротьби із злочинністю : Постанова Верховної Ради України від 25 червня 1993 р. № 3325-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3325-12>.

5. Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки : Указ Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376/2000. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000>.

6. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р., № 1621-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.

7. Васютинська Л.А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління : монографія. Одеса : ФОРМ Бондаренко М.О., 2014. 192 с.

8. Коваленко М.М. Удосконалення системи фінансування державних цільових програм. Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць. 2016. № 1(52). С. 1–9. URL :



<http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/2/02.pdf>.

9. Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 р. № 65. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2014-%D0%BF>.

10. Про ефективне використання державних коштів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2016-%D0%BF>.

11. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>.

12. Про затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 126. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF>.





НАУКОВЕ ЖИТТЯ

В. Тіщенко,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ю. Гресь,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «СУЧАСНІ НАПРЯМИ, ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ»

Доброю традицією стало проведення в Національному університеті «Одеська юридична академія» міжнародних науково-практичних конференцій та круглих столів, приурочених до ювілейних дат від дня народження видатного вченого-криміналіста та практика Віктора Павловича Колмакова. Спадок професіонала своєї справи, умілого управлінця, талановитого педагога, натхненного науковця та надзвичайної людини складно досягнути. Тому проведення 23 листопада 2018 року Міжнародної конференції «Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності», присвяченої 105-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова, було спрямоване на обговорення вкладу науковця в розвиток криміналістики в Україні, продовження його ідей у роботах сучасних науковців та обговорення нових перспектив розвитку криміналістичних та експертних знань.

Для участі в конференції було подано матеріали науковцями та практиками, що представляють різні держави. Зокрема, важливі проблеми боротьби зі злочинністю піднімаються в доповідях, підготованих вченими з різних куточків України, Росії та Біло-

русі. Означено питання, що стосуються профілювання та верифікації в сучасній криміналістиці, застосування голографії в боротьбі зі злочинністю, оперативного обслуговування осередків злочинів, розслідування фальсифікації лікарських засобів, використання 3D-реконструкції місця вчинення незаконного видобутку бурштину, розслідування контрабанди культурних цінностей, криміналістичного забезпечення боротьби з кіберзлочинами тощо.

Пленарне засідання конференції відкрив ректор Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент В.Є. Загородній, який поділився з учасниками конференції власними спогадами про Віктора Павловича Колмакова, його ставлення до студентів та індивідуальну роботу з кожним. В.Є. Загородній підкреслив, що професор Колмаков завжди був відкритий для спілкування з аудиторією слухачів лекцій та ділився досвідом своєї практичної роботи як слідчого і експерта-криміналіста. У період викладацької роботи до В.П. Колмакова часто зверталися представники правоохоронних органів, коли стикалися зі складними ситуаціями, що вимагали авторитетних науково-практичних рекомендацій.





Із доповіддю про життєвий та творчий шлях Віктора Павловича виступив його учень – завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор В.В. Тіщенко, який зазначив, що з 1935 року розпочинається трудовий шлях Віктора Павловича в юридичній сфері. Він працював на посаді слідчого прокуратури, прокурора району, військового слідчого, помічника прокурора. У роки Другої світової війни працював прокурором дивізії, слідчим військової прокуратури фронту, експертом-криміналістом.

У 1941 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Методика розслідування справ про вбивства з розчленуванням трупа». Із 1945 року В.П. Колмаков працював у Харківському науково-дослідному інституті судової експертизи ім. М.С. Бокаріуса, який очолював протягом двадцяти років. У цей же період, із 1952 по 1957 рік, він займав посаду завідувача кафедрою криміналістики в Харківському юридичному інституті.

Протягом свого життєвого шляху він здійснював підготовку експертів-криміналістів не лише на теренах України, але й поза її межами. У 1957 році Віктор Павлович був направлений урядом у Китай для організації експертно-криміналістичної служби. Він здійснював підготовку експертів і викладав криміналістику в ряді китайських вищих навчальних закладів.

У 1962 році Віктор Павлович захистив докторську дисертацію на тему «Криміналістичні методи розслідування і запобігання злочинів проти життя», а в 1964 році йому було присвоєно вчене звання професора.

З 1967 року вчений почав працювати в Одеському державному університеті ім. І.І. Мечнікова – спочатку завідувачем кафедри криміналістики, кримінального права і кримінального процесу, а пізніше – деканом юридичного факультету до кінця свого життя (до 20 березня 1973 року).

Протягом свого життя Віктор Павлович підготував близько 30 кандидатів і докторів юридичних наук, був організатором і головним редактором українського міжвідомчого наукового і науково-методичного збірника «Криміналістика і судова експертиза», співавтором багатьох підручників із криміналістики, в тому числі й першого в Україні підручника з криміналістики, підготовленого за його загальною редакцією у 1973 році.

В.В. Тіщенко підсумував, що вклад професора Колмакова в науку криміналістики та її викладання у ВНЗ складно переоцінити, а ідеї та погляди вченого живі й понині.

Спогадами про Віктора Павловича та його роботу поділилися також завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор Є.Л. Стрельцов та завідувач кафедри Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор В.М. Дрьомін.

Крім того, в рамках конференції обговорювалися актуальні напрями криміналістичних, кримінологічних та кримінальних процесуальних досліджень. Завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор І.В. Гловюк виступила з доповіддю про проблемні питання реалізації положення щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (захист від підозри та обвинувачення за ст. 387 КК України).

Директор Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз м. Одеса, кандидат юридичних наук, А.І. Ріпенко виступив із доповіддю про правовий статус експерта з урахуванням законодавчих новел щодо захисту судових експертів. Доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, доцент О.П. Ващук виклала власні пропозиції щодо розвитку концепції використання



положень антроподжерельної невербальної інформації в криміналістиці. Доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, Ю.О. Гресь доповіла про сучасні тенденції застосування криміналістичних знань у різних сферах юридичної діяльності. Доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент О.А. Самойленко означила криміналістичні засади боротьби зі злочинні-

стю, що вчиняється в кіберпросторі. Із цікавими доповідями й науковими повідомленнями виступили й інші учасники конференції.

У підсумку конференції було констатовано, що наукові ідеї і положення, викладені в працях професора В.П. Колмакова, повинні й надалі розвиватися і використовуватися в теорії та практиці правоохоронної діяльності.



НОТАТКИ